

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (FELSEFE TARİHİ)
ANABİLİM DALI

JOSEPH RAZ'IN ÖZGÜRLÜK AHLAKI

Yüksek Lisans Tezi

Zehra EROĞLU

Ankara- 2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (FELSEFE TARİHİ)
ANABİLİM DALI

JOSEPH RAZ'IN ÖZGÜRLÜK AHLAKI

Yüksek Lisans Tezi

Zehra EROĞLU

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Erincik

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (FELSEFE TARİHİ)
ANABİLİM DALI

ZEHRA EROĞLU

JOSEPH RAZ'IN ÖZGÜRLÜK AHLAKI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Erincik

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr. Celal Türer	
2. Dr. Öğr. Üyesi Sel.çuk Erincik	
3. Dr. Öğr. Üyesi M.uhammed Enes Kala	

Tez Sınavı Tarihi: 08.08.2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk ERİCİK danışmanlığında hazırladığım “Joseph Raz’ın Özgürlük Ahlakı (Ankara 2018) ” adlı yüksek lisans ☒ - doktora/bütünleşik doktora ☐ tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 16.07.2018

Zehra Eroğlu

ÖNSÖZ

Özgürlük kavramı, izah edilmesi güç olan kavramlar arasındadır. Bu kavram, tarihi seyir içerisinde çeşitli şekillerde açıklansa da, siyaset, felsefe, edebiyat, sanat, bilim ve insan ile ilişkilendirilebilecek diğer tüm alanlar için geçerli genel bir tanıma sahip değildir. Bireysel kimliği öncelikli olan insanın, diğer insanlarla bir araya gelmesi ile özgürlükle bir kavram ya da sorun olarak ilişki kurduğu savunulabilir. Toplumsal yaşam tarzına geçişten sonra birey özgürlükle olan ilişkisini otorite ile kurduğu ilişki üzerinden devam ettirir. Bu yüzden bireyin özgürlüğü konusu incelenirken otorite ile birey ilişkisini çift taraflı olarak ele almak gerekir. Bu karşılıklı ilişki, devletin ortaya çıkışı, meşruiyeti, gelişimi ve değişimi, yetkileri, yetkilerinin sınırları ve devlet karşısında bireyin yeri, hakları ve özel alanı gibi konular üzerinden ele alınabilir.

Devletin oluşturulmasında bireyin rolü toplumsal birlikteliğin sağlanması ve diğer bireylere karşı bireysel alan ve hakların korunması olarak açıklanır. Fakat daha sonra değişen koşullar ve devletin güç kazanması ile birey sadece diğer bireylere karşı değil, devlete karşıda alanını koruma ihtiyacı duymuş ve devletin belli yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini keşfetmiştir. Giderek büyüyen devletler karşısında giderek artan birey hakları günümüzde oldukça etkili olan liberalizmi doğurmuştur. Bununla beraber gerek bireyin gerekse devletin hakları ve alanları üzerinden ortaya çıkan tartışmalar liberalizm ile de sona ermemiştir. Devletin bireyin alanına ne derece müdahale edebileceği, bireyin devlet karşısında geniş bir özel alana sahip olmasının nasıl sonuçlar doğuracağı, bireyin toplumla nasıl bir ilişki içerisinde olması gerektiği, özgür bireylerin değer ve hak çatışmalarına rağmen nasıl bir arada yaşayacağı gibi sorunlar hala tartışılmaktadır. Liberal düşünürlerin bu sorunları

çözmek amacıyla teoriler üretme ve eleştirileri cevaplandırma çabaları aşîkârdır. Bunun yanı sıra liberalizme ve liberal çözümlere itiraz eden, bireyi toplum ile birlikte ele alan ve devlete belirli durumlarda müdahale hakkı tanıyan düşünürler teoriler ve itirazları ile komüniteryan cephe olarak tartışmalara dâhil olmuşlardır.

Bu iki farklı yaklaşım, iki zıt cephe olarak değerlendirilirken, Joseph Raz, bu tartışmalara daha ılımlı bir yönden yaklaşarak, hem bireye hem otoriteye getirdiği sınırlamalar ve haklarla orta bir yol izler. Raz, otoritenin birey üzerinden meşruiyetini sağlayabileceğini savunarak otoritenin, var olabilmek için bireyin rızasına ihtiyaç duyduğunu ileri sürer. Fakat Raz felsefesinde bu durum bireyin otorite karşısında üstün olduğu anlamına gelmez. Birey içinde zaman zaman otoritenin müdahalesi ve desteğı gereklidir. Düşünür, bu durumları mükemmeliyetçilik, özerklik ve değer çoğulculuğı tanımlamaları üzerinden açıklamayı amaçlar. Nitekim bu çalışma otorite ve birey ilişkisinin zaman içerisinde geçirdiğı değışimi kısaca ortaya koymayı ve bu süreçte ortaya çıkan tartışmalar ve sorunlara Raz'ın özgürlük ahlakı olarak tanımladığı mükemmeliyetçilik, özerklik ve değer çoğulculuğı anlayışları ile getirmeye çalıştığı çözümleri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, hedefimi gerçekleştirme yolunda beni yüreklendiren ve destekleyen değerli hocalarımı zikretmem gerekir. İlk olarak ilkeleri ve ilim anlayışı ile her daim örnek aldığım ve saygı duyduğum değerli hocam Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi'ye ve yolumu fikirleri ile aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Celal Türer'e ve danışmanlığı ile lisans döneminden beri beni destekleyen, cesaretlendiren ve yönlendiren Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Erincik'e teşekkürü borç bilirim. Hep yanımda olan sevgili aileme de minnettarlığımı sunarım.

Zehra EROĞLU (2018)

KISALTMALAR

Bkz : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Edit

İng.çev. : İngilizce'ye çeviren

M.Ö. : Milattan önce

M.S. : Milattan sonra

S. : Sayfa

Ss. : Sayfa sayıları

Vb. :Ve benzeri

Vol. : Volume

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	5
I.BÖLÜM	1
OTORİTE-BİREY İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜĞÜN METAFİZİK SAHADAN PRATİK ALANA GEÇİŞİ	1
1.1. Antik Yunan’da Özgürlük Kavramı: Platon ve Aristoteles Örneği.....	2
1.2. Benjamin Constant’ın Pratik Zeminde Antik ve Modern Özgürlük Anlayışlarını Karşılaştırması	10
1.3. Thomas Hobbes; Otorite- Birey İlişkisinin Sarsılışı	18
1.2.1. İki Özgürlük Kavramı; Negatif Özgürlük Ve Pozitif Özgürlük	23
1.2.1.1 Negatif Özgürlük Ve Thomas Hobbes’un Negatif Özgürlüğe Katkıları	23
1.2.2. Pozitif Özgürlük Anlayışı Ve Çoğulculuk	28
1.4. John Locke ve Otoritenin Sınırlandırılmasına İlk Adım	42
1.5. John Stuart Mill; Liberalizmin Doğuşu	50
1.5.1. Liberalizm	56
1.5.1.1. Liberalizmde Birey Ve Özgürlük	59
1.1.5.2. Liberal Politika ve Hukuk	61
1.1.5.3. Liberal Ekonomi.....	63
1.1.5.5. Liberalizm Türleri	66
II. BÖLÜM	79
JOSEPH RAZ’IN ÖZGÜRLÜK AHLAKI.....	79
2.1.1.Otorite ve Joseph Raz’ın Otoriteye Yaklaşımı	81
2.1.2. Otoritenin Meşruiyeti	87
2.1.3.Otorite ve Devlet.....	92
2.2.3.Joseph Raz’ın Mükemmeliyetçilik Yorumu	98
2.2.1.Mükemmeliyetçilik.....	100
2.2.2.Anti-Mükemmeliyetçilik.....	103
2.2.3.Joseph Raz’ın Mükemmeliyetçilik Anlayışı.....	109
2.2.4.Joseph Raz’ın Mükemmeliyetçilik Anlayışı Işığında J. S. Mill’in Zarar İlkesini Yeniden Yorumlaması	114

2.2.5. Joseph Raz'ın Değer Anlayışı	118
2.3.1. Sonuçculuk (Sonuçsalcılık)	118
2.3.2. Kişisel İyilik	121
2.3.3. Kıyaslanamazlık	125
2.3.4. Özerklik Ve Çoğulculuk	128
2.4.1. Kişisel Özerklik	128
2.4.2. Değer Çoğulculuğu	136
SONUÇ	1
KAYNAKÇA	146
ÖZET	153
ABSTRACT	154

GİRİŞ

İnsan varoluşsal olarak kim olduğunu, amacını, neler yapabileceğini ya da neler yapamayacağını bilmek isteyen ve araştıran bir tabiata sahiptir. Böyle bir yönelime sahip olan kavramı insanın yeryüzünde yerini ve değerini belirlerken özgürlük kavramı ile karşılaştığı aşikârdır. İnsanlar için bu kavramı oluşturup anlamlandırabilmek esasen haklarını, özel alanını, diğer insanlar ile ilişkilerindeki sınırı, bir birey olarak otoriteye etkisi ile otoritenin kendisi üzerindeki etkisini belirleyebilmesini içerir.

Varlığını kozmosun yanı sıra diğer insanlar üzerinden de değerlendiren insanın, toplum halinde yaşamaya başlamasından sonra insanlarla ilişkilerinin giderek arttığı ve çeşitlendiği savunulabilir. Toplumsal bir yapıda yaşayan bireylerin ikili ilişkilerde karşılıklı olarak birbirlerinin alanlarına girmeye başlamaları, sürekli maddi ve manevi etkileşim içinde olmaları, zamanla onları sınırlar ve haklar üzerinde düşünmeye itmiştir. Buna ilaveten insanoğlunun bireyden önce doğanın, yaratıcının veya herhangi bir otoritenin karşısında sahip olduğu hak, alan ve sınırın, hayatının ve yaşayışının şekillenmesinde oldukça etkili olduğunu keşfetmesi, alanını ve haklarını tanımlayabilmek için sadece bireylerle değil otorite ile de ilişkisinin sebep olduğunun göstergesidir. Bu yüzden birey özgürlüğünden bahsederken sadece özgürlüğü tanımlamak yeterli değil, aynı zamanda otoritenin ortaya çıkışı, zemin ve muhteva değişimi ve birey otorite ilişkisi ile otorite karşısında bireyin özel alanının oluşumu ve değişimini de açıklamak gerekecektir.

Birey otorite ilişkisi üzerinden özgürlüğü araştırmak ahlak ve hukuk felsefesini yakından ilgilendiren bir konu olsa da, çalışmamız meseleyi genellikle siyaset felsefesi üzerinden açıklanmaya çalışacaktır. Bu bakımdan otorite birey ilişkisi ele alınırken birey, toplum, otorite, hak, hukuk, eşitlik, özerklik, pozitif özgürlük, negatif özgürlük, iyi anlayışı, mükemmeliyetçilik, sonuçculuk, kıyaslanamazlık, değer çoğulculuğu, liberalizm ve komüniteryanizm gibi siyaset felsefesinde çokça karşılaşılan kavramlar incelenecektir.

Her ne kadar çalışmanın ilerlediği ana istikamet otorite birey ilişkisi üzerinden birey özgürlüğü olsa da, birinci bölümde Platon ve Aristoteles'in özgürlük anlayışları ele alınarak, özgürlüğün geçirdiği kabuk değişimi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Platon ve Aristoteles'te daha çok metafiziksel bir anlama sahip olan kavramın daha sonra pratik bir zeminde tartışılmaya başlanması, kavramın geçirdiği değişimi gözlemleyebilmek açısından oldukça önemlidir. Bu değişimi daha anlaşılır bir mahiyette ortaya koyabilmek birinci bölümün ikinci başlığı Benjamin Constant'ın düşünsel, sosyal, ekonomik ve politik alanlar üzerinden yaptığı Antik ve Modern dönem özgürlük anlayışlarının karşılaştırmasına müracaat edilecektir.

Özgürlüğün metafizik anlamının ikinci plana atılmasının ve pratik zeminin öncelenmesinin temeli olarak görülen Thomas Hobbes'un devletin meşruiyetini sağladığı toplum sözleşmesi, hem otorite birey ilişkisinin seyrini değiştirdiği hem de birey özgürlüğünün siyaset felsefesinde ilk sistematik tartışmalarının önünü açtığı için birinci bölümün üçüncü başlığında ele alınacaktır. Bu başlık altında çağdaş dönemde de tartışılan ve devlet müdahalesi ile özel alan konularında liberal ya da komüniteryan bir bakış açısı oluşturma da önemli olan negatif ve pozitif özgürlük anlayışlarının açıklanmasına ve Hobbes'un negatif özgürlüğün ortaya çıkışına yaptığı

savunulan katkılara değinilecektir. Ayrıca Hobbes'un toplum sözleşmesi ile bireylerin özgürlüklerini gönüllü bir şekilde kısıtlamalarını haklılaştırması, kendisinden sonra uzun yıllar tartışılacak olan ve hali hazırda otorite birey ilişkisi üzerinden süregelen devlet müdahalesi ve bireyin özel alanı tartışmaları incelenecektir.

Hatırlanacağı üzere kendisinden sonra siyaset felsefesi açısından oldukça önemli kavramların oluşmasına öncülük eden ve liberalizmin kaynağı olarak kabul edilen John Locke, Hobbes'ta daha güçlü bir karakter olarak ortaya koyulan devlet anlayışını, daha sonra kuvvetler ayrılığı olarak adlandırılacak yasama, yürütme ve fedaratif güç sistemleri ile sınırlandırmıştır. Otorite birey ilişkisinde daha çok bireyin lehinde olduğu kabul edilen bu sınırlama çalışmamızın birinci bölümünün dördüncü alt başlığı olarak konumlandırılacaktır.

John Locke'dan sonra gelen John Stuart Mill'in özgürlük anlayışı liberalizmin sistematik gelişimi açısından önemlidir. Düşünürün özellikle düşünce özgürlüğüne verdiği önem liberal söylemlerde oldukça sık yer alır. Buna ilaveten devletin müdahale edebileceği zemini açıkladığı zarar ilkesi de otorite birey ilişkisi için önemlidir. Zikredilen kavram ve anlayışları olduğundan çalışmamızın birinci bölümünün beşinci alt başlığı olarak bahsetmeye değer bulduk. Altıncı alt başlık olarak liberalizm ve türleri ve John Rawls'un liberal düşünce ile siyaset felsefesine katkıları liberal komuniteryan ayrımının ortaya çıkışının bir tablosunu oluşturabilmek adına ele alınacaktır.

Modernite ve liberalizmin kucağında gelişen "...doğal hukuk geleneği olarak adlandırılan rasyonalizasyon sürecinde, öncü insan doğası yaklaşımının motoru olan

ve birbirinden ayrılamaz nitelikte olan ilerleme inancı, tarihselcilik, evreselcilik ve devrimcilik, bugün aslında tam da kendilerinin mümkün kıldığı bir tarihsel bilinç ile reddedilmektedir.”¹ Nitekim liberal ve modern düşünce akıl ve bilim ile bireyi doğaya, topluma, kültüre ve devlete karşı hâkim gösteren düşünce yapısını savunur niteliktedir. Fakat liberal ve modern düşüncenin savundukları hâkim birey, evrensel akıl ve evrensel değerler post modern olarak adlandırılan düşünce ve komüniteryan çevrelerce sıkça eleştirilmiştir. En güçlü eleştiri ile “akıl, en tepedeki yerinden olabilecek en alt düzeye, araç olmaya, alet olmaya indirilir.”² Komüniteryan çevre farklı kültürlerin varlığına, önemine, bireyin kültür ile ilişkisine, farklı değerlerin bir arada olabileceğine ve devletin desteğinin gerekliliğine dikkat çeker dahası liberal çevreleri bireyi içinde kimliğini karakterini oluşturduğu savunulan toplumdan ve kültürden ayırmakla ve narsist, içine kapalı bireyler oluşturmakla suçlar. Alternatif olarak çokkültürlü yaşamı, hoşgörüyü, mükemmeliyetçiliği ve değer çoğulculuğunu da çözüm olarak sunar.

Komüniteryan ve liberal tartışmaları ortasında, kendisini komüniteryan olarak adlandırmayan, çalışmanın asıl konusunu oluşturan çağdaş düşünür Joseph Raz (1939-) otorite, birey ve özgürlük konularına daha ılımlı bir açıdan yaklaşır. Çalışmanın ana bölümü olan ikinci bölüm Raz’a ve felsefesine ayrılacaktır. Raz’ın otorite anlayışı, otoritenin meşruiyeti için oluşturduğu tezler ve bireyin rızasını meşruiyet için koşul olarak kabul etmesi ilk alt başlıkta incelenecektir.

¹ Solmaz Zelyüt Hünler, *Rawls ve MacIntyre; İki Adalet Arasında Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*, (Ankara; Vadi Yayınları, 1997) s.5

² Hüner, *Rawls ve MacIntyre; İki Adalet Arasında Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*, s.6

İkinci alt başlıkta ise Raz'ın otoritenin bireyi desteklemesi ve iyi hedeflerini gerçekleştirebilmesine fırsat tanıyan mükemmeliyetçilik savunusu açıklanacaktır. Konuyu daha anlaşılır bir zemine taşımak için ilk olarak mükemmeliyetçilik tanıtılacak, mükemmeliyetçilik karşıtlığı ile tartışılması ve Raz'ın bu karşıtlığa eleştirileri açıklanacaktır. Buna ilaveten Raz'ın Mill'in zarar ilkesini yeniden yorumlayarak ortaya koyduğu mükemmeliyetçi yaklaşım zikredilecektir.

Üçüncü alt başlıkta ise Raz'ın sonuçculuk, kişisel iyilik ve değerlerin kıyaslanamazlığı tartışmalarına getirdiği yorumlar incelenecektir. Bu, Raz'ın değerler üzerinden oluşturduğu, komüniteryan olarak adlandırılmasına sebep olan sosyal bağımlılık tezi ekseninde ele alınacaktır.

Son alt başlık Raz'ın savunduğu özerklik ve değer çoğulcuğu konularına ayrılacaktır. Hatırlanacağı gibi Raz bireylerin birden farklı hedef ve değerlere sahip olabileceğini savunur. Nitekim modern dönemde evrensel olduğu varsayılan bu hedef ve değerlerin, post modern dönemde oldukça farklılaştığı görülmektedir. Siyaset felsefesi bu farklılıkların ve çeşitliliğin nasıl bir arada var olabileceğini tartışmaya koyulmuştur. Raz'ın bu tartışmaya kendi cephesinden getirdiği yanıt bu bölümün son konusu olacaktır.

I.BÖLÜM

OTORİTE-BİREY İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜĞÜN METAFİZİK SAHADAN PRATİK ALANA GEÇİŞİ

Özgürlüğün kadim dünyada dönemin sosyal ve politik yapısına uygun olarak tezahür ettiği aşikârdır. Antik Yunan'da bireylerin sahip olduğu özgürlük dönemin yaşayış ve düşünce sisteminin temelinde oluşturulmuştur. Değişen yaşam ve düşünce standartlarına bağlı olarak, özgürlük kavramı da farklı şekillerde tanımlanmıştır. Tüm düşünürler içinde bulundukları ethosa uygun tanımlar yapsalar da, bu tanımlara alternatif ya da karşıt yaklaşımlarda eksik olmamıştır. Her dönemde, bazı filozoflar sıradanlığa meydan okuyarak dışına çıkarak, kendi felsefi sistemlerine uygun bir şekilde özgürlük ve otorite anlayışlarını ortaya koymuşlardır. Sıra dışılığı yansıtan bu adımlar, yaşadıkları dönemler ile sonrasında geniş yankı uyandırmış ve sosya politik sahalarda köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde ele alınacak olan konu, kadim dünyadan günümüze kadar özgürlük konusuna farklı şekillerde yaklaşan ve bu sistemlerin farklılaşmasına sebep olan bazı filozoflar ile onların sistemlerinde otorite-birey ilişkisi ya da özgürlük anlayışlarıdır.

1.1. Antik Yunan’da Özgürlük Kavramı: Platon ve Aristoteles Örneği

Antik Yunan’ın insanlık tarihi için birçok alanda entelektüel ve kültürel bir miras olarak görüldüğü söylenebilir. Yazılı bir geleneğe sahip olan Antik Yunan’ın özellikle mantık ve felsefe alanlarında kendisinden sonraki dönemler için hem kaynaklık teşkil etmesi, hem de yol gösterici olması önemlidir. Bu dönemde tartışılan konu, yöntem ve sorunlar, daha sonra ki dönemlerde geliştirilmiş, çeşitlendirilmiş ve daha ileri boyutlara taşınmıştır. Araştırmanın konusu olan özgürlük kavramı da bu konular arasında yer alır.

Pek çok açıdan tanımı yapılmaya çalışılan özgürlüğün Antik Çağ’da nasıl ele alındığı, daha sonra ki dönemlerde özgürlük konusunda ortaya çıkan tartışmaları belirlediği açıktır. Günümüz felsefi tartışmalarında ortaya konulan bireyi önceleyen ya da toplumu önceleyen özgürlük anlayışları gibi, Antik Yunan’da da özgürlük kavramı çoğu zaman birey toplum ilişkisine uzanan etkilerin ekseninde ele alınmış, ayrıca, günümüzde olduğu gibi siyasi anlamda, yönetim biçimlerinin özgürlüğe etkileri de tartışılmıştır. Bu nedenle günümüz özgürlük anlayışlarını ve özgürlük üzerine yapılan tartışmaları daha iyi tahlil edebilmek amacıyla, kendilerinden sonra gelen filozof ve düşünörlere kaynaklık eden ve onları etkileyen filozofların özgürlük anlayışlarına değinmek yararlı olacaktır.

Yukarıda bahsedilen özelliklerin ünlü bir taşıyıcısı olan Platon (M.Ö 427-347) ’un felsefesinde özgürlük insanın kendi yapısını seçme imkânı olarak tezahür eder. Onun bu anlayışı “Devlet” adlı eserinin 10. Kitabında anlattığı “Er Efsanesinde”

belirgin bir şekilde görülür.³ Platon için özgürlük sadece eylemlerle ilgili bir konu değil, aynı zamanda yaşamın içsel değerindedir. “...insan, yaşam içinde karar verir, yaşam içinde edim ve eylemler gerçekleştirir. Bu çerçevede özgürlük bir bütün olarak yaşama dair seçimlerle ilgilidir.”⁴ Bu efsanenin bireyin yaşamı boyunca yaptığı seçimlerin yaşayışını nasıl etkilediğini açıklaması manidardır. Aynı zamanda seçimler karakteri ile yakından ilgilidir. Nitekim Platon bu durumu şöyle ifade eder; “iyiliği soracak olursanız o sahipsizdir, ondan herkes önem verdiği kadar pay alır. Herkes kendi seçtiği hayattan sorumludur; buna Tanrı müdahale etmez.”⁵ Bu ifadeler Platon’un bireyleri seçimlerinde özgür bırakarak oluşturduğu özgürlüğün bir tür *olmada* özgürlük olduğunu ifşa eder. Fakat bu özgürlük modern dünyadaki tanımıyla pratik alanda işleyen bir özgürlük de değildir.

Maddi hazlara ve tatmine çok fazla önem vermeyen bir felsefi geleneğin taşıyıcısı olarak Platon, bu geleneğin izlerini özgürlük anlayışına da yansıtır. Metafiziksel bir bağlamı yansıtan *olmada* özgürlük, ideaya adanan bir yaşamı yansıtır. Nitekim hocası Sokrates (M.Ö. 469-399)’te olduğu gibi Platon için de sorgulanmamış bir hayat yaşamaya değmeyen bir hayattır. Kadim kültürde sorgulanmaksızın bir kültür taşıyıcısı gibi dünyadan geçmek değersiz bir yaşama sahip olmak olarak görülür. Bu tür hayatları sürdürenler genellikle maddi kaynaklara dalmış, yaşamın asıl değerini kavrayamamış insanlardır. Zenginliği ve değeri maddiyatta bulan ruhlar, çoğu kez onların kölesi haline gelmiş olarak tanımlanabilirler. Özgürleşmeleri için kendilerini tanımalı, doğalarına uygun yaşamalı ve ruhsal gelişime özen göstermelidirler.

³ Platon’un er efsanesi için bkz. *Devlet 10. Kitap* (Platon, *Devlet*, Çev. Ersin Türkdönmez, İstanbul; Divan Kitap, 2012 ss.413-420)

⁴ Yavuz Adugit, “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:16, Güz, (2013) ss. 63-93 s. 65

⁵ Platon, *Devlet*, Çev. Ersin Türkdönmez İstanbul; Divan Kitap, 2012 ss.413-420

Sokrates'in öğrencisi olan ve onun öğretileri ile felsefi dünyasını genişleten Plato içinde özgürlüğe yaklaşım bu yöndedir.

Platon felsefesinde bireyin kendi seçimleri ile yaşamını belirlediği ve sorumluluk alanını oluşturduğu açıktır. Ona göre kişi özgürlük sayesinde *kendi* olur; kendi olma erdemi sayesinde kendisini *o kişi* yapan özelliklerin farkına varır. Erdemli bir kişi olarak ihtiyaç, olanak ve sınırlarını bilir. *Kendi olmak* Platon için insana başka hiçbir yerden elde edemeyeceği ve akıl tarafından aydınlatılmış bir mutluluk verir. Mağara metaforu⁶ hatırlanacak olursa, Platon için düşünmeyen, sorgulamayan ve kusurlu bir değişimler âlemi olan dünyada ki maddi olanaklara dalmış insanlar, zincirli tutsaklar gibidirler. Değişimler dünyasının dışında olan asıl varlık âleminde habersizdirler. Platon'un idealar dünyası da dediği varlık âlemi değişmez, kusursuz ve ebedidir.⁷ Bir insan için asıl özgürlük ise mağara olarak betimlenen bu değişimler dünyasından, değişmeyen değerlere sahip idealar dünyasına geçiştir. Bu geçiş de sorgulamakla, düşünmekle yani felsefe ile mümkündür.

Buna göre kadim dünyada özgürlük, modern dünyada olduğu gibi sınırlar ve haklar gibi pratik alanlar üzerinden değil, düşünme ve sorgulama gibi metafizik alanlar üzerinden tanımlanır. Platon bu nedenle yönetime de sorgulama ve düşünmeyi en iyi şekilde yapabilecek olan, mağara metaforunda da değişenlerin dünyasından idealar dünyasına geçebilen filozofun getirilmesi gerektiğini savunur.⁸ Yani filozoflar bütün zincirlerinden gölgelerinden, değişen arzularından, hazlardan hakikatin bilgisi ile kurtulup özgürleştikleri için, iradeler kendi ellerinde olduğundan,

⁶ Mağara metaforunu detaylı bir şekilde görmek için bkz. *Devlet 7. Ktap*, (Platon, *Devlet*, Çev. Ersin Türkdönmez(İstanbul; Divan Kitap, 2012) s.269 – 304.

⁷ Platon'un idealar dünyası tanımı için bkz. *Devlet 6.ve 7. Kitaplar* (Platon, *Devlet*, Çev. Ersin Türkdönmez(İstanbul; Divan Kitap, 2012) s.257, s.260-266, s.270-272, s.295.

⁸ Platon 6. Kitapta filozofları diğerlerinden ayıran özellikleri açıklar ve neden filozofların yönetici olması gerektiği sorusunu cevaplandırır.

sınırlarını kendileri belirlediklerinden yönetici olmalıdırlar. Zaten bu yüzden vücutta da akıl ile özdeşleştirilirler. Bu savunusu sınıflandırdığı toplum yapısında detaylıca görülebilir. Bu şekilde Platon'un özgürlük konusuna toplumsal yapı üzerinden de değindiği savunulabilir.

Platon'a göre Tanrılar yaratılışta her insana farklı istek ve arzular vermiştir. Bu nedenle adalet her insana hak ettiğini vererek sağlanabilir. Devlet te bu farklılıkların bilincinde olmalı ve buna uygun bir toplumsal yapı oluşturmalıdır. Her birey ihtiyacına uygun eğitimler almalı ve kendi olmak erdemini gerçekleştirebilmeleri için teşvik edilmelidir.⁹ Ancak bu şekilde iyi bir düzen kurulur. Bu tasarısını Platon toplumsal sınıflandırma ile güçlendirir. Toplumsal sınıflarını¹⁰ belirleyememiş ve bu sınıfların erdemlerine göre davranmasına olanak sağlamamış toplumlarda var olan özgürlük, kaosa ve toplum içerisinde çatışmaya neden olacaktır. Toplumsal alanda özgürlüğün ve hakların belirleyicisi, diğer sınıfların sahip olmadığı bilgelik erdemine sahip olan yönetici sınıftır. Yönetici sınıfta akıl ve bilgelik erdemi baskın olduğu için bu sınıf diğer sınıfların hak ve özgürlüklerini belirler.

Platon'un siyaset felsefesinde özgürlüğe değindiği önemli konulardan biri de *demokrasidir*. Toplumunun yapısı ve koşulları nedeniyle, filozof demokrasi rejimine sıcak bakmaz.¹¹ Çünkü "...Atina'da toplum; yurttaşlar, yabancılar ve köleler olmak

⁹ Platon, *Devlet*, Çev. Ersin Türkdönmez, s.142.

¹⁰ Toplumsal sınıflar, muhafızlar işçiler ve yöneticilerden meydana gelir. Bu sınıfların her birinin kendi olma özelliği farklıdır. Muhafızların ana özelliği cesaretli olmalarıdır. İşçilerin ana özelliği ölçülü olmaları, yöneticilerin ise bilge olmalarıdır. Üç sınıfın ortak erdemi ise adalettir. Adalet kişilere kendi olma erdemini göstererek onları özgürleştirir. Toplumsal sınıflar içerisinde de, sınıflara özgü olan erdemlerin gerçekleşmesine olanak sağlar. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a* (İstanbul, Say yayınları,2009) s.55.

¹¹ Ayrıca Platon 8. Kitapta(Platon, *Devlet*, Çev. Ersin Türkdönmez, (İstanbul; Divan Kitap, 2012) aristokrasi, timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık gibi yönetim şekillerini ele alır, bunlara karşılık gelen insan tiplerini açıklar. Aristokrasi iyi ve doğru bir sistem olsa da, ilerde doğacak olanlar kötü olabileceğinden bu sistemi bozacak ve sistem son bulacaktır.(s.309) Timokrasi aristokrasi ve oligarşi arasındadır. Timokraside yönetici kendisine çok fazla güvenir, zamanla parayı sever ve parayı daha

üzere üç sınıfa ayrılır. Bu sınıflamada kadınların, yabancıların ve çocukların yeri yoktur.”¹² Demokrasi ile herkese özgürlük ve hak vermek sistemin bozulmasına sebep olacaktır. Çünkü böyle bir durumda kadınlar, köleler ve hatta hayvanlar dahi haklara sahip olacaktır.¹³ Platon bu durumu “Bu devlet biçiminin en fazla ileri gittiği konu, paraya alınmış kölelerin hürriyetiyle onları satın alan efendilerin hürriyetinin aynı derecede olması. Bir de unutmadan söylemeli; kadınlarla erkeklerin eşitliği ve hürriyeti hakları da çok fazla aşırıya kaçır”¹⁴ sözleri ile açıklar ve eleştirir. Hatta özgürlüğün ne derece fazla olacağını göstermek için “köpekler bile atasözünü doğrularcasına hanımefendileri neyse onlar da o olurlar. Aynı biçimde atlar ve eşekler de öylesine hür ve gururlu yürümeye alışkın olurlar ki yollarından çekilmeyen herkesi ezerler”¹⁵ şeklinde durumu özetler.

Demokrasi rejiminde herkese eşit haklar verilir. Oysa daha önce de bahsettiğimiz gibi toplum sınıflardan oluşur ve her sınıfın ihtiyacı farklıdır. Devletin görevi de sınıflara ihtiyaçlarına uygun haklar vermektir. Demokrasi herkesi eşit kabul ettiği için herkese eşit hak ve özgürlükler verir. Fakat Platon’a göre eşit olmayanlara eşit haklar vermek, adaletsizliğin kendisidir. Oysa eşitlik sadece her sınıfın kendi içinde geçerlidir, bir sınıfın diğerine eşitliği söz konusu değildir.¹⁶ Adalet her sınıfa doğasına uygun olanı vermektir. Halk fazla hak ve özgürlüğe sahip olursa, zamanla

kolay harcamak için yasaları değiştirir. İnsanlar yasa dinlemez olur ve paraya verilen değer artar. Bu nokta da oligarşiye geçilir. (s.310-315) Oligarşi ise zenginlerin yönetimidir. Yönetim zengin halk fakir olduğunda yönetim ve halk arasındaki bağ kopar, karışıklık çıkar. Bu karışıklıkta galip gelen taraf halk olduğunda demokrasi ortaya çıkar.(s.317-326)

¹² Arslan Topakkaya, Şahin Bengü Özyürek, “Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon-Aristoteles Örneği” *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 20, Güz (2015) ss. 191-210 s.194.

¹³ Platonun yıllar önce bahsettiği bu konu günümüzde Sue Donaldson, Will Kymlicka tarafından ele alınmıştır. Bkz. Sue Donaldson, Will Kymlicka *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights* (Oxford, Oxford University Press, 2011)

¹⁴ Platon, *Devlet*, Çev. Ersin Türkdönmez) s.335.

¹⁵ Platon, *Devlet*, s.335.

¹⁶ Topakkaya, Şahin Bengü Özyürek, “Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon-Aristoteles Örneği” ss. 191-210 s.195.

daha çoğunu ister ve devlet herkese istediği özgürlüğü veremez duruma gelir. Böyle bir durumda ise halk sık sık ayaklanır. Devlet bu ayaklanmaları bastırmak için zor kullanır ya sürgün eder ya da yargılar. Bu durumlardan kurtulanlar ise güçlerini geri kazandıklarında tiranlaşırlar. Böylece demokrasinin sonu tiranlık olur.¹⁷

Yukarıda açıklananlardan anlaşılacağı üzere Platon için özgürlük, pratik alanda çok mümkün olmayabilir. Zira, döneminin sınıflı toplumsal yapısı düşünülürse, bu yapıya eşitlikleri ve özgürlükleri barındıran demokrasiyi uygulamak, sosyal ve kültürel açıdan zorlayıcı olabilirdi. Fakat tüm bunların ötesinde Platon için özgürlük seçimlere ya da haklara sahip olmaktan öte daha değerli bir kavramdır. Aslında özgürlük bireye dünyada olan seçenek, zenginlik ve fırsatlardan çok daha kıymetlisini sunar. Onu, tüm bu geçici ve değişken bağımlılıklarından azat eder ve gerçek, değişmez varlık dünyasını keşfetmesini sağlar. Bu geçiş bir tür özgürleşmedir ve son derece kıymetlidir. Bu nedenle diyebiliriz ki, modern dünyanın pratik özgürlük anlayışı, kadim dünyanın önde gelen filozofu Platon için köleliğin ta kendisidir.

Platon'dan sonra özgürlük düşüncesi kısaca açıklanacak olan bir diğer önemli filozof Aristoteles (384-322)'tir. Platon'un idealar dünyası üzerinden açıkladığı özgürlük anlayışından, farklı olarak, Aristoteles'te epistemoloji ile de ilişkilendirilmiş bir özgürlük anlayışından bahseder.

Aristoteles'in özgürlük anlayışını eylemleri isteyerek, istemeyerek ve bilgisizlikten dolayı yapma gibi kavramlarla ilişkilendirebiliriz. Bu noktada kavramların tanımlarına bakılacak olursa; "bir şey zorla yaptırılıyorsa ya da bilgisizlikten dolayı

¹⁷ Platon, *Devlet*, Çev. s.337-339.

yapılıyorsa o istenmeden yapılanlar grubuna girer.”¹⁸ Zorla yapılan eylemler eğer başkalarını korumak için ya da onlara fayda sağlamak için yapılıyorsa görünüşte isteyerek yapılan eylemlere benzeyebilirler. “Bilgisizlikten yapılanların ise her zaman istenerek yapıldığını söyleyemeyiz.”¹⁹ Kişi bilmeden yaptığı için istemeyerek yaptığı eylemlerde olduğu gibi bir pişmanlık ya da üzüntü duymaz. Aynı zamanda eylem bilgisine sahip olmadığı için isteyerek yapmış da kabul edilemez.²⁰

Bilgisizlikten dolayı yapma ile bilmeden yapma arasında da fark vardır. Aristoteles’e göre bir eylemi bilgisizlikten dolayı yapmak o eylemle ilgili her türlü bilgiden yoksunluktur. “...istemeden yapma ise tercihle ilgili bir bilgisizlik değildir. Münferit olaylarda eylemin ya da eylemin ilişkili olduğu şeylerin ne olduğuna dair bilgisizliktir.”²¹ İstenerek yapılan eylemler ise tercih edilen eylemler ile karıştırılmamalıdır. Bu ikisi aynı şey değildir. “İnsanlar sadece becerebilecekleri şeyleri tercih ederler. İstek amaca yöneliktir, tercih ise amaca giden yolla ilgilidir.”²²

Yani Aristoteles için bilgi, eylemin değerini belirleyecek kuvvettir. Fakat burada Aristoteles’in bahsettiği bilgi, modern insanın teknolojinin gelişmesi ve pozitivizmin etkisi ile doğaya, kâinata ya da insanlığa hâkim olma anlamında kullandığı bilgi değildir. Bacon ve Kartezyen düşüncenin temellendirdiği modern dünyanın *bilgi güçtür* şiarının karşısında olan bir bilgidir. Yani bilgi, bilim ya da fizik ile ilgili değil, eylemleri Aristoteles’in *Nichomacos’a Etik 1. Kitapta* anlattığı

¹⁸ Aristoteles ‘*Nichomacos’a Etik*’, çev. Furkan Akderin (İstanbul, Say Yayınları, 2014) s.55.

¹⁹ Aristoteles *Nichomacos’a Etik* s.57.

²⁰ Aristoteles *Nichomacos’a Etik* ss.55-57.

²¹ Aristoteles *Nichomacos’a Etik* s.58.

²² Aristoteles *Nichomacos’a Etik* s.60.

insanın amacı olan ve *en yüce iyi*²³ olan mutluluğa yönlendiren bilgidir. Aristoteles'in burada bahsettiği mutluluk gündelik hazlardan elde edilen sıradan mutluluk değildir. Aristoteles için bu türden hazlar ancak sıradan araçlar olabilirler. Onun aradığı iyi ve mutluluk ise kendinden bir değere sahip olandır, yani araçsallaşmayandır.²⁴

Aristoteles için Platon'da olduğu gibi fiziki dünyadan başka bir âlem fikri kabul edilebilir değildir. Fakat bilgi ve mutluluk onun için tamamen maddi anlamda tanımlanmaz. Bilgi insanın akli ile kendine hâkim olmasını sağladığında değerlidir. Ancak bu şekilde insanı mutluluğa götürebilir.²⁵ Kendisine hâkim olabilen varlıklar akıl ile tahlil ettikten sonra tercih etme yetisi ile davranırken, hâkim olamayanlar istek ve arzularının kölesi haline gelirler. Yani Aristoteles bilgiyi insanı tercihlerinde arzu ve isteklerinin kölesi olmaktan alıkoyduğunda değerli bulur. Aristoteles için bu bir tür özgürleşmedir. Öyleyse, Platon'da da olduğu gibi, Aristoteles de özgürlüğü modern zemindeki anlamıyla haklar, görevler, bireysel alanlar çerçevesinden değerlendirmemektedir.

Dolayısıyla antik dönemin bu iki önemli filozofunun yaklaşımlarına bakarak, bu dönemde özgürlüğün metafizik alanda değerli kabul edildiği savunulabilir. Ayrıca Aristoteles'in bilgiyi ve akli, kişinin arzularına karşı kendisine hâkim olabilmesi için gerekli görmesi, ileride açıklanacak olan pozitif özgürlük anlayışı için yol gösterici olarak kabul edilebilir.

²³ Aristoteles insan için *iyiyi Nichomacos'a Etik* Çev. Furkan Akderin (İstanbul, Say Yayınları, 2014) 1. Kitap s.30'da ruhun erdemli eylemleri olduğunu ve bunun tüm yaşam boyunca sürmesi gerektiği şeklinde tanımlar.

²⁴ Aristoteles *Nichomacos'a Etik*, Çev. Furkan Akderin (İstanbul, Say Yayınları,2014) s.55.

²⁵ Aristoteles *Nichomacos'a Etik* s.40.

1.2. Benjamin Constant'ın Pratik Zeminde Antik ve Modern Özgürlük

Anlayışlarını Karşılaştırması

Özgürlük ve otorite-birey ilişkisi Antik Çağ'da ve Modern Çağ'da oldukça farklı anlaşılır. Bu anlayış farklılığında dönemler arasında olan sosyal, siyasi, dinsel ve felsefi farklılıklar oldukça etkili olmuştur. Modern çağın daha çok bireyi topluma karşı önceleyen özgürlük anlayışına karşın, Antik Çağ'da özgürlük genellikle toplum üzerinden temellendirilmiştir. Bu farklılıklara dikkat çekmek isteyen Benjamin Constant (1767-1830) karşılaştırmalı bir çalışma hazırlamış ve bu farklılıkları gözler önüne sermeyi amaçlamıştır.

19. Yüzyılda bireyci özgürlüğü savunan Constant, 1819 yılında Paris'te *Eskilerin Özgürlüğü ve Modernlerin Özgürlüğünün Karşılaştırılması (The Liberty of the Ancients Compared with that of the Moderns)* üzerine verdiği derslerde Antik Yunan'daki bireyin özgürlüğü ile Modern Çağ'daki özellikle de kendi yaşadığı dönemdeki bireyin özgürlüğünü karşılaştırır. Siyaset felsefesinde kendisine *eskilerin ve yenilerin özgürlüğü* olarak da yer bulan bu karşılaştırma ile Constant'ın yaptığı aslında iki döneme hâkim olan farklı birey anlayışları üzerinden dönemlerin özgürlük anlayışlarını ortaya koymaktır.

Bu karşılaştırmaya göre, Antik Yunan'da birey genel olarak hayatı belirli sınıflar içinde ve aristokratlar dışında köle olarak geçirir. Fakat siyasi alanda herkesle paylaşmış olduğu bir özgürlüğe sahiptir. Constant'a göre "Yunanlılar için birey, içinde doğduğu ve bir birey olduğu topluma bağlıdır. Toplum, bireyi yetiştirir ve *medeni* bir insana dönüştürür. Bu nedenle birey üzerinde toplumun bir üstünlüğü ve

önceliği vardır. Birey doğar, yaşar ve ölür. Toplum ve devlet ise devam eder.”²⁶ Bu tanımlamadan hareketle eskilerin özgürlüğünün toplumu bireye önceleyen bir özgürlük anlayışı olduğu söylenebilir.²⁷

Bu önceleme nedeniyle kendini bir bütünün içinde ifade edebilen birey kendi geleceğini çizen, amaçlarını gerçekleştirebilmek için kendi kararlarını veren, kendisi için yaşayan özerk bir birey profiline sahip değildir. Özgür alanı bir tür siyasi güç paylaşımı yaptığı siyasi arena ile sınırlıdır. Bu nedenle Constant bu dönemde yaşayan bireylerin sahip oldukları özgürlüğü, *şehir meseleleri ile ilgili siyasi tartışmalara katılma hakkı* olarak tanımlar.²⁸ Kendisini şehrin (toplumun) içinde var edebilen ve sadece siyasi alanda söz hakkına sahip olan birey, aynı zamanda şehrin kaderini de paylaşır. Toplumun başına gelen sürgün, savaş, barış vs. gibi olaylardan kaçamaz, onları kendi hayatının bir parçası olarak yaşar.²⁹

Kadim siyasi özgürlük anlayışına karşılık, Constant, modern özgürlük anlayışını *bireyin yalnız kalma hakkı* olarak tanımlar. Yalnız kalma hakkı ile anlatılmak istenen aslında bireyin kendi ile ilgili kararları kendisinden başka bir otorite ya da kişi ile paylaşmama arzusudur. Modern insan, hayatına ve kararlarına müdahale edilmesini istemeyen bağımsız bireydir. Kendi düşüncelerini ifade edebilmeyi, kendi mesleğini seçebilmeyi, mülk edinebilmeyi ve mülkü üzerinde kendi inisiyatifini kullanabilmeyi, hayatını kendi zevklerine uygun bir şekilde geçirmeyi ve daha birçok

²⁶ Richard M. Ebeling, “Did The Ancient Greeks Believe In Freedom?” <https://fee.org/> (03.11.2017)

²⁷ Bkz. R.B. Talisse, *Why We Argue (And How We Should): A Guide to Political Disagreement*, (New York, Routledge, 2014)

²⁸ Perikles ‘*Cenaze Töreni Söylevi*’ nde bu durumu “Yalnız biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiç bir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz.” şeklinde özetler.

²⁹ Richard M. Ebeling, “Did The Ancient Greeks Believe In Freedom?” <https://fee.org/> (03.11.2017)

şeyi özgürlük alanı kapsamında görür. Ayrıca modern insan, Antik Yunan’da olduğu gibi eylemlerinin ve haklarının azınlığa ya da çoğunluğa dayandırılmasını da, çoğunluğun kaderini paylaşmayı veya diktasını da kabul etmez.³⁰

Antik ve modern özgürlük anlayışları genel bir şekilde ifade edildikten sonra, Constant’ın “*Principles of Politics Applicable to All Governments*” (*Tüm Yönetimlere Uygulanabilecek Siyasi Prensipler*) eserinin “*On Political Authority in the Ancient World*” (*Antik Dünya da Siyasi Otorite Üzerine*) adını verdiği XVI. bölümde, özellikle Antik Yunan’dan yaptığı örneklendirmeler ve karşılaştırmalara göz atmak, modern özgürlük anlayışı ile antik özgürlük anlayışı arasındaki farkları görmek açısından daha faydalı olacaktır. Constant’a göre iki dönem arasında anlayış ve yapı olarak büyük farklılıklar bulunur. Düşünür, eserinin XVI. bölümünde bu farklılıkları detaylı bir şekilde açıklar ve maddeler halinde ortaya koyar.

Constant’ın farklılıklar başlığı altında sıraladığı ilk durum Atina’da tüm vatandaşların siyasi haklarının olmasıdır. “Örneğin, Atina’da tüm insanlar³¹ mahkemelere katılırlar. Onların hâkimiyeti paylaşımları bizimki gibi soyut bir sanı değildir.”³² Vatandaşların mahkeme sürecine ve sonucuna gerçek anlamda etkileri vardır.

Bir diğer fark ise, antik dönem ve modern dönemlerde insan ırkının farklı şartlarda yaşaması ile ilgilidir. Antik dönemde yaşam şartları, savaş kültürü ile iç içedir. İnsanlar ya yeni topraklar fethetmek için ya da topraklarının işgale uğraması ihtimaline karşı savaşa katılırlar. Modern dönemde ise yaşam ve ilişkiler barış

³⁰ Ebeling, “Did The Ancient Greeks Believe In Freedom?”

³¹ Aslında tüm insanlar olarak belirtilen özgür erkek bireylerdir. Dönemin sınıflı yapısına göre kadın ve köleler birçok haktan mahrumdur.

³² Benjamin Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments*, Çev. Dennis O’keeffe, (USA, Liberty Fund, 2003) s.352.

üzerine kuruludur. Devletlerde istila ve fetih eğilimi eskiden olduğu kadar baskın değildir. Antik zamanda elde edilen ganimetler sayesinde zenginlik kaynağı olarak da kabul edilen savaş, modern dünyada ekonomik dengesizliklere sebep olduğu için, getirisinden fazla maliyet olarak görülmüştür.³³

Her ne kadar Constant böyle bir ayrıma gitmiş olsa da özellikle kendi yaşadığı dönemde teknolojik gelişmeler ışığında parlayan sanayileşme nedeniyle dünyanın belirli güçlerin sömürgeleştirdiği bir pazar haline geldiği gerçeği yadsınamaz. Fiziki işgallerin yanı sıra, işgal edilen ülkelerde insanların köleleştirilmesi, dini ve dilsel olarak değişime zorlanması, bizi durumun antik dönemden pek te farklı olmadığı gerçeği ile yüzleştirebilir.

Ayrıca Constant’a göre “başarılı bir savaş ortak hareket gerektirir. Barışta her birey kendi işine, kendi çabasına ve bireysel kaynaklarına ihtiyaç duyar.”³⁴ Modern birey ortak bir amaca hizmet etmek için bir araya gelme ve bireysel özgürlüğünden feragat etmede zorlanır ve genellikle böyle bir durumda gönüllü olmak istemez.³⁵ Antik dönemde ise bireyler savaş kültürü ile yetiştikleri için, savaş döneminin gerektirdiği durumlara kolaylıkla adapte olabilirler.³⁶

Eskilerin özgürlüğünü yenilerden ayıran bir diğer konu ise iki dönemde de farklı şekilde değerlendirilen ticaret ve ticaretin yaşamdaki yeri ile ilgilidir. Antik dönemde savaş ticaretten önce gelir. Savaşta başarı kazanmak daha hayati ve daha değerlidir. Buna karşılık “modern insanın ruhu ticaridir.”³⁷ Ticaret modern insan için bireysel ve

³³ Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments* ss. 352-353.

³⁴ Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments* s. 355.

³⁵ Bkz. Alasdair McIntyre, “Is Patriotism a Virtue” *The Lindley Lecture The University of Kansas* 1984

³⁶ Benjamin Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments*, s.355.

³⁷ Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments* s.356.

toplumsal olarak büyük bir öneme sahiptir. Politika, uluslararası ilişkiler, ülkenin genel durumu, bireysel olarak toplumdaki statü, ekonomik ilişkiler gibi birçok alanda ticaret etkin durumdadır. Savaşta başarı elde etmiş bir birey, ticari hiçbir yeteneği ve başarısı olmasa dahi toplum içindeki bireysel ilişkilerinde güçlü kabul edilebilir.

Ayrıca yine bu dönemde büyük kar getiren ticari kaynaklar genel anlamda devletin tekelindedir. Modern dönemde ise bu durumun aksine birey eğer ticari anlamda güçlü ise, ekonomi üzerinde ve bazı politik konularda etkin olabilir.³⁸ Bu nedenle diyebiliriz ki “Antik dönemde devlet bireyden güçlüdür.”³⁹ Fakat modern zamanda birey de kendi başına bağımsız bir etken ve bağımsız bir güçtür. Politikada, ekonomide ve sosyal hayatta etkin bir kimliktir. Savaşın öncelikli güç ve büyüklük göstergesi olduğu antik dönemde, bir birey çok güçlü, nüfuslu ve zengin bir tacir olsa dahi, ait olduğu devlet savaşta yenildiği zaman, köle olarak satılabilir ya da ganimet olarak alınabilir, mülkü ve ticari varlığı onu bu durumdan kurtaramaz. “Modern uluslarda ise bireyler ticaret sayesinde olaylara rağmen kendi geleceklerini inşa edebilirler.”⁴⁰ Constant modern dönemde ki bu bireyselliği, bireyin tek tipleşmeden kurtularak, kendi ekonomisi ve kendi kararları çerçevesinde özerk bir hayat kurması için aralanan bir kapı olarak görse de, modern bir beşikte büyüyen günümüz toplumuna baktığımızda iyi niyetli bu iddia doğrulanmaz.

Fakat unutulmaması gereken husus Constant’ın eserini yazdığı 1800’lü dönemlerde, insanları şehirlere sürükleyen, buhranlara sebep olan, çalışma ve hayat koşullarını oldukça fazla etkileyen erken kapitalizmin gelişmemiş olması ve hammadde nedeniyle ortaya çıkan büyük yıkımların ve ölümlerin yaşandığı 2. Dünya

³⁸ Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments* ss.356-357.

³⁹ Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments* s.357.

⁴⁰ Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments* s.357.

savaşının henüz gerçekleşmediğidir. Constant'ın çizdiği son derece olumlu profil henüz modernliğin diğer yüzünü göstermediği dönemde yaşamasından kaynaklıdır.

Pozitivizmin, kapitalizmin teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ve küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik faaliyetler ve refah belli ülkeler ve şirketler ile sınırlanmaya başlamıştır, bunun sonucu olarak dünya *ticaret devleri* olarak adlandırılan büyük şirketlerin yönettiği bir pazar haline gelmiştir. Birey zevklerinde ve tercihlerinde özgür bırakılsa da, belli güçlerin sunduğu seçeneklere mahkûm edilme durumu devam eder. Hollywood, televizyon ve günümüzde sosyal medya kanalıyla bilinçsizce yönlendirilen bireyler özgürlük maskesi altında tek tipleştirilmiştir.⁴¹

Son olarak Constant, antik dönem ve modern dönem arasındaki ahlaki, edebi, tarihi ve felsefi anlayışlar üzerinde durur. Düşünüre göre antik dönemde felsefe şiiri içinde barındırırken, modern dönemde şiir, içinde felsefi izler taşımaktadır. Antik dönem tarihçileri inanıp onaylama yöntemini kullanırken, modern tarihçiler analiz ve şüphe yöntemlerini kullanırlar. Savaş sever karakterleri sayesinde Antik dönem bireyleri daha cesur ve ölümden korkmayan bir tabiata sahipken, modern birey daha hassas daha yorgun ve ölüm karşısında daha savunmasız bir karakter taşır.⁴² Yani Constant'ın cümleleri ile “Antikler çocuklar gibi uysallıkla dini gelenekleri, örf ve

⁴¹Constant modern birey için antik dönemdeki bireyden farklı olarak daha özerk ve aktif bir yaşam tablosu çizse de, günümüz bireyinin bilinçsizce ortak olduğu tek tipleşme yok sayılmamalıdır. Özellikle akımlar halinde sürekli güncellenen moda ve teknoloji ile topluluğun tercihlerine uyum sağlamak zorunda hisseden modern bireylere göz atıldığında, liberalizmin vaat ettiği özerk kararlar alan bireyleri görmek çok mümkün değildir. Televizyon ve internet aracılığı ile hızla yayılan trendler bireyleri ortaya atılan seçeneklerin etkisinde bırakarak aslında özgürce alınmamış kararların peşinden sürüklemeye itmektedir. Konu ile ilgili detaylı bir bakış açısı kazanmak adına Zygmunt Bauman'ın *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, *Akışkan Aşk*, *Akışkan Gözetim*, *Özgürlük*, *Küreselleşme*, George Ritzer'ın *Toplulun McDonaldlaştırılması*, Neil Postman'ın *Televizyon Öldüren Eğlence ve Teknopoli Yeni Dünya Düzeni* gibi eserlere göz atılması faydalı olacaktır. Ayrıca Bauman'ın *Modernite ve Holocaust* kitabında bahçıvanlık metaforu ile ortaya koyduğu şekliyle, Nazilerin bir bahçedeki ayırık otlarından kurtulurcasına Yahudileri katletmeleri bizlere güya medeniyetin zirvesi olarak sunulan modern toplumsal yapının ne denli tehlikeli olabileceğini gösterebilir.

⁴² Bkz. Byung-Chul Han, *Yorgunluk Toplumu*, İstanbul; Açılım Kitap, 2015)

adetleri, teamülleri, mistik uygulamaları kabul edip uyguladılar. Modernler ise şüphe etmeden inanma yeteneğini kaybettiler. Şüphe sonsuz bir şekilde omuzlarındadır.”⁴³

Constant’ın bu saptamaları bize açıkça antik ve modern birey yapısı arasındaki farkları gösterebilir. Antik dönemin sorgulamadan inanan, savaşçı tabiata sahip bireyi karşısında, modern birey bilimin ve teknolojinin ilerlemesi ile doğanın gizemini çözmüş, doğaya hâkim, olaylara daha sorgulamacı yaklaşan akılcı bir birey olarak tanımlanır. Sorgulamacı ve akılcı tavrını gün geçtikçe daha geniş bir alana yayan modern birey karşısında sorgulanamaz bir yapı da görmek istemez.

Benjamin Constant’ın ortaya koyduğu Antik ve Modern özgürlük anlayışları aslında sadece dönemlerin özgürlük anlayışlarını değil, otorite anlayışını, toplum yapısını ve tüm bunların karşısında birey tanımını ve alanını da ortaya koymuştur.. Constant’a göre Antik dönemde devletin ya da toplumun ardında kalmış sadece siyasi alanda özgürlüğe sahip olan bireyin aksine, modern birey devlet ve toplum karşısında düşünce ve varlığını ortaya koyabilen sivil özgürlüğe sahip bireydir. Modern birey için “özgürlük geniş bir özel alanı veya müdahalesizlik alanını içerir. Birey yasalar tarafından korunur. Düşünceleri ve mülkiyeti toplum karşısında güvence altına alınmıştır.”⁴⁴

Constant’a göre siyasi alanın dışında kişisel özgürlüğü antik dönemde talep edenler sadece filozoflardır. Fakat filozofların yönelttiği bu talep, pratikte uygulanan özgürlük anlayışı üzerinde bir etkiye neden olmaz. Ancak Fransız Devriminden (1789) sonra otorite karşısında bireyin pozisyonunun değişmeye başlaması, yaşam tarzının değişmesi, teknoloji ve bilimin gelişmesi, aklın daha egemen bir tabiata

⁴³ Constant, Principles of Politics Applicable to All Governments, s.360.

⁴⁴ Armağan Öztürk, “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları” , *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 33, (2015) s.8.

bürünmesi ile bu istek pratik ve teorik alanda tüm vatandaşlar tarafından dillendirilmeye başlanmıştır. Bu talep ile var olan özgürlük anlayışı da bir değişim rüzgarına kapılmıştır.

Constant eskilerin özgürlüğüne geri dönmek gerektiğini savunanların aksine, modern toplum yapısı içinde bunu mümkün görmemektedir. Çünkü ona göre “modern toplum veya siyasetin koşullarını anlayamayan ve antik özgürlükleri geri, getirmek isteyen hareketler totalitarizme yol açar.”⁴⁵ Siyasi özgürlük için bireysel özgürlükten vazgeçme tasarıları hem bireysel hem de siyasal özgürlüğü yok eder.”⁴⁶ Constant ilerlemeci (çizgisel) bir tarih anlayışı ile böyle bir sav ortaya koymuş olsa da, döngüsel tarih anlayışından bakıldığında tarihte dönemlerin birbirine benzemesi ya da tekerrür etmesi olasılık dışı değildir. Özellikle Oswald Spengler’in (1180-1936) penceresinden baktığımızda yaşadığı Modern dönemi Antik Yunan dünyasına benzetmek mümkündür. Çünkü onun döngüsel tarih anlayışına göre uygarlıkların kaderlerinde benzerlikler vardır. Ona göre daha önceki uygarlıklarda da gözlemlendiği gibi batının da soğuk bir kış yaşayarak ömrünün sonuna gelmesi ve çökmesi muhtemeldir.⁴⁷ Bu tür görüşler her ne kadar çoğu düşünüre uzak gelse de Constant’ın savunduğu kadar ihtimal dışı olmayabilir. Şartlar değişse de benzer anlayışlar farklı tarihsel dönemlerde tekrar kendi krallıklarını ilan edebilirler.

Antik dönemden ve Orta Çağ’ın din merkezli atmosferinden sonra, modernliğin kapıyı çalması ile medeniyetin hızla gelişimi yaşam koşullarını da değiştirmeye, bununla birlikte birey- toplum ve birey-otorite ilişkilerinin de farklı zeminlere

⁴⁵ Bkz. Hannah Arendt “Totalitarizmin Kaynakları” (İstanbul, İletişim Yayınları, 2017)

⁴⁶ Öztürk, “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”, s.8.

⁴⁷ Bkz. Oswald Spengler; *The Decline of the West: Perspectives of World-history*, Çev. Charles Francis Atkinson, (NewYork; Oxford University Press, 1932)

taşımaya başlamıştır. Bu gelişimin ve değişimin dinamiklerinden birisi olan “aydınlanma projesinin temel hedeflerinden birinin evrensel dünya görüşünü yakalamak olduğunu söyleyebiliriz.”⁴⁸ Oluşturulmak istenen bu evrensel dünya görüşünde akıl, egemen bir kuvvet ve otorite olarak karşımıza çıkar. Bazılarının evrensel aklın yönlendirdiği birey profilinin ilk adımları olarak kabul ettiği, liberalizmin de ilk kıvılcımlarını çaktığı savunulan, Thomas Hobbes’un (1588-1679) toplum sözleşmesi etrafında oluşturduğu otorite-birey ilişkisi bu sahada aralanan ilk kapı olarak incelenmeye değerdir. Mutlak otoriteye toplum sözleşmesi dâhilinde haklarını ve özgürlüğünü korumak için yetki veren Hobbes’un bireyi, John Locke (1632-1704), J.J.Rouseau (1712-1778) ve J. Stuart Mill (1806-1873) gibi filozofların toplum sözleşmesine ve bireyin haklarına yaptıkları katkılar ile modern dönemde otoriteyi siyasi ve ekonomik alanda sınırlandıracak kadar özerkleşecektir.

1.3. Thomas Hobbes; Otorite- Birey İlişkisinin Sarsılışı

Thomas Hobbes, toplum ve siyaset felsefesini olgunlaştırıp formüle eden önemli isimlerden biridir. Siyasi anlayışı ve bu anlayış üzerine inşa ettiği siyasi kuramı kendisinden sonra gelen filozoflar için kaynaklık teşkil etmiş, aynı zamanda da oluşturulan yeni kuramlar için ilham kaynağı olmuştur. Filozof siyasi anlayışını oluştururken insan doğasından hareketle yola çıkmıştır. Hobbes’un insan doğası üzerine düşünceleri, toplum ve insanlar arası ilişkiler hakkındaki düşüncelerini anlamayı sağlamaktadır. Buna göre, devletin gücü insan doğasına dayanır. Devletin insan doğasında var olan ilkelere dayandırılması, siyasal düşüncenin de sekülerleşmesinin sebeplerindendir..

⁴⁸Aliye Çınar, *Politika, Din ve İdeoloji Ekseninde Modernitenin Arka Planı*, (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013) s.15.

Hobbes'un siyasi kuramının otorite- birey ilişkisi ve özgürlük konusu ile ilgili temelini oluşturan kavramı *doğa durumu* dur. Hobbes'a göre doğa durumunda bir eşitlik söz konusudur. "Doğa insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar azdır."⁴⁹ Doğada bulunan bu eşitlik Hobbes'a göre güvensizliğe ve rekabete, bunlar ise savaşa sebep olur. Hobbes bu görüşünü şu cümleleri ile savunur; "yetenek eşitliğinden, amaçlarımıza erişme umudunun eşitliği doğar. Bundan ötürü, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak bazen de sadece zevk almak uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar."⁵⁰ Hobbes'un burada anlatmak istediği doğa durumunda insanların kendi güvenliğini korumak ve tutkularını yerine getirebilmek için bencilce davrandıklarıdır. Hobbes bu düşüncesini *Homo homini lupus*⁵¹ ile açıklar. Yani '*insan insanın kurdudur*.'

Ayrıca kendi güvenliğini sağlamaya çalışacak birey güce başvuracak, güvenliğini ve sınırlarını genişletmek isteyenlerse fetihlere kalkışacaklardır. Hobbes'a göre tüm bunlar şunu gösterir; "insanlar, hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır."⁵² Yani doğa durumunda insanlar rekabet, güvensizlik, şan ve şeref gibi konular nedeniyle bir tür savaş durumundadır.

⁴⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan* Çev. Semih Lim (İstanbul; Yapı Kredi Yayınları,2018) s.99

⁵⁰ Hobbes, *Leviathan* , s. 100.

⁵¹ Thomas Hobbes, *On the Citizen*,(ed) Thomas Hobbes, Richard Tuck, (Cambridge, Cambridge University Press, 2016)

⁵² Hobbes, *Leviathan*, s. 101.

Hobbes, “doğal durum yapı anlamında, bir kurumsuzluk durumudur. Daha net bir ifadeyle bütün kurumlardan önceki durum denebilir”⁵³ diyerek, kurumların olmaması halinde, bireysel tutkular bir tehdit unsuru haline gelebileceğini savunur. Bunun sebebi, başkalarına egemen olma arzusu ve korkusudur. Hobbes’a göre insanların temelde eşit olduğu kavram evrensel korkudur. Toplum sözleşmesi öncesinde var olan doğal durumda, insanlar tehdit ve korku içinde yaşıyor ve kendilerini korumak için güce başvuruyordu. Tabiat halindeki insanlar sahip oldukları gücü kullanmada özgürdüler. Hobbes’a göre özgürlük “engellerin yokluğudur.”⁵⁴ Hobbes’un bu anlayışı Antik dönemde Platon ve Aristoteles’in tanımladığı özgürlük anlayışından farklıdır. Hobbes için doğa durumu da engel olmadığı için özgür bir ortamdır. Böyle bir ortamda ise güvenlik yoktur.

Fakat yine insanda var olan ölüm korkusu nedeniyle, barış durumunu seçmek daha iyidir. Ayrıca böyle bir ortamda uygarlık gelişmez. İnsan bu barış durumunu *doğa yasaları (lex naturalis)* ile oluşturabilir. “Doğa yasası, akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır.”⁵⁵

Güvenliği sağlamak için insanların toplumsal sözleşmeye yönelmesi gerekir. Doğa yasalarının kabulü ile bir toplumsal sözleşme durumu ortaya çıkar. Hobbes sözleşmeyi “karşılıklı hak devredilmesi”⁵⁶ olarak tanımlar. Böylece kuram, akıl ile oluşturulan doğa yasaları üzerine kurulduğu için ve yine korku ve savaş durumundan

⁵³ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev. Vehbi Eralp, (İstanbul: Pulhan Matbaası, 1949), s.287.

⁵⁴ Hobbes, *Leviathan* s.103.

⁵⁵ Hobbes, *Leviathan*, s.104.

⁵⁶ Hobbes, *Leviathan* s.106.

çıkarmak için akıl ile insan kendi özgürlüğüne kısıtlamalar getirdiği için rasyonel bir yapıya sahip olur. Fakat Hobbes'un nazarında, insanların tutkuları karşısında doğa yasaları yetersizdir. O, bu yasaları meşrulaştırmak amacıyla ceza gücüne sahip ortak bir gücü temsil eden hükümeti gerekli bulur. Düşünür için önemli olan egemenliğin nasıl olduğu değil, bütünsel ve bölünmez olmasıdır.

Hobbes'un egemen güçte aradığı mutlaklıktır. Devlet kuvvet kullanma yetkisine sahip olursa, ölümcül doğa durumunun üstesinden gelebilir. Böylece insanlarda bencillik devam etse de, bir denetlemeye maruz kaldıkları için bu bencillik savaş ve korkuya sebep olmaz. Hobbes'un mutlakçılığı “temeli bireycilik olan iradeci sözleşmeye dair yapay bir düşüncedir ve bu düşüncenin amacı insani kurumların telafi ettiği doğanın yetersizliklerini fark ederek, biçim için uygun bulduğu, insanı uğursuz kaderden kurtarabilecek ‘mekanik’ bir sanat aracılığıyla bir devlet kurmaktır.”⁵⁷

Hobbes'un düşünce sisteminde yurttaşlar sözleşmeye bağlı kalmak zorundadır. Fakat hükümdar için böyle bir zorunluluk yoktur. Hükümdar sivil yasaların üzerindedir ve yasalara itaat zorunluluğu yoktur. Çünkü hükümdar toplum halinde yapılan sözleşmenin tarafı değildir. Kamusal alan ile ilgili her şey iktidarın elindedir. Aynı zamanda Hobbes'a göre iktidarın mutlak karakteri totaliter bir yapıya sahip değildir. Çünkü iktidarda bulunan irade, yetkiyi ona devreden bireylerin iradesidir.

Leviathan'ın kapak resmi kitabın özeti niteliğindedir. “Resmin üst yarısında, dağların ve bir kentin arkasında görülen birkaç köyün üzerinde, insana benzeyen bir dev figürü yükselmektedir. Bu figür devletin simgesidir ve Hobbes'a göre devlet de

⁵⁷ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev. Vehbi Eralp, (İstanbul: Pulhan Matbaası, 1949) s.285.

yapay ve devasa bir insandır.”⁵⁸ Devin gövdesi birçok insandan meydana gelir. Bu, devletin ya da hükümdarın yurttaşların temsilcisi olduğunu ve yurttaşların devletin içinde tamamen eridiğini gösteren bir semboldür. Hükümdar başında bir taç taşır, bir elinde kılıç, diğer elinde piskoposluk asası vardır. Kılıç dünyevi gücü elinde tuttuğunu sembolize ederken, piskoposluk tacı dini meselelerde yorum yapma hakkına sahip olduğunu gösterir. Hobbes’un kuramında hükümdar resmi bağlayıcılığa sahip olan dinsel yorumlar üzerinde karar verme yetkisine sahiptir. Ruhani ve cismani gücün hükümdarda toplanması ile hükümdar otoritesi, dinsel bunalımların sebep olduğu siyasi bölünme, düzensizlik ve kaosu engeller. Resimdeki manzarada olan huzur ise, iktidarda var olan çift yönlü gücün amacının barışı sağlamak olduğunun bir göstergesidir.⁵⁹

Hobbes’un devletin varlığını toplum sözleşmesi ile meşrulaştırması ve bireylerin otoriteye kendi rızaları ile haklarını teslim etmeleri siyaset felsefesi için bir dönüm noktası değerindedir. Bireylerin kendi yararları için, bir sözleşme etrafında bir araya gelmeleri, günümüze kadar gelen otorite- birey ilişkisi ve otorite karşısında bireyin konumu tartışmaları içinde önem arz eder. Hobbes’un kuramında fazla özgürlüğe sahip olan birey, bu özgürlüğün olumsuz getirileri nedeniyle kendisini sınırlandıracak bir yapıya rıza gösterir. İlerde açıklanacağı üzere bu rızanın zamanla değişimi ve Hobbes’ta baskın olan otoritenin zaman içerisinde sınırlandırılması siyaset felsefesinde otoritenin ve bireyin konumlarının değişimidir. Bu değişim hem bireyin özgürlüğü hem de hayatlarda otoritenin yeri açısından son derece önemlidir. İkinci bölümde açıklanacağı üzere Joseph Raz Hobbes’tan sonra açılan bu yolun

⁵⁸ Otfried Höffe, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Çev. Okşan Nemlioğlu Aytolu, , (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2008) , s.183.

⁵⁹ Höffe, *Felsefenin Kısa Tarihi*, s. 183-184.

geldiği son noktada otoritenin meşrulaştırılmasında bireyin rolünü tartışmıştır. Bu durum otorite ile birey arasındaki ilişkinin geldiği son durumu görmek için oldukça önemlidir.

1.2.1. İki Özgürlük Kavramı; Negatif Özgürlük Ve Pozitif Özgürlük

Özgürlük modern ve postmodern çevrelerce liberalizmin, eşitlikçilerin, cemaatçilerin ve düşünürlerin farklı şekillerde tanımlaması ile negatif ve pozitif olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Bu iki farklı yaklaşım aslında bireyin otorite ile ilişkisini düzenlemesi ve kendi özgür alanını tayin etmesi bakımından oldukça önemlidir.

1.2.1.1 Negatif Özgürlük Ve Thomas Hobbes'un Negatif Özgürlüğe Katkıları

Hobbes'un insan doğasından başlayarak toplum sözleşmesi ile şekillendirdiği siyasi anlayışı, daha sonra John Locke'un argümanlarını geliştirmesinde etkili olmuştur. Yani Hobbes'un felsefesi liberalizm adı altında sınıflandırılmasa da, dolaylı olarak liberalizmin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Hobbes'un özgürlük anlayışı, kişinin eylemi üzerinde herhangi bir engelleme olmaması üzerine kuruludur. Rasyonel, irrasyonel ya da cansız, tüm varlıkların hareketlerinin önünde bir engellenmenin olmaması, Hobbes için özgürlüğü ifade eder. Özgür bir insan eğer gücü yetiyorsa, engellenmeden istediğini yapabilir. Onun özgürlük anlayışında, anahtar kavram '*müdahale*'dir.⁶⁰ Eğer bireyin eyleminin ya da düşüncesinin önüne herhangi bir engel konmuşsa, bu onun özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Hobbes'un bu görüşünü daha sonra Isaiah Berlin (1909-1997), *Negatif Özgürlük* olarak adlandırmıştır. Berlin

⁶⁰ Hobbes, *Leviathan* s.103.

sayısız özgürlük tanımının varlığından bahseder. Fakat iki tanım üzerinde yoğunlaşır; negatif özgürlük ve pozitif özgürlük.⁶¹

Hobbes'un özgürlüğü dış engellerin olmaması durumu olarak tanımlaması, negatif özgürlük tanımına kaynaklık etmiştir. Negatif özgürlüğün temelinde bireylerin hedeflerini ve amaçlarının belirlenmesinde devletin çok fazla etkin olmaması gerektiği savunulur. Negatif özgürlük, özgürlük kaybını dıştan gelen bir müdahale ile ilişkilendirir. Bu özelliği ile daha kapsamlı olan özgürlük anlayışlarına ve özellikle ileride tanımı yapılacak olan pozitif özgürlük anlayışına karşıdır. Ayrıca negatif özgürlük anlayışında devlet ve yasa karşıtı bir alt yapı vardır. Bu nedenle zaman zaman *aç kalma özgürlüğü* olarak anılmıştır. Fakat temelinde zorunlu devlet müdahalesini yasaklama olmadığı için bu tanımlama negatif özgürlük için çok doğru görünmemektedir.

John Locke, negatif özgürlük anlayışı üzerinde var olan bir takım aşırılıkları yumuşatmıştır. Onun anlayışında bireysel özgürlük devlet, toplum ve yasa ile daha uyumludur. Bir sonraki konuda açıklanacağı üzere Locke bireylerin sahip oldukları özgürlük ve mülkiyet haklarının dokunulmazlığına dikkat çeker. Ona göre kimse kendisini korumak için bir başka bireye zarar veremez. Bu bir zorunluluk hali değildir. Locke felsefesinde Hobbes'tan farklı olarak negatif özgürlük birey üzerinden değil, mülkiyet üzerindendir. "Lockecu prensip mülkiyet ve miras hakkını doğal görür"⁶² Böylece Hobbes'ta özne merkezli olan özgürlük, Locke'ta daha çok mülkiyete kayar ve devlet ile yurttaş arasında da yasal bir uzlaşa sağlanmış olur. Locke için yasalar özgürlüğü sınırlandırmaz. Aksine kuvvetler ayrılığı ile devletin

⁶¹ Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", (ed.) Henry Hardy, *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty*, (New York; Oxford University Press 2002), ss. 166-217. içinde s.173.

⁶² Berlin, "Two Concepts of Liberty", s.169.

yasalarla sınırlandırılması sonucu özgürlük artar. John Locke'un siyaset felsefesi diğer bölümde açıklandığında, Locke'un liberalizm ve negatif özgürlük üzerinde ki etki ve katkıları daha iyi anlaşılacaktır.

Hobbes'un özgürlük anlayışında bir varlığı özgürlükten mahrum eden durum, eylemi ya da düşüncesi önüne getirilen engeldir. Burada bahsedilen engel çeşitlendirilebilir. Örneğin, güneşlenmek isteyen bir birey, havanın biranda bozulması ile bu eylemini gerçekleştiremez. Bu durumda güneşin önüne geçen bulutlar onun istediği eylemi yapmasında engel teşkil etmiştir. Burada var olan bir özgürlük kısıtlamasından bahsedilebilir mi? Hobbes'un özgürlük tanımına göre bahsedilebilir. Fakat Berlin *siyasi özgürlük* tanımını oluşturarak bir tür ayrıma gitmiştir. Berlin'e göre "siyasi özgürlük, kişinin başkaları tarafından engellenmeden hareket edebildiği alandır."⁶³ Bir başka deyişle, "Isaiah Berlin'e göre bir amaca ulaşmanız ancak başka insanlar tarafından engellenmiş ise siyasi özgürlüğünüz yoktur"⁶⁴ Yani Berlin'e göre kısıtlanmış bir özgürlük, bir insan eylemi, ancak başka bir insan tarafından kasten ve bilerek engelleniyorsa mümkündür.

Berlin'in dikkati çektiği bir başka önemli nokta, engel ve özgürlük kısıtlanması arasındaki nüanstır. Buna göre bir birey, başka bir birey tarafından engellendiğinde, kasıtlı olarak ya da bilerek engellendiği anlaşılan kadar özgürlüğü kısıtlanmış değildir, sadece engellenmiştir. Yani özgürlük kısıtlanması için kasıtlı bir engelleme gerekmektedir. Ayrıca Berlin bir kısıtlamanın kaldırılması mümkünken, bu kısıtlama kaldırılmıyorsa, yine bir özgürlük kısıtlamasının meydana geldiğini söyler. Örneğin;

⁶³ Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", Four Essays on Liberty, Oxford University Press, 1969 s.3 (Bu açış dersi 31 Ekim 1958'de Oxford Üniversitesi önünde verilmiş ve aynı yıl Clarendon Press tarafından yayımlanmıştır.)

⁶⁴F.Gerald Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, Çev. Nihal Akdere, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016) s.142.

Ali gideceği yere bisiklet ile gitmek ister, fakat belli bir mesafe sonra bisikleti bozulur ve yola bisikletle devam edemez. Burada Ali'nin bisikletle yol alması üzerinde bir kısıtlama vardır. Fakat özgürlük kısıtlaması yoktur. Eğer Ahmet yolda Ali'yi görüp bisikletini tamir etmesine yardımcı olmazsa ortaya çıkar. Berlin'e göre Ahmet yardımını ile Ali'nin eylemi üzerindeki kısıtlamayı kaldırabilecekken, bunu yapmazsa, bu nedenle Ali'nin özgürlüğü kısıtlanmış olur.⁶⁵

Hobbes bir bireyin ne yapabileceğini seçebiliyorsa özgür olduğunu söyler. Varsayalım ki, Ali bisikleti ile yol alırken, bir gaspçı ile karşılaştı. Gaspçı Ali'ye bisikletini verirse, parasını almayacağını söyledi. Hobbes'a göre Ali bisikletini verirse yoluna bisikletle devam etme eyleminden mahrum kalır, fakat özgürlüğü kısıtlanmamıştır. Çünkü önünde iki seçenek vardır ve Ali parayı daha önemli gördüğü için bisikletinden vazgeçmiştir.

“Hobbes'a göre bir engel bir eylemi imkânsız kılmadığı sürece engelle karşı karşıya kalan kişi özgürdür”⁶⁶ Hobbes'un bu düşüncesine karşılık birçok düşünür ise zarar verme ve tehdit gibi durumların özgürlüğü kısıtladığını iddia eder. Bu isimlerden biri Friedrich. A. Hayek(1899-1992)'tir. Hayek'e göre “baskı bir seçim yapsam da yine de aklımın bir başkasının aracı olduğunu ima eder, çünkü önümdeki seçenekler manipüle edilerek baskı ile seçtiğim seçeneğin benim için en az zahmetli olanı haline getirilmiştir.”⁶⁷ Yani baskı bir seçeneğin seçilmesinde ya da seçilmemesinde etkilidir.

⁶⁵ Burada verilen örnekler F.Gerald Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, Çev. Nihal Akdere, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016) s.141-158 arasında verilen örneklerden sadeleştirilmiştir.

⁶⁶ Hobbes, *Leviathan* s.103.

⁶⁷ Friedrich. A.Hayek, *The Constitution of Liberty*, (Chicago, The University of Chicago Press, 1978) s.133.

Negatif özgürlük tanımının gereği olan engel ile ilgili bir diğer konu ise engelin her birey için aynı şeyi ifade etmemesidir. Yani bir birey için tehdit kabul edilebilecek bir durum, diğer birey için aynı mahiyette olmayabilir. Ali için bisiklet ile seyahat edememek bir engel olarak kabul edilirken, bir başkası yürümeyi tercih ederek bunu sorun etmeyebilir. Bu durum engel tanımının içeriğini tartışmalı hale getirebilir. Yine engel üzerinden geliştirilebilecek bir başka yorum, engelin fırsata çevrilebilirliği üzerinedir. Buna göre Ali, gaspçı tarafından bisikleti tehdit yoluyla alındığında bundan memnun olabilir. Yoluna bisikleti ile devam edemese de, babası bisikletine bir şey olduğunda yeni bir bisiklet alacağını vaat ettiği için mutlu olabilir. Berlin bu durumda yine de özgürlüğün kısıtlandığını savunur.

Negatif özgürlük, özgürlük kısıtlamasını dıştan gelen engellemelere dayandırdığı için, dar bir bakış açısı olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Eleştirilere göre, engel sadece dış etkenlerden kaynaklı değil, koşullardan, kişisel yetersizliklerden ve psikolojik durumlardan da kaynaklı olabilir. Aslında Berlin'in siyasi özgürlük tanımlaması bu eleştirilere bir cevap niteliğindedir. Berlin ayrı bir siyasi özgürlük tanımlaması yaparak, özgürlüğün kısıtlanması için bu alanda kasıtlı bir engellenmenin olması gerektiğini söyler. Buna göre, insanda bulunan yetersizlikler ya da doğa kanunun getirisi olan yetersizlikler, siyasi özgürlüğü kısıtlamaz. Berlin'e göre "yetenek eksikliği, yetersizlik ve koşullar negatif yorumun ilgi alanı içerisinde değildir."⁶⁸ Bunlar maddi güç eksikliği, fakirlik, mental ya da fiziksel eksiklikler, doğal yeteneklerin yetmemesi ya da olmaması, ortamın elverişsiz olması gibi

⁶⁸ Armağan Öztürk, "Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları", *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 33, (2015) ss.1-17 s.8.

durumlardır. Bunlarda bireyin zorlamaya maruz kalmasını söz konusu değildir.⁶⁹ Söz gelimi bir insanın bir somun ekmek almaya ekonomik gücünün yetmemesi ya da bir dünya seyahatine katılmaya muktedir olmaması, bu durumu ekonomik özgürlüğün kısıtlanması olarak görülebilir. Ancak bireyin maruz kaldığı ekonomik kısıtlama başka insanların bireyin onu satın alması üzerinde yarattığı bir engelden dolayı ise, o zaman kişi bir cebre maruz kalmış olur ve siyasi özgürlüğü kısıtlanmıştır. Ya da görme engelli birinin bir kitabı okuyamaması onun siyasi özgürlükten mahrum olduğu anlamına gelmemektedir. O, ancak fiziksel bir engeli yokken kitap okuması engelleniyorsa siyasi özgürlükten mahrum olmuş olur.

Ayrıca özgürlük bu tür durumlarda ilk sıradaki ihtiyaç da değildir. Örneğin Berlin'e göre "Mısırlı köylü ilk olarak özgürlükten daha fazlası olan kıyafete ve ilaca ihtiyaç duyar. Bu durumda ihtiyacı minimum özgürlüktür. Fakat yarın bundan fazla özgürlüğe ihtiyaç duyabilir."⁷⁰

Böyle bir özgürlük anlayışını ortaya koyabilmek amacıyla, Berlin, Hobbes'tan farklı olarak özel alan ile kamusal alan ayrımını açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Bu nedenle Hobbes'ta olduğu gibi sessiz bir yasa anlayışına sahip değildir. Aksine o, yasaya araçsal nitelik taşıyan bir önem atfeder. Locke ise mülkiyet hakkı, yaşam hakkı ve hürriyet hakkının doğal haklar olduğunu ve bu hakların birey için dokunulmaz olduğunu söyleyerek bu amacı yerine getirmeye çalışır ve bu durumu siyasi özgürlükten yoksunluk olarak adlandırmaz.

1.2.2. Pozitif Özgürlük Anlayışı Ve Çoğulculuk

⁶⁹ Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", (ed.) Henry Hardy, *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty*, (New York; Oxford University Press 2002), ss. 166-217. içinde ss.169-173.

⁷⁰ Berlin, "Two Concepts of Liberty" s.172.

Günümüzde yapılan genel tanımlamalara göre, özgür kişi dıştan ya da içten hiçbir müdahaleye uğramadan, istediğini yapabilen kişidir. Negatif özgürlük dıştan gelen engeller üzerine kurulmuştur. Hobbes'un özgürlük tanımlamasından yola çıkılarak açıklanan negatif özgürlük engel kabul etmez bir karakterde olduğu için, arzu, istek ve hırsların önünde hiçbir engelin olmamasını talep eder niteliktedir. Fakat dıştan gelen engellerin yanı sıra, insanları kısıtlayan, engelleyen ya da etkileyen içsel durumlar da mevcuttur. İhtiraslar, dürtüler ya da karakterin getirileri bizleri bazı eylemleri yapmaya veya yapmamaya sürükleyebilir. T.H.Green (1836-1882) ihtiras ve dürtülerin özgürlük üzerinde ki etkilerini inceler. "Kontrol edemediği bazı dürtüleri olan kişi Green'e göre kendi iradesi ile hareket etmeyen, başkalarının iradesini yerine getiren bir köle durumundadır."⁷¹

Green'in düşüncesinde, negatif özgürlükte bireyi engelleyen ve kontrol eden dış güç, burada psikolojik olarak etkilendiği dış etkenlerin ve ihtiraslarının etkisiyle hareket eden bir iç güç olarak ortaya çıkar. Aynı zamanda Green'e göre, bağımlılıkları olan insanlar da, özgür değillerdir. Örneğin normal hayatında saygılı ve zararsız olan bir genç, uyuşturucu bağımlılığı ile bu karakterinden çıkabilir. Kimseye zarar vermeyen bir tabiata sahipken, uyuşturucu temin etmek için gasp ya da hırsızlık yapmak zorunda kalabilir. Burada birey bağımlılığının bir kölesi haline gelir.⁷²

Savunduğu bu argümana açıklık getirebilmek adına, Green insanda var olduğunu savunduğu *gerçek benlik* ve *dürtülere* dikkat çeker.⁷³ Ona göre insan, dürtüleri gerçek benliğini ele geçirdiğinde, onların kölesi haline gelir. "O halde özgür kişi

⁷¹ Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, s.152.

⁷² Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, s.152.

⁷³ Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, s.153.

gerçekte yapmak istediği *gerçek benliğin yapmak istediği* şeyi yapan kişidir; bu durumda özgür kişi dürtüye teslim olmak istemez.”⁷⁴ Yani özgür kişi aynı zamanda özerk olan kişidir. O bağımlılıklarından, dürtülerinden, şartlanmalarından uzak, kendi kararını kendi verebilen kişidir. Joseph Raz’ın özerklik tanımının içeriği de bu özellikleri taşır. Raz’a göre “özerk kişi kendi yaşamının (kısmen) yaratıcısıdır.”⁷⁵

Negatif özgürlük dış etkileri ele alır ve dışsal etkilerin bir bireyin eylemini kısıtlamasını, özgürlüğün kısıtlanması olarak tanımlar. Pozitif özgürlük ise, içsel kısıtlamaları ele alır ve bu tür kısıtlamaların varlığının, dıştan herhangi bir müdahale olmasa dahi, özgürlüğü kısıtladığını söyler. Buna göre kişinin özgür olabilmesi için, iç ve dış tüm zorlamaları kontrol altına alıp, kendi benliği ile eylemde bulunması gerekir.

Berlin pozitif özgürlüğün “bireyin kendisinin efendisi olma arzusundan geldiğini”⁷⁶ savunur. Birey kendi hayatının öznesi olmak ister; kararlarını dışsal durumlardan etkilenmeden vermek, kendi hayatında bir araç olmaktansa kendinin farkına varmayı ister.

Negatif özgürlük dış etkenlerle ilgili bir yapıya sahipken, pozitif özgürlük benlik üzerine kurulan hâkimiyet ile ilgilidir. Pozitif özgürlükte birey, tam anlamıyla bir öznedir. Seçimler, dıştan kaynaklanan sebeplere değil, bireyin kendisinin hedeflerine ve gerekçelerine bağlıdır. Pozitif özgürlük anlayışının öngördüğü birey, harici nedenlerle hareket eden bir benlik değil, fail olan bir benliktir. Bu, aynı zamanda insan olmanın da bir getirisi. Birey eylemlerini belirleyebilmeli ve

⁷⁴ Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, s.153.

⁷⁵ Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, Çev. Gürkan Özturan, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016) s.329.

⁷⁶ Berlin, “Two Concepts of Liberty”, s.178.

sorumluluklarını alabilmelidir. Eylem ve kararlarını harici nedenlere bağıladığı ve bu nedenler çerçevesinde hareket ettiği zaman, insan olmanın ayrıcalıklarını yaşayamaz ve köleleşmiş olur.

Negatif ve pozitif özgürlük kavramları üzerinde tartışılan bir başka konu, bu kavramların aynı kavramın iki farklı perspektifi mi oldukları, yoksa iki farklı kavram mı oldukları ile ilgilidir. Bazı düşünürler pozitif özgürlük ile negatif özgürlüğü aynı kavramın farklı yorumları gibi görürler. Fakat Isaiah Berlin buna karşıdır. Ona göre bu iki anlayış farklı birer kavramdır ve birbirlerine tamamen zıttırlar. Berlin'e göre kendinin yöneticisi olmak ve diğer insanlar tarafından seçimlerde engellenmemek aynı kavramın farklı ifade edilişleri gibi görünse de, pozitif özgürlüğün negatif özgürlüğün bir uzantısı değildir. Pozitif özgürlük anlayışındaki kendinin yöneticisi olma durumu, bireyin hırslarına, kötü alışkanlıklarına ve arzularına karşı kendisini olumlu yönde yönetebilmesidir. Birey tüm bunları kendini gerçekleştirebilmek amacıyla yapar.⁷⁷

Negatif özgürlüğün kısıtlama olarak kabul ettiği dış müdahale, pozitif özgürlük anlayışında bireyin yararına ise, olmalıdır. Fakat Berlin böyle bir anlayışa kesinlikle karşıdır. Berlin'e göre bir birey başkalarına zarar vermiyorsa, bu bireye zor kullanılamaz. Berlin bunu özellikle devlet eliyle yapıldığında hoş görmez ve despotizm olarak adlandırır. Aynı zamanda bu, Berlin için bir tür yaşam biçimi dayatmasıdır.⁷⁸ Berlin'in bu savunusuna karşı ilerde de açıklanacağı üzere, Joseph Raz ise devletin fırsat ve ortam oluşturmalarını özerkliğe bir katkı olarak görür. Ayrıca

⁷⁷ Berlin, "Two Concepts of Liberty", ss.178-181.

⁷⁸ Berlin, "Two Concepts of Liberty", ss.169-170.

Raz'a göre özerklik iyi hedeflerin geliştirilmesi olduğu için, devletin kötü hedefleri azaltması ve iyi olanları artırması görevidir.

Berlin'in pozitif özgürlükçü yaklaşımlara yönelttiği önemli bir eleştiri, bu özgürlük anlayışının dolaylı olarak sınıflı bir topluma sebep olmasıdır. Pozitif özgürlükte bireyin kendi benliğini kontrol etmesi, dürtülerine yenik düşmemesi beklenir. Yenik düşenler bağımlı bir hayat tarzını devam ettirecekleri için özgürlüklerini de kaybetmiş olacaktırlar. Bu durumda toplumda benliğini kontrol edebilen rasyonel aydınlar ve benliğini kontrol edemeyen aydın olmayanlar ortaya çıkacaktır. Dahası, insanlar başkalarının otoritelerine boyun eğerek, bağımlılıklarından kurtulmaya çalışacaktır. Bu durum pozitif anlayışta, kişiyi bağımlılıklarından kurtarmayı ve bilinçli seviyeye getirmeyi amaçladığı için, özgürlük olarak adlandırılrsa da, Berlin için özgürlük olarak kabul edilemez. Çünkü burada üstün olana, alt olan bağımlının, bir itaati söz konusudur.

Berlin'in bu eleştirisi Raz'ın düşünce yapısında karşılığı olmayan bir görüştür. Raz'a göre özerk birey kendinin farkında olan iyi hedefler geliştiren, bağımlılıklarına karşı savaştan, çeşitli seçeneklere sahip bağımsız birey olduğu için, tüm bireyler özerk bir hayat yaşamak istiyorlarsa bu yönde çaba göstermelidir.⁷⁹

Ayrıca yine Berlin'in getirmiş olduğu bir eleştiriye göre, pozitif özgürlük sadece demokrasi ile ilgili değildir. Aynı zamanda, kolektif varlığı ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Demokrasi her ne kadar bireyin hayatının yönetilmesine katılması ve kendi kendini yönetme arzusu olsa da, aslında içsel olarak dünyamızı yöneten

⁷⁹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss. 329-339.

büyük ideolojilerin çarpışmasına izin verir.⁸⁰ Böyle bir yapılanma içerisinde de bireyler sorumluluklarından kaçmaya başlarlar. Bu da totalitarizmi artırır. Berlin'in dikkati çektiği bir diğer nokta, pozitif özgürlüğün mükemmeliyetçi bir yöne sahip olmasıdır.⁸¹ Totalitarizm ile ortaya çıkan bireyüstü yapılar, zamanla ortak iyi haline gelir. Özgürlük, gelecekte ulaşılabilecek ve sadece erdemli insanların sahip olabileceği bir yapı halini alır. Bu da mevcut durumda gerekli olan özgürlüğü önemsizleştirir. Gelecekte elde edilecek olan özgürlüğe ulaşabilmek için, insanlar doğru aklın bilgisine sahip, bilinçli ve dürtülerini kontrol edebilen bir birey olmaya çalışırlar. Bu seviyeye ulaşan insanlar, ulaşamayanlar üzerinde bir üstünlüğe sahip olur ve kendilerinde o insanları iyileştirme hakkını görürler. Bu durumda da çoğulculuk azalırken despotizm artar.⁸²

Berlin'e göre çoğulculuk ve negatif özgürlük arasında pozitif yönde bir bağ vardır. İki kavram da totalitarizme karşıdır. Negatif özgürlüğün bireye sağladığı özgür alan, tekçi (monist) düşünmeyi ve eylemde bulunmayı kısıtlar. Böylece çoğulcu bir yaşayış biçimine zemin hazırlar. "Tekçilik gerçekliği tek bir doğru ve birbiri ile uyumlu doğrulardan oluşmuş tek bir hiyerarşiyle açıklayan düşünme tarzıdır."⁸³ Bu düşünme tarzında evrensel gerçekler ve aralarında çatışma olmayan doğru değerler ile devam ettirilen bir yaşam biçimi söz konusudur. Berlin böyle bir yaşam biçimini mümkün görmez. Çünkü Berlin'e göre herkes için geçerli değerlerin var olması

⁸⁰ Berlin, "Two Concepts of Liberty", s.178.

⁸¹ Bkz. Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2009)

⁸² Armağan Öztürk, "İsaiah Berlin Düşünüşünde Özgürlüğün Sınırları", Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, 10:2, (2017) s.163.

⁸³ Öztürk, "İsaiah Berlin Düşünüşünde Özgürlüğün Sınırları", s.163.

imkân dâhilinde değildir. Bu nedenle ideal olan, herkese bir dereceye kadar negatif bir özgürlük sağlamak, bu sayede de bir değer çoğulculuğuna kapı aralamaktır.⁸⁴

Değer çoğulculuğuna göre insanlara hitap eden birden fazla düşünce ve yaşam biçimi mevcuttur. Pozitif özgürlük monizmi (tekçilik) yani herkese uygun olabilecek tek bir yaşam biçimini empoze ettiği yönünde eleştirilir. Söz gelimi, tüm insanlar özerk, bilinçli ve gelişmiş bir birey olmak ister. Monizme göre bu, tüm insanların amacıdır. Fakat Berlin insanların birçok farklı amacının ve yaşam tarzının olabileceğini savunur. “Berlin çoğulculuğu destekleyen bir çeşit siyaset kuramını savunmaktadır. Berlin’e göre bu siyaset kuramını benimsersek, özgürlüğün negatif anlayışını kabul etmiş, pozitif anlayışını reddetmiş oluruz.”⁸⁵ Fakat pozitif özgürlüğün tamamen monist bir bakış açısını savunmak çok haklı bir görüş olmayabilir. Pozitif özgürlüğün temelinde bireyin kendini geliştirmesine otoritenin katkısı söz konusudur. Bu durumda devletin birden fazla farklı hedefi ve bireyi geliştirmeleri için desteklemesinde ya da bunun için fırsatlar sunması mümkün olmayan bir durum değildir.

Özgürlüğü çoğulculuk ile ilişkilendirerek açıklayan bir diğer isim Benjamin Constant’tır. Constant’a göre günümüzde özgürlüğü sağlayabilmek için gerekli olan koşul çoğulculuktur. Çoğulculuk yaşamın her alanında sağlandığında, özgürlük de her alanda mümkün hale gelecektir. Düşünür çoğulculuğun ve dolayısıyla özgürlüğün sağlanmasının nasıl olacağını açıklamak amacıyla, daha önce de bahsedildiği üzere öncelikle antik ve modern dönemler arasındaki keskin farklılıklara dikkat çeker. Modern dönemde yasalar bireyin haklarını, özellikle de mülkiyet

⁸⁴ Öztürk, “Isaiah Berlin Düşünüşünde Özgürlüğün Sınırları ss.163-165.

⁸⁵ Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları* ss.163-164.

hakkını güvence altında tutar ve bireye özel hayat alanı tanır. Antik dönemde ise özgürlük anlayışı daha totaliter bir niteliğe sahiptir. Modern dönem yaşayış ve düşünüş şartlarına uygun olmayan antik dönem özgürlük anlayışını, bu döneme adapte etmeye çalışma başarı ile sonuçlanmayacaktır.. Çünkü zihinsel ve fiziksel yapılarda köklü değişiklikler söz konusudur. Böyle bir entegrasyon girişimi bireyin kendi özgürlüğünü ve siyasi özgürlüğü ortadan kaldırabilir.⁸⁶

Joseph Raz'ın düşüncesinde de özerk bireylerden oluşması gereken toplumda insanların bir arada yaşayabilmesi için çoğulculuk şarttır. Devlet tüm değerlerin bir arada hoşgörü ile yaşamasını sağlamada yardımcı olmalıdır. Özerk bireylerin hedefleri ve değerleri devlet ve toplum tarafından geliştirilmelidir. Fakat yine de Raz için devlet ve toplum yanlış hedeflerin azaltılmasında ve iyi olan değer ve hedeflerin çoğaltılmasında destekleyici olmalıdır.⁸⁷

Çoğulculuk konusunu etraflıca ele alan düşünürlerden birisi de Kanadalı filozof Charles Taylor'dır. Taylor'ı çoğulculuk konusu ile tanıştıran, yaşadığı Quebec eyaletinde⁸⁸ uygulanan liberal demokrasinin farklı kültürlerle uzlaşmayan yapısıdır. Quebec'te var olan Fransız kültürünün tanınma talebi, liberal demokrasinin tarafsız yaklaşımı nedeniyle kabul görmemesi, Taylor'ın, modernlik, araçsal akıl, evrensellik, çok kültürlülük, çoğulculuk ve kimlik arayışı gibi kavramları tartışmaya açmasına neden oldu. Modernliği “yeni uygulamaların ve kurumsal biçimlerin (bilim, teknoloji, sınai üretim şehirleşme) yeni yaşam tarzlarının (bireycilik, sekülerleşme, araçsal akılcılık) ve yeni sıkıntıların (yabancılaşma, anlamsızlık, toplumsal

⁸⁶ Bkz. Benjamin Constant, *Principles of Politics Applicable to All Governments*, Çev.Dennis O'keeffe, (USA, Liberty Fund, 2003) 16. ve 17.Bölüm

⁸⁷ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, Çev. Gürkan Özturan, ss.357-367.

⁸⁸ Quebec Kanada'nın Fransızca konuşulan ve bağımsızlık talep eden bir eyaletidir. Taylor bu eyalette yaşanan çoğulculuk sorunları içinde büyümüştür.

çözülmenin yaklaştığı hissi) tarihte eşi benzeri görülmedik bir karışımı”⁸⁹ olarak tanımlayan Taylor’a göre, modernliğin içerdiği ya da sebep olduğu tüm bu durumlar önce zihinsel dünyadaki toplumsal tahayyülde, sonrasında ise realitede var olan insan yaşamında köklü değişiklik ve kopmalara sebep olmuştur.

Taylor batı modernliğinin içeriği ve kavramları ile yeni bir ahlaki düzen getirdiğini, başlangıçta sadece fikir olarak varlığını ortaya koymuşken, zamanla toplumlar tarafından benimsenip yaşama katıldığını savunur. Taylor’a göre bu yeni düzende kozmos Tanrı kaynaklı değil insan kaynaklı kabul edilir hale geldi. Eski anlayışta var olan örgütsellik ve cemaatçi yapı, yerini bireysel olarak var olmaya bıraktı. Toplumsal örgütlenmeler araçsal olarak kullanılmaya başlandı. Taylor zihinsel dünyada başlayıp, yaşama sirayet eden bu değişimi, modernliğin getirileri olarak görür ve modernliğin sıkıntıları adı altında yaşam biçimlerinden ve var oluşu bu değişime götüren üç kavramsal süreçten bahseder. “Bunların ilki, anlam yitimi dediği *ahlaki ufku kararması*, ikincisi sınır tanımayan *araçsal akıl* karşısında *hedeflerin-amaçların gölgede kalmasıdır*. Üçüncüsü ise *özgürlük yitimidir*.”⁹⁰

Taylor’a göre modern antropoloji nedeniyle, insan Tanrı’nın egemen olduğu bir kozmos fikrinden uzaklaşmıştır. Hemen ardından insan-kozmos ilişkisi, insanı kozmosun efendisi olarak tanımlayan bir ilişki türüne evrilmiştir. Doğayı araçsallaştıran bu anlayış ile insan eski anlayışta kendisini bir parçası olarak gördüğü ve kimliğini bu anlayış üzerinden ürettiği kozmosun üstünde bir varlık haline geldi. Bu duruma doğanın ve kozmosun işleyişinde bazı noktaları bir sır olmaktan çıkarıp

⁸⁹ Charles Taylor, *Modern Toplumsal Tahayyüller*, Çev. Hamide Koyukan, (İstanbul: Metis Yayınları, 2016) s.11.

⁹⁰ Selçuk Erincik, “Charles Taylor’da Modernliğin Sıkıntıları Olarak Üç Mesele” *Toplum Bilimleri Dergisi*, 11:6 (2012) ss.147-168 s.149.

insan bilgisine sunan modern bilimlerin de katkısı vardır. Önceden kendisine bir sır olarak görünen işleyiş ve yapıya hâkim olan insan, zamanla kendisini bir parça olmaktan çıkarıp, kozmos üzerinde tahakküm hakkına sahip bir güç haline getirdi. “Bu aynı zamanda kimlik sorunun başladığı andı; insan artık kim olduğunu, yaşamının anlam ve değerini kendi başına bulacaktır. Oysa modern bireyciliğin ortaya çıkmasından önce kimlik sorunu yoktu; her insan geleneksel kozmik referansları kullanarak kendi kimliğini keşfedebiliyordu.”⁹¹ Geleneksel yapıdan uzaklaşan insan kendine yöneldi ve kimlik inşasını kendi üzerinden yapmaya çalıştı. Bu içe kapanmanın sonuçlarından birisi olarak ortaya çıkan *ahlaki rölativizm*, geleneksel yapıda var olan ve insanların içinde var oldukları yapının gereklerine uygun hareket etmelerini öngören ahlaki bütünlüğü ortadan kaldırdı. Bireyin, toplumun zamanla oluşturduğu ve bireyler üzerinden nesilden nesile aktardığı ahlaki yapıya uygun davranma zorunluluğu ortadan kalktı. Taylor bu durumu insanın ahlaki doğasını yadsıması olarak tanımlar.⁹²

Antropolojik yapının değişmesi ile ortaya çıkan ahlaki değişimden sonra Taylor, araçsal akıllı modernizmin ikinci sorunu olarak tanımlar. “Taylor araçsal akıl ile belli bir amaca ulaşmak için araçların ekonomik olarak nasıl kullanılacağını hesaplarken başvurduğumuz akılcılık türünü kastetmektedir.” Yani bu anlayışın yaygınlaşmasıyla tüm alanlarda hâkim olan ölçüt maliyet ve verimliliklerdir. Aşkın aklın yerini araçsal aklın alması ve tüm alanlarda hâkim olması ile insanın da ahlaki bir varlık olma özelliği ortadan kalkar. İnsanın varlığı, modernlik öncesinde olduğu gibi toplumun bir parçası olarak üstlendiği rolü, oluşturduğu değer yapısı ve ahlaki sorumlulukları

⁹¹ Aydın Müftüoğlu, “Charles Taylor”, (ed.)Ahu Tunçel- Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi Platon’dan Zizek’e*,(Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013) ss.803-815 s.804.

⁹² Müftüoğlu, “Charles Taylor”, s.805.

ile değil, niceliksel değerler üzerinden ölçülür. Verimliliği yüksek olduğu müddetçe başarılı kabul edilir.

Ayrıca araçsal aklın egemenliği ile doğa ve kozmostaki varlıklar birer değer olmaktan çıkıp, insanların verimliliğini artırmada kullanılan hammadde ve araçlar halini alır. Pozitif bilimlerin ve teknolojinin hızla gelişmesi de, araçsal akıl tekeliyle hareket eden insanın, doğayı ve kozmosu etkinliği altına almasını hızlandırmıştır. “Taylor için teknoloji, tıpkı bireycilik gibi, yaşamımızın daralmasına ve tatsızlaşmasına hizmet etmektedir. Zira teknoloji yararcılık ilkesine dayandığı ve sürekli yüksek üretim ise verimliliği temel aldığı için, tüm nesneler hızla yer değiştirip kalıcılıklarını kaybetmektedirler.”⁹³ Nesnelere biçilmiş olan geçici tabiat, insanların değer ve ahlak yargılarında da kendisini göstermektedir. Bireysel bir şekilde var olmanın da bir getirisi olarak, toplumun ya da örgütsel bir yapının kullandığı ahlaki değerler, yerini rölativist bir ahlak anlayışına bırakmıştır.

Araçsal aklın önderliğinde bireyin kendini önceleyen bir politika izlemesi ve rölativist değer anlayışının yayılması, bireyciliğin ardından narsisizme de yol açmıştır. Apolitik, içine dönük ve duyarsız bireyler için önemli olan özel yaşam alanları içerisinde var olan refahtır. “Bu yüzden insanları kendine kapalı bireylere dönüşmüş bir toplumda çok az kişi öz yönetim faaliyetine aktif olarak katılmak isteyecektir.”⁹⁴ Taylor böyle bir toplum yapısının oluşmasının hatalı ve tehlikeli olacağını savunur. Berlin daha önce de açıklandığı gibi pozitif özgürlüğü monist bir yapı olarak eleştirmişti. Fakat Taylor’ın cephesinden bakıldığında negatif özgürlüğe sahip liberal toplumlarda da bu tektipleşmenin olduğu gözlemlenmektedir.

⁹³ Müftüoğlu, “Charles Taylor”, ss. 805-806.

⁹⁴ Murat Satıcı, “Liberalizm ve Çokkültürlülük Bağlamında Charles Taylor’ın Tanınma Politikası”, *Ethos; Felsefe ve Toplum Bilimlerinde Diyaloglar*, (2016) 9:1, ss.173-191 s.179.

Düşünür bireylerin rölativist bakış açısı geliştirmelerinin, onların bir tür kişilik yapısı oluşturma ve tanınma istekleri üzerinde sebep olduğu zorluklardan da bahseder. Taylor’a göre insanlar kendilerini ve kimliklerini bir kültür içerisinde var ediyordu. Bu nedenle tanınma insan için önemlidir. Modern ve liberal toplumlarda sorun, bireylerin bu çoğulcu isteklerinin karşılanıp karşılanamayacağı üzerinedir. Bu sorunun çözümü Taylor’a göre hukuksal, politik ve ekonomik tüm alanların pratik ve teorik olarak çoğulcu bir çizgi üzerinde yeniden düzenlenmesinden geçer.

Taylor’ın bireylerde kimlik oluşturma ve tanınma istekleri üzerinden açıklığa kavuşturduğu bir diğer nokta, ‘şeref’ kavramının yerini ‘haysiyet’ kavramına bırakması üzerinden dikkat çekilen toplumsal ve bireysel değişimdir. Taylor Montesquieu’nun da şeref tanımlamasından yola çıkarak, bu kavramın sadece belli tercihleri yerine getirenlere verildiği için herkesin sahip olamayacağı bir özellik olduğunu ve bir eşitsizliği gösterdiğini savunur. Fakat modern dönemde ‘şeref’ yerine demokrasinin eşit tanınma politikasına uygun bir kelime olan ‘haysiyet’ kullanılmaktadır. 18. Yüzyıl itibariyle artan bireyciliğin de etkisiyle ‘haysiyet’ kavramı da yerini bireyin kendine özel bir tür var olma idealine bırakmıştır. Taylor bu ideali ‘Sahicilik’ olarak tanımlar.⁹⁵

Sahicilik ideali, bilgi, kural ve normlar üzerinden ilerleyen ahlaki yapının, bunlardan uzaklaşıp bir iç ses yoluyla sezgilere dayanmasıdır. Birey burada kendisine karşı dürüst olmakla bir ahlaki yapı oluşturur. Bu ahlaki anlayışın ardında, bireyin neyin iyi neyin kötü olduğunu sezgi ve iç sesi ile saptayabileceğine dair olan inanç vardır. İnsan kendi sezgileri ile kurduğu bu ahlaki yapı sayesinde, aynı zamanda kendi özgürlüğünü de ilan eder. Sahicilik ideali göreceli yapısı nedeniyle

⁹⁵ Satıcı, “Liberalizm ve Çokkültürlülük Bağlamında Charles Taylor’ın Tanınma Politikası”, s.180.

ahlaki sorunları rasyonel bir zeminde tartışmaya da engeldir. Taylor için bu anlayış modernizm sahasında var olan *güçlü bir ahlaki ideal*⁹⁶ dir. Filozof sahiciliğin sıkı bir şekilde savunulmasına da, narsisizm olarak suçlanıp çözümsüz bir şekilde bir kenara konulmasına da karşıdır. Bu iki yaklaşımın yerine, sahicilikte var olan kendine dürüst olma özelliğini alarak, toplumsal ilişkilerde kullanmak Taylor için daha kabul edilebilirdir.

Taylor'ın modernliğin sıkıntıları arasında saydığı üçüncü ve son durum modern bireylerin seçme özgürlüklerinin ve seçeneklerinin sınırlanması sonucu ortaya çıkan özgürlük kaybıdır. “Modern birey, sürekli olarak araçsal aklın belirlenimi altındaki seçenekler dizisi içerisinde seçim yapmaya zorlanmaktadır; bu araçsal aklın yarattığı kitle kültürüne ayak uydurarak özgürlük kaybına uğramak demektir.”⁹⁷ Taylor'ın kendi içine kapanmış bireyler olarak tanımladığı kitle, kendi istedikleri seçenekleri oluşturmak, ya da bunlarda ısrarcı olmak yerine, pasif bir var oluşla, özgürlük başlığı altında kendilerine sunulan seçenekler ile yetinirler. Modern toplumlarda, teknolojinin de yaygınlaşması ile insanlar çeşitli manipülasyonlar ile kendilerine sunulan seçenekler arasından seçim yapmakta mecbur bırakılırlar. Taylor bu durumu özgürlük olarak kabul eden araçsal akıl tarafından güdülenmiş toplum bireylerinin, aktif olacakları bir özgürlük anlayışı talep etmeyeceğini söyler.

Taylor, araçsal aklın egemenliğinin artması, teknoloji ve pozitivist bilimlerin gelişmesi ile toplumsal yapıdan kopuşun oluşturduğu bireyselliğin özgürlük ve ahlak üzerinde oluşturduğu hasar ve yıkımlara dikkati çeker. Böyle bir toplumsal yapıda ve yaşam biçiminde ortaya çıkan hasar ve yıkım paradoksal bir tabiattadır. Bu hasar ve

⁹⁶ Erincik, “Charles Taylor’da Modernliğin Sıkıntıları Olarak Üç Mesele” ss.147-168 s.152.

⁹⁷ Müftüoğlu, “Charles Taylor” s.806.

yıkımlar bir yandan belli süreçler (araçsal aklın egemenliği, teknoloji ve pozitif bilimin gelişmesi) sonucu ortaya çıkarken, diğer yandan büründüğü yeni kimliği ile bu süreçleri besler. Taylor bu paradokstan çıkmanın yolunun araçsal akıl öncesi var olan toplumsal yapının bütünleyici ahlaki yapısını geri kazanmaya çalışmaktan ve “pozitif özgürlüğe dayalı siyasal alana aktif yurttaş katılımını içeren güçlü demokrasiden”⁹⁸ geçtiğini savunur. Bireyciliğin beslediği sahiciliğin negatif özgürlükten daha geniş alanları kapsamaması, özgürlük anlayışını ve ahlaki yapıyı daha sınırlı ve daha indirgemeci alanlara sürüklemektedir.

Ayrıca bu hasar ve yıkımlardan uzaklaşabilmenin bir diğer yolu, insanların yaşamlarını içinde bulundukları toplumda diğer insanlarla ve doğa ile ilişkilendirerek anlamlandırabilmelerine izin vermektir. Çünkü Taylor’a göre insan tarih, doğa, kozmos ve toplum ile kimliğini ve değer yapısını oluşturup geliştirir. Modern dünyada kurduğu öznel ahlaki yapının aksine, bu çevrede nesnel bir ahlak anlayışı inşa eder.

Taylor’a göre saptadığı modernlik sıkıntılarının, değişen ahlaki yapının ve gelişmiş negatif özgürlük anlayışının hâkim olduğu bir dünyada çokkültürlü bir anlayışı uygulamaya çalışmak zor olacaktır. Bu nedenle düşünür politik liberalizmi yeniden yorumlar. Bireylerde var olan kendini gerçekleştirme hakkını, kültürleri de kapsayacak şekilde genişletir. Pozitif özgürlüğü kültürlerin kendilerini gerçekleştirmesi olarak kabul eder. Bireyin varoluşunu anlamlandırabildiği bir yapı olduğu için kültürün korunup yaşatılması gerektiğini söyler. Burada ortaya çıkan soru çokkültürlü bir yapıda farklı kültürlerin nasıl bir arada olacağıdır. Taylor bu sorunu tüm kültürlerin eşit değere sahip olduğunu savunarak aşmaya çalışır. Bir adım

⁹⁸ Erincik, “Charles Taylor’da Modernliğin Sıkıntıları Olarak Üç Mesele” s.159.

daha ileri giderek eşdeğerliliğin amacından sapmamasını sağlamak adına bazı kriterler getirir. Yamyamlık gibi yaşam tarzlarını kriterlere uygun bulmaz. Ayrıca her kültür için farklılıkların tanınması politikası uygulanamaz. Örneğin İslam dininin hâkim olduğu coğrafyalar da demokrasiyi hâkim kılmaya çalışmak dinin kültürel yapısının bozulmasına sebep olacaktır. Bu durumda Taylor'ın çokkültürlülük anlayışının uygulanması sınırlı bir alanı kapsar denebilir.⁹⁹

Taylor'a yakın düşünen Raz için değer çoğulculuğu daha kapsamlı olmalıdır. Değerleri kültürlerle iç içe açıklayan Raz'a göre farklı kültür ve değerleri bir arada tutmanın yolu hoşgörüden ve devletin müdahalesinden geçer. Raz için özerklik iyi hedeflerin gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Dolayısıyla devlet ya da otorite de iyi ve ahlaka uygun olanları empoze etmeli, kötü ve ahlaksız hedefleri ise azaltmaya çalışmalı ve desteklememelidir. Raz bu şekilde Taylor'ın her kültüre uygulanamaz gördüğü çoğulculuğu ve çok kültürlülüğü daha geniş bir alana yaymayı hedefler.¹⁰⁰

1.4. John Locke ve Otoritenin Sınırlandırılmasına İlk Adım

Thomas Hobbes'tan sonra John Locke da siyaset felsefesini yönlendiren ve günümüze kadar gelen bazı yönetim biçimlerinin temelini atan isimlerden biridir. Görüşleri ve tasarladığı yeni siyasi düzen modeli ile modern dünyanın siyaset filozofları arasında en etkili isimlerden biri olmuştur. Düşünce özgürlüğüne verdiği değer ve rasyonel eylem anlayışı nedeniyle Aydınlanma Çağı'nın da kurucusu olarak görülür. Locke, Hobbes gibi toplum sözleşmesi fikrinin etrafında şekillenen bir siyaset felsefesi kursa da, birçok noktada felsefi görüşleri ile ondan ayrılır. Doğa

⁹⁹ Müftüoğlu, "Charles Taylor", ss.813-814.

¹⁰⁰ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.358-363.

durumunu tanımlaması ve geçerli yönetim biçimi anlayışı bunlardan en önemlileridir.

17. Yüzyılda düşünürlerin üzerinde durduğu önemli konulardan biri bilginin kaynağı ile ilgili düşünce ve tartışmalardı. Bilginin kaynağını akıl olarak belirleyen Descartes ve Spinoza'nın geliştirdiği rasyonalist düşüncenin yanı sıra John Locke, George Berkeley, David Hume gibi isimlerin öncülüğünü yaptığı, bilginin kaynağını deneyim olarak belirleyen ampirist bir düşünce de vardır. Bu ampirist düşüncenin önderlerinden olan John Locke, düşüncesini oluşturduğu *Tabula Rasa* kavramı ile açıklamış ve geliştirmiştir. Bu kavrama göre insan zihni doğduğunda, boş bir levha gibidir. Yani insan zihninde doğuştan gelen bilgiler yoktur. İnsan tüm düşünce ve bilgileri duyuları ve derin düşünmesi ile sonradan elde eder.

John Locke'un 17. Yüzyılda oluşturduğu ve günümüzde gelişip dönüşerek yeni siyasi ve sosyal yapıların oluşmasına katkıda bulunan asıl düşünceleri, siyaset felsefesinde görülür. Locke da, Thomas Hobbes gibi toplum sözleşmesine dayalı bir siyasi anlayış geliştirmiştir. Felsefi anlayışını kurarken Hobbes gibi doğa durumundan yola çıksa da, doğa durumunu tanımlaması Hobbes'tan tamamen farklıdır. Doğa durumu, "...iktidar ve yetkinin karşılıklı olduğu bir eşitlik durumudur."¹⁰¹ Bu özelliği Hobbes'un doğa durumu ile aynı olsa da, Locke için doğa durumu "...bir özgürlük durumu olmasına rağmen bir başıbozukluk durumu değildir."¹⁰² Yani Hobbes'daki gibi, doğa durumunda var olan özgürlük, savaş ve kaostan oluşan bir anarşiye yol açmamıştır. Bunun nedeni ise doğa durumunda "bu durumu yöneten herkesi bağlayıcı bir doğa yasasının varlığıdır. Bu yasanın ta kendisi

¹⁰¹ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Çev. Fahri Bakırcı, (Ankara, Eksi Kitaplar, 2016) s.13.

¹⁰² Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 15.

olan akıl, sadece kendisine danışacak olan tüm insanoğluna, herkesin eşit ve bağımsız olmasından dolayı, hiç kimsenin diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da sahiplenmelerine zarar vermemesi gerektiğini öğretir”¹⁰³ olmasıdır. Yani Locke’un anlayışında özgürlüğü denetleyen akılla oluşturulmuş doğa yasasının varlığı, kaos oluşması ihtimalini engellemiştir.

Ayrıca doğa durumunda herkes doğa yasasını çiğneyenleri, yasa ihlalini engelleyebilecek derecede cezalandırma hakkına sahiptir. Locke bu sistemle yasanın ihlal edilmesinin önüne geçmeyi hedefler. Bu şekilde “...doğa durumunda bir insan bir başkası üzerinde bir iktidar elde eder.”¹⁰⁴ Fakat bu iktidar yalnızca soğukkanlı akıl ve vicdanın suç ile orantılı bir şekilde onarım ve engelleme amacıyla kullanılabilir. Hırs, ihtiras ve kızgınlıkla kullanılmamalıdır. Fakat yine de hakların çiğnenmesi ve hırsla ya da arzu ile hareket edilmesi ihtimali mevcuttur. Yani “insanın kötü doğası tutku ve intikam insanları diğerlerini cezalandırmada aşırıya götürecektir.”¹⁰⁵ Bu tür uygulamalar var olan düzende bozulmalara sebep olabilir. Ayrıca, ikinci olarak doğa durumunda insanlar haklara ve özgürlüğe sahip olsalar da bu hakları kullanmaları ve özgürlüklerin tam anlamıyla yerine getirilmesi güvence altında değildir. Bu konuda belirsizlikler söz konusudur.¹⁰⁶ Bireylerin iyiliği için bu tür belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekir.

Son olarak, Locke’a göre “yeryüzü ve diğer bütün ast yaratıklar insanların tümüne ortaklaşa ait olmasına rağmen, her insan yine de kendi kişisi üzerinde bir mülkiyete sahiptir. Bunda kişinin kendisinden başka hiç kimsenin hakkı yoktur. Bedeninin

¹⁰³ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 15.

¹⁰⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 17.

¹⁰⁵ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 21.

¹⁰⁶ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, ss. 15-29.

emeği ve ellerinin işi diyebiliriz ki tam anlamıyla kendisinindir.”¹⁰⁷ Tüm bu nedenler dolayısıyla insanlar için, “birinin kendisini doğal hürriyetinden yoksun kılmasının ve sivil toplum bağları içine koymasının tek yolu, mülkiyetlerinin güvenli bir kullanımı ve sivil toplumun üyesi olmayanlara karşı daha büyük güvenlik içinde birbirleriyle rahat güvenli ve barışçıl bir yaşam sürdürmeleri için diğer insanlarla bir topluluğa katılma ve birleşme konusunda anlaşmaktadır.”¹⁰⁸ Yani insanlar ancak yukarıda açıklanan sebeplerden kaçınmak için özgürlüklerinden feragat ederler ve toplum sözleşmesine yönelirler.

Bu sözleşme ile insanlar üzerinde yeni sorumluluk, görev ve kısıtlamalar olsa da, özgürlükleri tamamen ortadan kaldırma durumu yoktur. Amaç köleleştirme, mutlak bir güce itaat yahut yok etme değildir. Yurttaşlar özgür rızaları ile haklarını korumak amacıyla sözleşmeye tabi olurlar. Sözleşme ile kurulan siyasal toplumun amacı özgürlüğü ve hakları korumaktır, siyasal gücün kaynağı da toplum sözleşmesidir.

Toplum sözleşmesinin kabul edilmesinin de sebepleri arasında gösterdiği mülkiyet hakkı, Locke için önemlidir. Locke’un mülkiyet hakkına atfettiğı bu önem günümüze kadar da artarak gelmiştir. Locke mülkiyet hakkını sadece maddi şeylere sahip olmak olarak tanımlamaz. Mülkiyet hakkı onun için kişiliğin, özgürlüğün ve yaşamın da sahibi olmaktır.

Doğa durumunda herhangi bir garanti olmadan insanlar mal ve mülklerini, yaşamlarını ve kişiliklerini kendi çabaları ile muhafaza ediyordu. Fakat bu garantisiz durum her an tehdit ve tehlikelere açık olduğu için, mülkiyet hakkını koruma altına alan sözleşmeye katılmak, insanlar için daha makul görünmüştür. Aslında Locke için

¹⁰⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 41.

¹⁰⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 105.

“insanların devlette birleşmelerinin ve kendilerini yönetim altına koymalarının asıl ve ana amacı mülkiyetlerin korunmasıdır.”¹⁰⁹ Locke için mülkiyet hakkının insanda yaşam hakkı ve özgürlük hakkı ile birlikte birbirinden ayrılamaz ve insandan alınamaz sivil çıkarlardır. Sivil çıkarlardan biri olan bu mülkiyet hakkına sahip olmayı Locke, kişinin ona vermiş olduğu emekle ilişkilendirerek açıklar. İnsan emeği ile çalışarak bir malı işleyebilir ve bu aşamadan sonra ortaya çıkardığı eser üzerinde mülkiyet hakkı iddia edebilir. Ortak kaynaklar hariç, kimse kimsenin emeği ile elde ettiği mülkünde hak iddia edemez. Devlet yasaları ile bu hakkı korur.¹¹⁰

Sağlanmasına ve korunmasına özel bir önem atfetse de, yine de Locke için mülkiyet hakkı sınırsız bir hak değildir. Bu hakkın bazı doğal sınırları vardır. Bunlardan ilki ihtiyaçtan fazla mülk edinme ile ilgilidir. Bireyin bir malı ihtiyacından fazla edinmesi ve onu kullanılmaması malın bozulup israf olmasına sebep olacaktır. Bu da o malı yararsız hale getirir. Diğer bir sınırlandırma ise yeteri kadar ve aynı nitelikte şeylerin bırakılmasıdır. Çünkü diğer insanlarda eşit bir şekilde yaşam ve refah hakkına sahiptir.¹¹¹

Locke’un yönetim ile ilgili oluşturduğu düşünce sistemini, Locke’dan sonra gelen düşünürler, katkıları ile daha sistematik hale getirmiş ve günümüze taşımıştır. Locke politik bir toplumun bir araya gelerek yasaları oluşturmasını ve bu yasaları yürütmesi için temsilciler seçmesini öngören sistemi destekler. Böylece demokratik bir yönetim şekli oluşturulmuş olur. Her ne kadar demokratik bir şekilde ve bireylerin rızası ile oluşturulsa da, muhtemel sapmalara karşı siyasal güç kontrol edilmelidir. Locke’a

¹⁰⁹ Locke, Yönetim Üzerine İkinci İnceleme, s. 132.

¹¹⁰ Locke, Yönetim Üzerine İkinci İnceleme, ss. 42-45.

¹¹¹ Erol Kuyurtar, “John Locke”, (ed.) Ahu Tunçe - Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi Platon’dan Zizek’e*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013) ss.249-263 s.255.

göre kontrol sağlanması için, devlette bulunan kuvvetler yasama, yürütme ve fedaratif güç olarak üç başlıkta birbirinden ayrılmalıdır. Bu şekilde oluşturulan kuvvetler ayrılığı ile bu güçlerin hepsinin bir elde toplanması, yönetimin demokratik çizgiden kayması ve despotik- monarşik yapılar haline gelmesi gibi toplumun haklarını tehdit edecek durumların önüne geçilmiş olur. Böylece sağlanan kuvvetler ayrılığı ile, doğa durumunda insanlarda var olan haklar da güvence altına alınmış olur.

Locke'a göre "yasama iktidarı, devlet gücünün topluluğun ve topluluk üyelerinin korunması için nasıl kullanılacağını yönlendirme hakkı olan iktidardır."¹¹² Bu iktidarın koyduğu kanunlar toplumun genel iyiliği üzerine olmalıdır. Ona göre, kanun oluşturmada keyfiyet olamamalıdır. Yasama gücünü oluşturanlar kendileri de yasalara tabiidir. Yasama gücü toplumda en üstün güç olsa da, bazı sınırlamalara tabiidir. Bu güce sahip olan kuvvet, halkın mülkleri ve yaşamları üzerinde keyfiyete sahip değildir. Çünkü doğa durumundan çıkışın ve devletin kurulmasının amacı, bu hakları koruma altına almaktır. Yine yasama gücüne sahip kuvvet gerekli olmayan kararlar alarak iktidarı ele geçiremez. Kimsenin malına rızası olmaksızın el koyamaz. En önemlisi yasa yapma gücünü bir başkasına devredemez. Çünkü bu gücün asıl sahibi ve bu gücü bu kuvvete veren halktır. Bu nedenle, bu gücü devredebilecek tek kurum yine halkın kendisidir. Yasama gücü kendisine koyulan sınırların dışına çıkarsa, devletin korumak için kurulduğu haklar tehlikeye girer.¹¹³

Yürütme ise, yasaları uygulayan ve yürürlüğe koyan yasamadan bağımsız bir güçtür. Yasama gücünü kaynak alan yürütme, yasaları uygular ve böylece insan

¹¹² John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.153.

¹¹³ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, ss.141-151.

haklarını yasalar çerçevesinde yerine getirmiş ve korumuş olur. Kuvvetler ayrılığının bir diğer ayağı olan fedaratif güç ise, devletin dış devletlere karşı güvenliğini sağlar. Devleti ve devlet menfaatlerini diğer devletlere karşı korumaya alır. Yürütme gücü yasama gücüne bağlıyken, fedaratif güç her ikisine de bağlı olarak görev yapar.¹¹⁴

Locke’a göre iktidarın halk üzerinde mutlak ve keyfi bir hükmetme hakkı yoktur. Bu da Locke’un felsefesindeki liberal alt yapının bir göstergesidir. Locke zorbalık ve gaspla elde edilen iktidarı meşru olarak nitelendirmez. Böyle elde edilmiş gayri meşru iktidara karşı halkın direnme hakkı vardır. Ayrıca, yasama gücünün değişmesi, yönetimin bozulması ya da yürütme ve yasama güçlerinin kendilerine verilen yetkilere aykırı bir şekilde davranması gibi durumlarda yönetim çözülmüş olur. Yine böyle bir durumda da halkın direnme ve ihtilal hakkı vardır.¹¹⁵

Locke insanların inanç ve yaşayış tarzları üzerinde herhangi bir şekilde devlet eliyle de olsa baskı yapılmasına karşıdır. Ona göre baskı ile farklı yaşam biçimleri ya da davranışlar görünürde değiştirilse dahi, bu değişim zorbalıkla içselleştirilemez. Devlet özellikle dini inanç konusunda baskıcı olmamalıdır. Locke’un bu anlayışı liberalizmde de sıklıkla üzerinde durulan devletin farklı yaşam tarzlarının bir arada barınmasını sağlaması ve her birine karşı aynı mesafede bulunması durumunun yalın hali olarak kabul edilebilir.¹¹⁶

Locke’un bu üç kuvvet etrafında şekillendirdiği devlet anlayışı, günümüze kadar da gelişerek gelmiş ve liberal devletlerin yönetim şekli olarak kabul edilmiştir. Bugün var olan hukuk devletlerinin temelinde Locke’un oluşturduğu ve Montesquieu

¹¹⁴ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, ss.153-156.

¹¹⁵ Müzeyyen Eroğlu, “John Locke’un Devlet Teorisi”, *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:21, (2010) s.11-12.

¹¹⁶ Kuyurtar, “John Locke”, s.262.

(1689-1755)' nun son halini verdiği kuvvetler ayrılığı ilkesi vardır. Montesquieu, Locke'un sisteminde bazı farklılıklara giderek, günümüzde kullanılan yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrı olduğu kuvvetler ayrılığı sistemini oluşturmuştur. Locke'tan farklı olarak onun sisteminde federatif güç üçlü sistemin bir ayağı olmaktan çıkarılmış, yerine Locke' un sisteminde yasama içinde kabul ettiği yargı gücü getirilmiştir. Locke'un siyaset felsefesinde önemli bir yer kaplamasının diğer bir nedeni de "18. Yüzyıl liberalizminin politik, ekonomik ve sosyal ilkelerinin kurucu babası olarak"¹¹⁷ adlandırılmasıdır.

Ayrıca Locke'un *yaşama, mülkiyet ve özgürlük* haklarına büyük önem vermesi ve vurgu yapmasının ardından bu üç temel hak 1689'da *İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi*, 1776'da *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*¹¹⁸ ve 1791'de *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* gibi insanlık tarihi için önem arz eden belgelere kaynaklık etmiştir. Bugün bu haklar bireysel özgürlüğü güvence altına alan, hak sahibinin bu haklar ile ilgili durumlarda engellenemeyeceği ve kısıtlanamayacağı *negatif haklar* olarak adlandırılan haklardır.¹¹⁹ Bunun yanı sıra "Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Locke'un doğal hukuk teorisini dillendirmiştir."¹²⁰ Yani bireyin doğuştan özgür olduğunu deklare etmiştir. Locke'un da etkisiyle oluşturulan ve ilan edilen bu

¹¹⁷ Hasan Yaylı, Emel Çınar, "Klasik Liberalizmde Özgürlük Ve J.S.Mill'in Yerel Yönetimlere Bakışı", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:32, (2012) s.5.

¹¹⁸ Bkz. "The Declaration of Independence" "Tüm insanların eşit yaratıldığını, Yaradanları tarafından kendilerine devredilemez hakların verildiğini ve bu hakların Yaşam, Özgürlük ve Mutluluğa erişme haklarının bulunduğu gerçeklerinin apaçık ortada olduğunu kabul ediyoruz. Bu hakları güvence altına almak amacıyla insanlar arasında adil güçlerini, yönetilenlerin onayından alan yönetimler kurulur. Herhangi bir yönetim biçimi bu hedefler için zararlı olmaya başladığında bu yönetimi değiştirmek ya da feshetmek ve güvenliklerini ve mutluluklarını etkilemesi kendilerine en muhtemel görünen bir şekilde güçlerini düzenleyerek ve yönetimin temelini, tür ilkelere dayandırarak yeni bir yönetim kurmak halkın hakkıdır....." şeklinde devam eder. <http://www.ushistory.org/declaration/document/> (01.12.2017)

¹¹⁹ Kuyurtar,, "John Locke" s.250.

¹²⁰ Gökhan Ak, "John Stuart Mill'in Düşününde Bireyin Özgürlüğü", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (2015), s.44.

bildiriler aynı zamanda liberalizmde temel ilkelerini içermekteydi. Yani denebilir ki, Locke siyasi arenada açtığı yol ile ilerde dünyanın büyük bir kısmını siyasi, sosyal, ekonomik, düşünsel alanlar gibi bireylerin yaşam anlayışlarını oluşturan ve etkileyen alanlarda etkili olan liberalizme kaynaklık etmiştir.

Hobbes'un ve Locke'un devleti meşrulaştırma yöntemleri toplum sözleşmesi üzerinden olmuştur. Bu temellendirme siyaset felsefesinde uzun yıllar tartışılmış ve açıklanmıştır. Fakat genellikle özellikle de modern dönemlerde bir felsefe klasiği niteliğinde ele alınmıştır. Fakat son dönemde sözleşmeyi tozlu raflardan indirip kendi felsefi sistemine katarak tekrar gündeme getiren John Rawls, siyaset felsefesinin durağan gündemini de canlandırmıştır. Öte yandan çalışmanın ana konusu olan Joseph Raz felsefesinde de devlet, otorite ve birey ilişkisi oldukça yoğun işlenmiştir. Raz otoriteyi meşrulaştırmak için sözleşmeye yönelmese de, oluşturduğu tezlerle bireyin otoritenin meşruiyetinde başrol oynadığı bir sistem ortaya koymuştur.¹²¹

1.5. John Stuart Mill; Liberalizmin Doğuşu

Thomas Hobbes'un başlattığı siyasal ve sosyal değişim içerisinde Hobbes'un da etkisi ile oluşturduğu özgün kavramlar ve yeni yönetim sistemi ile otorite karşısında birey haklarını ve özgürlüğünü daha yüksek bir seviyeye taşıyan Locke'dan sonra üzerinde durulması faydalı olan bir diğer önemli isim John Stuart Mill'dir. Mill'in bireye, bireysel özgürlüğe, ifade özgürlüğüne ve kadın haklarına verdiği önemle oluşturduğu felsefesi, kendisinden sonra oluşumunu daha hızlı bir şekilde tamamlayan klasik liberal düşünce için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Ayrıca

¹²¹ Bkz. Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, Çev. Gürkan Özturan (Sakarya; Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016)

Mill'in dikkati çektiği, demokratik yönetimlerde muhtemel bir tehlike olarak göze çarpan çoğunluğun tiranlığı konusu da, Mill'den sonra birçok çağdaş düşünür tarafından da ele alınmıştır. Mill'in siyaset felsefesine yaptığı bu denli önemli katkıları anlamak hem otorite-birey ilişkisinin değişen seyrini görmek hem de cemaatçi-bireyci tartışmaların arka planını anlamak adına faydalı olacaktır.

Ayrıca Mill'in düşünce yapısı klasik liberalizmin fikri yapısı üzerinde oldukça etkili olmuştur. Mill'in klasik liberalizm ile adının beraber anılmasına neden olan anlayışı genel olarak onun özgürlük üzerinden geliştirdiği düşünce sistemine dayanır. Mill bireyin özgürlüğünün sınırları ve bireyin özgürlüğünün sınırlanmasında toplumun rolü ve bu rolün etkinliği konularını *Özgürlük Üstüne* adlı eserinde tartışır. Özellikle sınırların belirginliğini yitirdiği çağdaş toplumlar için bu konular oldukça önemlidir.

Mill'in, demokratik toplumlarda oluşabilecek çoğunluğun tiranlığına dikkat çekmesi, bireyselliğin demokrasi tarafından korunduğunu savunan liberal düşüncenin tekrar düşünmesini sağlaması açısından faydalıdır. Mill'e göre toplumun birey üzerinde giderek artan bir etkisi vardır. Toplum üzerine düşenleri yapmayan bireyleri mutlaka bazı yaptırımlarla baş başa bırakır. "Toplumun bütün yapabileceği bu kadar da değildir. zararı dokunan kimse, yasaca değilse bile, kamuoyu gereğince cezalandırılabilir."¹²² Mill için bu durum birey özgürlüğü adına tehlikeli bir durumdur. Toplumun güçlenmesi bireyin yetkilerini azaltırken, özgürlük alanını da daraltacaktır.

¹²² John Stuart Mill, Çev. Tuncay Türk (Hürriyet Üzerine, İstanbul, Oda Yayınları, 2015) s.105.

Mill'in bireycilik hakkında anlatmak istediği şey, bireyciliğin aslında bir toplum teorisi olduğu ve bir toplum görüşünden kaynaklandığıdır. Bu nedenle ona göre, bireysel hak ve özgürlük yasalar ile belirlenmiş bir toplumsal düzen çerçevesinde kullanılabilir.¹²³ Liberalizm de aynı çizgide hareket eder ve her türlü örgütsel yapıyı bireyin özgürlüğü üzerinde potansiyel bir tehdit olarak algılar. Liberalizm için örgütsel yapılar bireyleri sınırlar ve zorunluluklar ile karşı karşıya bırakırlar. Bu nedenle devlet gibi toplumsal örgütler yasalar ile sınırlandırılmalıdır. “Liberalizme göre bir sosyal düzende bireysel hak ve özgürlüklerden söz edebilmenin yegâne şartı devletin gücünün ve yetkilerinin sınırlandırılabilmesidir. Bu noktada da sivil toplum; bireysel hak ve özgürlüklerin, devletin gücü karşısında güvence altına alındığı bir sosyal düzeni oluşturmayı ve kurumsallaştırmayı hedefler.”¹²⁴ Mill'in savunduğu düşünce de bu yöndedir.

Liberal toplumlarda artan bireysel özgürlük istemi ve özgürlüğün tabiatı, sınırları, topluma etkileri ile ilgili tartışmalar düşünürlerin bu konu üzerinde yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Bu yoğunlaşma daha sonra liberal düşüncelerin sistematik bir hal alarak klasik liberalizmin siyasal, ekonomik ve sosyal hayat üzerinde etkin olmasını sağlamıştır. Ayrıca demokratik bir yönetim bireylerin siyasal hayata katılımını sağlayarak, birey için önemli bir fayda sağlasa da çoğunluğun tiranlığına kapı aralama ihtimalini her zaman taşıdığı için aynı zamanda bir tehlike de arz eder. Görünürde var olan serbestlik, demokratik anlayışların tüm alanları istila ettiği gerçeğini gölgeler. Mill'e göre “...çoğunluğun zorbalığı toplumun tetikte

¹²³ Hasan Yaylı, Emel Çınar, “Klasik Liberalizmde Özgürlük Ve J.S.Mill'in Yerel Yönetimlere Bakışı” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:32, (2012) s.7-8.

¹²⁴ Hasan Yaylı, Emel Çınar, “Klasik Liberalizmde Özgürlük Ve J.S.Mill'in Yerel Yönetimlere Bakışı” s.8.

bulunmasını gerektirir...”¹²⁵ Mill böylesi bir muhtemel durumu birey özgürlüğü adına ciddi bir tehdit olarak görür.

Mill’in özgürlüğe bu denli önem vermesinin sebebi, özgürlüğün toplumun canlılığını sürmesini sağladığını, toplumsal zenginlik ve çeşitliliği sağlayarak toplumsal değişime yol açtığını savunmasıdır. Filozofa göre toplum üzerinde gerçekleşecek olumlu yönde bir değişim olanağı ancak toplumsal değişimin mümkün olması ile var olabilir.¹²⁶ Topluma körü körüne bağlılık ve uyum, bireyleri yeniliğe kapalı bir anlayış içine sokarak, toplumsal gelişim ve yenilenmenin azalmasına bu nedenle de farklılıkların ortadan kalkarak tekdüzeliğin hâkim olmasına sebep olacaktır.

Mill’e göre birey “kendisinden başka kimsenin çıkarları ile ilgilenmediği sürece, topluma karşı edimlerinden dolayı sorumlu değildir.”¹²⁷ Fakat eğer birey eylemleri ile toplum ve diğer bireyler üzerinde zarar yol açıyorsa engellenmelidir. *Zarar ilkesi* olarak adlandırdığı bu ilkeye göre bireyin başkalarına zarar vermeyen eylemlerine karışılmazken, başkalarına zarar veren eylemlerine müdahale edilir. Bu diğer insanların yararı için gereklidir.¹²⁸ Yani birey diğer bireylerin haklarını çiğner ya da onlara müdahale ederek başkalarının alanlarını işgal ederse, toplumun ve diğer bireylerin, bu bireye müdahale hakları doğar. Yani toplum ancak bir birey başkasına zarar verdiğinde, eyleminden topluma karşı sorumlu tutulabilir. Bu kural başkalarına

¹²⁵ Mill, *Hürriyet Üzerine*, s.9.

¹²⁶ Ak, “John Stuart Mill’in Düşüncesinde Bireyin Özgürlüğü”, s.50.

¹²⁷ Mill, *Hürriyet Üzerine*, s.130.

¹²⁸ Mill, *Hürriyet Üzerine*, ss.78-79.

zarar vermeyi önleyip, tüm bireylerin alanlarını koruyabilmek için koyulmuştur. Joseph Raz bu kavramı tekrar ele almış ve farklı bir biçimde yorumlamıştır.¹²⁹

Mill düşünce özgürlüğüne de ayrıca önem verir. Ona göre, bir fikrin önünü kesmek gelecek nesiller için yapılan bir haksızlıktır.¹³⁰ Ayrıca bir fikrin doğru olup olmadığı taraftarları ve muhalifleri arasında yapılan tartışmalar sayesinde gün yüzüne çıkarılabilir.¹³¹ Bunun yanı sıra Mill için eleştirel düşünme yeteneği özgürlüğün koşullarındandır. Bu nedenle Mill için fikirlerin özgürce tartışılması değerlidir. Bir fikir muhalifleri karşısında ne kadar durabilirse, o kadar kuvvetlidir. Bir fikrin tartışmalar sonunda doğru kabul edilmesi ile muhaliflerine yorum yapma izni vermeden doğru kabul etmek farklıdır.¹³²

Mill'in fikirlere verdiği değer üzerinden bireylere verdiği değeri de görebiliriz. Yanlış da olsa bir fikir üzerinde baskı kurmayı doğru bulmayan Mill, her bireyin haklarına ve fikirlerine saygılı olunması gerektiğini vurgular. Mill'in bireysellik anlayışı bu bağlamda hem bireysel hem toplumsal özgürlükle ilgilidir.¹³³

Mill'in bireylerin hakları ile ilgili üzerinde durduğu bir diğer nokta oy verme hakkıdır. Mill uygarlığın gelişmesiyle sınıflar arasında eşitsizliklerin azalması sonucu iktidarın kitlelerin kontrolüne geçtiğini savunur. Bu durumda toplumda aykırı seslerin çıkmasını zorlaştırır. Mill böyle bir sorunu aşmak amacıyla, toplumdan sıyrılacak olan eğitimlilerin çift oy kullanma hakkına sahip olmaları gerektiğini savunur. Ona göre eğitilmiş bireyler iyi bir eğitimin sayesinde ahlaken de iyi

¹²⁹ Bkz. Josep Raz, *Özgürlük Ahlakı*, Çev. Gürkan Özturan, (Sakarya; Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016), ss.368-378.

¹³⁰ Mill, *Hürriyet Üzerine*, s.41.

¹³¹ Mill, *Hürriyet Üzerine*, s.31.

¹³² Mill, *Hürriyet Üzerine*, ss.55-57.

¹³³ Ak, "John Stuart Mill'in Düşüncesinde Bireyin Özgürlüğü", s.53.

yetiştikleri için kamu yararına uygun davranacaklardır.¹³⁴ Platon'un toplum yapısını oluşturmada yaptığı sınıflandırmada da toplumda ancak eğitililerin mayasından olan filozoflar yönetici olabilecek kapasiteye sahiptirler. Fakat liberallerce Platon'un bu ayrımı tabakalaşmaya neden olduğu için veya baskıcı görüldüğü için eleştirilirken, aynı şekilde eğitilmiş olmayı çift oy kullanma hakkına sahip olmaya sebep olarak gösteren Mill ise liberal çevre tarafından özgürlükçü olarak kabul edilmektedir.

Mill'in devlet anlayışı içerisinde liberal bir kavram olarak yerel yönetim anlayışı da oldukça önemlidir. Mill'e göre yerel yönetimler özgürlüğü geliştiren kurumlar olmalıdır. Yerel olan işlerin, bölgede yaşayanlar tarafından yapılması özgürlükleri geliştirmede yardımcı olur. Yerel yönetim ile demokrasiyi ilişkilendiren Mill, yerel yönetimler sayesinde özgürlüğün tüm tabakalara yayılacağını bu şekilde de demokrasinin daha işlevsel bir yapı haline geleceğini savunur. Devredilen yetkiler ile güçlenen yerel yönetimler sayesinde halkın yönetime katılımı kolaylaşacak, aynı zamanda halk siyasal süreç, hak ve işleyişler hakkında daha bilinçli hale gelecektir. Fakat günümüz liberal ülkelerinde halkın seçimlere beklenen kadar katılım sağlamaması, Mill'in yerel yönetimlerden beklentilerinin karşılanmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Yerel yönetimler merkezi iktidara göre halka daha yakın mekanizmalardır. Bu nedenle bu özellik halkın yararı için kullanılmalıdır. Halkın düşünce ve isteklerini yönetime ileterek süreci kolay ve işlevsel bir hale getiren yerel yönetimler, bu şekilde demokrasinin aktif bir şekilde halk içinde

¹³⁴ Yıldız Silier, '*John Stuart Mill*' (ed.)Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, Ankara) s.40.

işlemesini de sağlamış olurlar. Böylece yerel yönetimler katılımcı demokrasi ve özgür düşünmeyi sağlayan ve destekleyen sistemler haline gelirler.¹³⁵

Mill, demokrasinin ve toplumun gücünün farkına varması durumunda oluşabilecek tehlikelere dikkat çekmesi, bireye verdiği öneme rağmen zarar ilkesi ile bazı sınırlandırmalar getirmesi ile siyaset felsefesinde önemli tartışmalara kapı aralamıştır. Görüşleri klasik liberal düşünce tarafından sistemleştirilmiş ve bazı çevrelerce Mill klasik bir liberal olarak isimlendirilmiştir. Bu nedenle ana tartışmaların liberal ve cemaatçi çevrelerde geliştiği günümüzde, Mill'in en azından özgürlük anlayışını araştırmak faydalı olacaktır.

1.5.1. Liberalizm

Liberal düşüncenin ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir tarih üzerinde mutabık olmak zordur. Birey, bireysel özgürlük, birey hakları, mülkiyet hakkı, yaşama hakkı, eşitlik, özerklik, ahlak, ekonomik özgürlük ve ekonomik haklar, birey-devlet ilişkisi, birey-toplum ilişkisi, çoğulculuk gibi konular üzerinde fikir yürütülen hemen hemen her dönemin liberal düşüncenin oluşum ve gelişim sürecine, doğrudan yahut dolaylı olarak katkısı vardır. Bu nedenle liberal düşüncenin ortaya çıkışını kesin bir tarih ya da döneme hapsedmek, düşüncenin ideolojik bir sistem haline gelene kadar beslendiği diğer kaynaklara haksızlık olacaktır.

Yine de genel bir çerçeve çizmek adına, tüm bu katkılar ile gelişen liberal düşüncenin, liberalizm adı altında bir sistem olarak doğuşu, “Batı Avrupa’da Ortaçağ feodal düzeninin yıkılışı ve skolastik anlayışın anlam ve inandırıcılığını

¹³⁵ Yaylı, Çınar, “Klasik Liberalizmde Özgürlük Ve J.S.Mill’in Yerel Yönetimlere Bakışı” ss.14-15.

yitirmesi ile”¹³⁶ ilişkilendirilebilir. Liberalizmin bu dönemde yükselmesinde, Ortaçağ düzeninin dağılmasından sonra ulus devletlerinin karşı oldukları eski düzen yerine yeni bir düzen oluşturma isteği, kilisenin referans olmaktan çıkarılarak yeni bir referans arayışına girilmesi ve bu arayış devam ederken burjuvazinin toplumdan ve yönetimden pay alma arzusu etkili olmuştur. Liberalizmin ortaya çıkışında büyük öneme sahip olan, Reformasyon (Protestanlık) hareketi ise kapitalist bir toplumun temelini atmış ve skolastik düşünce sistemini yıkmıştır.¹³⁷ Yani kısaca özetlenecek olursa, bu geçiş döneminde Ortaçağda referans kabul edilen kilise, dinsel öğreti ve feodal düzen yerini, birey, akıl ve ulus devlete bırakmıştır. Feodallerin elinde olan ekonomik düzen burjuvaziye geçmiştir. “Böylece liberalizm, kökleri Rönesans ve Reformasyona dayanmakla birlikte, daha çok 18. asırda sağlam temellere oturan felsefi bir akım” olmuştur.¹³⁸

Feodaliteden sonra Batı dünyasında liberal düşünce yapısına karşıt bir sistem olarak baskıcı ve mutlakiyetçi krallıklar ortaya çıkmış, zaman içerisinde ise mutlakiyetçiliğe karşı özgürlük talep eden sesler yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde otoriteyi sınırlandıran kurumlardan ve bireysel haklardan söz eden John Locke’un siyaset felsefesi geliştirilerek hem *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesine* ve liberalizmin ana kavramlarına kaynak olarak görülmüştür. Bildirgenin ardından kazanılan Amerikan Bağımsızlığı ve kısa süre sonra liberal dürtülerle ortaya çıkan Fransız Devrimi (1789) liberal düşünce tarihinde önemli yere sahiptir.

¹³⁶ Fikret Elma, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, Journal of Qafqaz University, No: 9 (2002) ss.173–183. s.174.

¹³⁷ Elma, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, s.175.

¹³⁸ Elma, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, s.175.

Liberalizmin kısa sürede yayılmasını ve uzun yıllar etkisini hissettirip günümüze kadar gelmesini sağlayan özellik, onun insan hayatının temelini oluşturan iki alanda; siyaset ve ekonomide sistematik ve evrimsel bir şekilde etkili olma özelliğidir. Daha sonra bu iki alan iki önemli isimle özdeşleştirilmiştir. Bunlar siyasi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke ve ekonomi üzerinde yaptığı kapsamlı çalışmaları ve ortaya koyduğu liberal ekonomik sistem ile liberalizmin ekonomik yapısını oluşturan isim olarak görülen Adam Smith (1723-1790)'tir.¹³⁹

Linguistik açıdan açıklamak gerekirse, “liberal sözcüğü, Latince *liber*’den (özgür) türetilmiş ve 18. Yüzyılın sonuna dek ‘özgür insana yaraşan’ anlamında kullanılmıştı; dolayısıyla insanlar ‘*liberal sanatlar*’dan, ‘*liberal uğraşlar*’dan ‘*liberal eğitimler*’den söz ederlerdi. Böylece *liberal*, entelektüel açıdan bağımsız düşünceli, geniş görüşlü, cömert, hoşgörülü kişi anlamını kazandı.”¹⁴⁰ Liberal kelimesinden türetilen bir ideoloji olan liberalizm ise devletin mutlakiyetçi politikasına karşı bireyin hak ve özgürlüklerini savunan, bireyci, rasyonel, son döneme kadar negatif özgürlük anlayışını takip eden, siyasi otoritenin sınırlandırılmasından yana olan, Aydınlanma geleneğine dayanan siyasi ve ekonomik bir ideoloji ve felsefi düşünce olarak özetlenebilir.

Liberalizmin etrafında şekillendiği ana kavramlar bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi, rasyonalizm ve sınırlı devlet anlayışıdır. Fakat net bir dille bu kavramlar etrafında şekillenmiş tek bir liberalizm tanımı yapmak mümkün değildir. Liberal düşünceye sahip isimler ve bu isimler etrafında oluşmuş yine bu isimlerin temsil

¹³⁹ Bkz. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, (Blasburg, Thrifty Books, 2009)

¹⁴⁰ Fatmagül Berktaş, ‘Liberalizm; Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji’, *19.yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (Der.) H. Birsan Örs, (İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 49.

ettiği düşünce sistemleri, liberalizmin ana kavramlarını yorumlamada farklı yollar takip etmiş, bu durumda liberal düşüncenin birden fazla kola ayrılmasına sebep olmuştur. Arada geçen zaman içerisinde değişen yaşayış biçimleri ve ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak, liberal düşüncenin siyasi ve ekonomik kaygı ve talepleri de değişmiştir. Fakat tüm farklı yorumlara ve anlayışlara rağmen bütün liberal düşünce sistemlerinin temelde tartıştıkları ana konu birey ve özgürlüktür.

1.5.1.1. Liberalizmde Birey Ve Özgürlük

Birinci bölümde açıklandığı üzere, John Locke'un ortaya koyduğu yaşam hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet hakkı liberalizmin kendi yapısına kattığı ve bireye, insan olması hasebiyle verdiği temel haklardır. Toplum sözleşmesi ile oluşturulan ise bireyi devlet karşısında daha güçlü kılan bir yönetim biçimidir. Çünkü “siyasal kurumların ve hukuksal düzenlemelerin temel hedefi bireyin doğuştan getirdiği temel hakları korumaktır.”¹⁴¹ Devleti ve hukuku birey haklarını koruyan yapılar olarak gören liberal anlayış bu nedenle devletin yetkilerinin ve hareket alanlarını sınırlandırılması gerektiğini savunur. Siyaset biliminde devlete karşı geliştirilen bu minimalist¹⁴² yaklaşım, onu, *gece bekçiliğine (night-watchman state)*¹⁴³ indirgeme olarak kavramsallaştırılmıştır.

Bireycilik liberalizmin ana temasıdır. Siyasi alanda özgür bir bireye vurgu yapılırken, iktisadi alanda da serbest piyasa ekonomisine temel hazırlanır. Liberalizmde John Stuart Mill'in ‘Özgürlük Üzerine’ adlı çalışmasında da

¹⁴¹ Yıldız Karagöz, “Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, (2002) Cilt:22, ss. 267-295 s.277.

¹⁴² Minimalist devlet anlayışı için bkz. Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya* Çev. Alişan Oktay, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2015)

¹⁴³ Devletin halkın özgür alanlarına fazla müdahale etmeden sadece yaşam hakkını ve mülkiyet hakkını korumakla görevlendirilmesi. Bu anlayışta daha fazla bir müdahale bireylerin özgürlük haklarını ihlal anlamına gelmektedir.

vurguladığı gibi bireyin kendi hayatını istediği gibi inşa etme ve sürdürme özgürlüğü vardır. “Dolayısıyla liberal teori, esas olarak hukukun üstünlüğü yoluyla bireysel hakları güvence altına almakla ilgilenir.”¹⁴⁴ Bireysel hakları ve hedefleri ile eylemde bulundan bireyler, özgür davranışlarından da sorumlu tutularak, kendi akıbetlerinden sorumlu hale getirilirler.

Liberal düşüncenin genelinde savunulan özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Daha önce de açıkladığımız gibi negatif özgürlük her türlü sınırlama ve müdahaleyi dışlayan bir özgürlük anlayışıdır. Liberal düşünce minimalist devlet anlayışını negatif özgürlüğe sahip bireylerle destekler. “Özgürlüğün negatif karakteri bireye ait dokunulmaz yaşam alanını korur. Bu alan ise kamusal olana karşı mahrem olanı kesinleyen ve kişinin başta mülkiyeti olmak üzere emeğiyle sahip olduğu tüm şeyler/nesneleri içine alacak bir evreni ifade eder.”¹⁴⁵ İlk liberaller negatif özgürlük anlayışını, başkalarının özgürlüğüne müdahale etmemek koşulu ile kabul ederken, daha sonra gelen liberteryenler, negatif özgürlük anlayışına daha koşulsuz yaklaşmışlardır. Pozitif özgürlük anlayışı ise klasik liberaller tarafından kabul edilmezken, ekonomik ve toplumsal sorunların baş göstermesi ile ortaya çıkan sosyal liberaller ve liberal anlayışı eleştiren komüniteryanlar tarafından benimsenmiştir.

İkinci bölümde felsefesi detaylı bir şekilde açıklanacak olan Joseph Raz’ın da özerklik tanımı ve mükemmeliyetçiliği pozitif özgürlüğe yakındır. Raz da devletin bireye hedeflerini gerçekleştirmede destek vermesi ve fırsatlar oluşturmaları gerektiğini savunur. Raz’a göre toplum ve devletin desteği ile birey kendisini

¹⁴⁴ Berktaş, “Liberalizm; Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”. 52

¹⁴⁵ Armağan Öztürk, “İki Liberalizm Teorisi ya da Liberalizmin Bölen Metodolojik – İdeolojik Araçlar Üzerine Bir Soruşturma” <http://www.academia.edu> (25.12.2017) s.319.

geliştirebilir ve kendi zararına olan alışkanlık veya bağımlılıklarından uzaklaşabilir. Yine de Raz kendisini pozitif özgürlük yanlısı olarak tanımlamaz ve bazı noktalarda pozitif özgürlüğü eleştirir.

1.1.5.2. Liberal Politika ve Hukuk

Bireye tanıdığı özgür alan ve iktidarın yetkilerini sınırlandıran bir politikayı takip etmesi, liberalizmin hem özgürlük hem siyaset anlayışını ortaya koymuştur. Buna göre devletin görevi ve amacı bireylerin özgürlüğünün ve doğal haklarının korunması olarak görülmüştür.

Thomas Hobbes'un ve John Locke'un toplum sözleşmesi geleneği liberalizm için uygun bir sistem olarak kabul edilmiştir. Anayasal sistemin bir getirisi olarak, Montesquieu'nun Locke'un siyaset felsefesinde gördüğümüz yasama, yürütme ve federatif kuvvet ayrımını daha düzenli bir hale getirip güçler ayrılığı sistemini de eklemesi ile toplum sözleşmesine dayalı sistem, liberal düşüncenin siyasi kanadını oluşturmuştur.

Liberalizmin iktidara karşı bireyin doğal hak ve özgürlüklerini koruma yollarından bir diğeri de anayasal sistemin bir getirisi olan hukukun üstünlüğüdür. Yöneten ve yönetilenlerin, aynı yasaya bağlı oldukları anayasal sistemde iktidarın sınırları ve yetkileri bellidir. Esas olan hukukun üstünlüğüdür ve iktidarın yetkilerini belirleyen ve düzenleyen yasalar bir üst yasaya bağlanmıştır.

Liberal düşünce sisteminin kaynaklarından olan John Locke ve onun gibi düşünürlere göre özgürlük bir hukuk sistemi içerisinde mümkündür. Bu anlayışta yasalar ve hukuk sistemi bireylerin özgürlüklerini korur. Fakat Jeremy Bentham (1748-1832) ve Kıta Avrupası liberallerinin çoğunluğu yasaları özgürlük ihlali olarak

görmüşlerdir. Böyle düşünen liberallere göre her yasa bir özgürlük ihlalidir ve özgürlüğe karşı oluşturulan bir kötülüktür. Bentham savunduğu bu düşüncesi ile yasaların özgürlüklere karşı kullanılabilme ihtimalinin altını çizerek. Fakat John Locke, David Hume, (1711-1776) Adam Smith, Immanuel Kant (1724-1804) ve İngiliz Whigler'inin bahsettiği yasalar yasamanın ortaya koyduğu her kural değildir. Onlar özel hukuku ve ceza hukukunu oluşturan adaletli davranış kurallarından bahsetmişlerdir.¹⁴⁶

Liberalizmde her birey eşit ve özgür doğmuştur ve eşit ahlaki değerdedir. “Klasik liberaller için bu temel eşitlik, her insan için eşit yurttaşlığı güvence altına alan bir rejimi gerektirir”¹⁴⁷ Temelde olan bu eşitlikçi anlayış hukuki alan için de geçerlidir. Yönetenler de yönetilenler de aynı yasalara tabiidir. Hukuki işleyiş ile ilgili olmayan hiçbir etken yasal süreci etkileyemez.

Liberalizm, özellikle de klasik liberalizm temel eşitliği, siyasi eşitliği, hukuki eşitliği ve fırsat eşitliğini öncelese de, eşitlik konusunda da farklı noktaları işaret eden liberaller vardır. Örneğin Alexis de Tocqueville (1805-1859) toplumsal alanlarda ki eşitliklerin bireyleri tek tipleştirebileceğini ve toplumu birbirine benzeyen bir insan kalabalığı haline getirebileceğini savunmuştur. Ona göre böylesi bir toplumda bireylerin farklılıkları ile sivrilmesi ya da geri çekilerek silinmesi zordur. Klasik liberalizmde bu düşünce temel konulardan biri haline gelmiş, toplumsal eşitlik ahlaki kolektivizm ile beraber anılmaya başlanmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Fredrich August von Hayek, “Liberalizm”, Cennet Uslu (ed.) *Liberalizmin El Kitabı*,(Ankara: Liberte Yayınları, 2017) ss.39-40.

¹⁴⁷ Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, s.282.

¹⁴⁸ Berlin’de pozitif özgürlüğü eleştirirken aynı endişeden bahseder. Fakat Berlin’in aksine, Taylor bu tektipleşmeyi pozitif özgürlükte değil, negatif özgürlükte görür. İçine kapanmış, narsist bireylerden bahseder.

1.1.5.3. Liberal Ekonomi

Liberalizmin bir ideoloji olarak siyaset ve bireycilikten sonra en etkili olduğu alanlardan biri de ekonomidir. Geleneksel anlamda devlet tekelinde işleyen üretim ve tüketim sistemi, liberalizm tarafından kabul görmemiştir. Liberal ekonomi, bu sistemin serbest piyasada bireysel üretici ve tüketiciler üzerinden işlemesi gerektiğini savunur. Serbest piyasa, bireylerin özgürce yaptıkları alışveriş ve ticaret sayesinde toplum kaynaklarının kullanımının belirlenmesine dayalı bir sistemdir.¹⁴⁹

Liberal ekonomi anlayışının ardında yine liberalizmin etrafında şekillendiği ana temalarından biri olan bireysel özgürlük savunusu vardır. Serbest piyasa sistemi, fırsat eşitliği ilkesi ile ekonomik işleyişte soya ya da statüye dayanan öncelikleri bertaraf ederek, bireylerin mülkiyet haklarını korumayı amaçlamıştır. Fakat kâr elde etmede tüm bireylere sağlanan fırsat eşitliğinin, 18. Yüzyılın başlarında hedefini aşması ile kâr elde etmek için uğraşan insanlar arasında kapitalizm olarak tanımlanan ekonomik bir sistem ortaya çıkmıştır.

Liberal ekonomi ve kapitalizm özel kârın peşinden gitmenin serbest olması gerektiğine vurgu yapar. Bu anlayışa göre kendi kârlarının peşinden giden bireyler aynı zamanda toplumunda refahını ve gelişimini sağlamış olurlar. Liberallere göre, “entelektüel alandaki gibi, maddi alanda da, rekabet insan amaçlarının takibi için daha iyi yolların bulunmasına yol açacak en etkin keşif usulüdür.”¹⁵⁰ Yani serbest piyasada bireyler kendi çıkarları için özgürce hareket ederken, yeni yollar keşfederek başkalarının yararına da çalışmış olurlar. "18. Yüzyılın ortalarında bir grup Fransız,

¹⁴⁹ Berktaş, ‘ Liberalizm; Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji’, s. 58.

¹⁵⁰ Hayek, “Liberalizm”, Cennet Uslu (ed.) *Liberalizmin El Kitabı*, ss.58-59.

fizyokratlar, bu düşünceyi bir ekonomik teori haline getirdiler. Merkantilizme¹⁵¹ karşı, zenginliğin gerçek temelini ticaret ya da imalat değil tarım olduğunu savunmuşlardır."¹⁵² Merkantilizmin izin verdiği devlet müdahalesine karşı çıktılar ve insanların piyasa da serbestçe rekabet edebilmeleri için bu müdahale ve kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini savundular. Bu istek siyaset felsefesinde '*laissez faire, laissez passer*' (*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*) şeklinde bir slogan halini almış ve liberallerin serbest piyasa anlayışını bir cümlede özetlemiştir.

Liberal ekonomi için önemli isimlerden biri olan Adam Smith, '*Inquiry into the Nature and Wealth of Nations*' (*Milletlerin Zenginliği*) adlı eserinde de bu konuya dikkat çekmiştir. Ona göre de kısıtlamalardan azade olan rasyonel akıl (*homo economicus*), ilerlemeyi sağlayarak ekonomik refahı artıracaktır.

Liberalizm öncesinde var olan ve bireyin özgürlüğünü kısıtladığı için bir tür baskı aracı olarak görülen yönetimin etkisi ve gücü, günümüzde iktidarlardan küresel çapta bir etkinlik alanına sahip şirket ve firmalara geçmiştir. Böylesi bir güce sahip ekonomik devlerle rekabet edemeyen küçük çaplı firmalar, düşük ve orta gelir mensubu bireyler ise kapitalist bir tiranlığa maruz kalmışlardır. Kapitalizmin ve serbest piyasanın getirileri sayesinde büyüyen şirketler kendi ülkelerinin ekonomik işleyişinde büyük etkiye sahipken, son zamanlarda ise durum daha da ileri götürülerek şirketler üzerinden küresel bir ekonomi zinciri oluşturulmuş ve bu zincir ülkeler arasındaki ilişkilerde sadece siyasi bağın değil ekonomik bağın da çok etkili olabileceğini göstermiştir. Ülkelerin birbirlerine böylesi bir ekonomik bağ ile de

¹⁵¹16.-18. Yüzyıllar arasında Avrupa'da etkin olan, ekonominin ticaret ve değerli madenlere dayandırıldığı iktisat politikasıdır. Merkantilizm ulusalcı ve devletçi bir ekonomik sistemdir. İktidarı güçlendirmeyi amaçlar ve devlet müdahalesine imkân verir. Genel ekonomi ilkeleri yerine, ülkelerin koşullarına göre az çok değişen düzenlemeleri içerir.

¹⁵²Berktaş, 'Liberalizm; Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji', s.59.

bağlı olması, aralarındaki herhangi bir krizde güçlü olan ülkenin ekonomi kozunu kullanmasına veya ilişkilerin tamamen koparılamamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle bu bağ aynı zamanda ülkeler arası bir tiranlığa yol açtığı söylenebilir. Bu durum aynı zamanda büyük şirket ve firmaların dünya ekonomisinde sahip olduğu yadsınamaz gücü de göstermiştir.

Kapitalizmden önce sınırların geniş olması ve büyük bir askeri güce sahip olmak ülkeleri dünyada söz sahibi ederken, kapitalist dünyada söz sahibi olabilmek ekonomik ve teknolojik bir güç haline gelebilme şartına bağlanmıştır. Küresel ya da bir başka deyişle makro anlamda ekonomik gücü yerinde olmayan devletlerin kaderleri genel olarak bu güce sahip olan ve dünyada ekonomi devleri listelerine girebilen (G20, G7, G8 üyeleri gibi) devletlerin verdikleri kararlara bağlı hale gelmiştir. Bireysel ya da mikro anlamda ise bireylerin kaderleri büyük ölçüde ülke içerisinde ekonomiye yön veren firma ve şirketlerin yönlendirmelerine bağlanmıştır.

Serbest piyasa ekonomisinin rekabet ortamı sağlayarak ulaşmak istediği amaçlardan biri de, birden çok üretici ve tüketici seçeneği sunarak bir malın ortalama bir fiyatını oluşturmaktır. Fakat firmalar arasında ortaya çıkan markalaşma süreci bu amacı da rayından saptırmıştır. Markalaşmış firmalar maliyetlerinin çok üzerinde kâr elde edebilirken, aynı ürünü aynı kalitede üreten diğer firmalar umdukları kârı alamamış, bu da birçok firmanın piyasadan çekilmesine sebep olmuştur. Çekilen firmaların da etkisi ile ekonomi ve ticarete birçok alanda tekelleşmeler oluşmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, ekonomik alanda bireyi iktidarın tiranlığından ve baskısından kurtarmayı amaçlayan liberal düşünce, serbest piyasa ve kapitalizmin etkisiyle başka tiranlıklara kapı aralamıştır. Bunları teknoloji ve kapital sistem

sayesinde ekonomi devi haline gelmiş ülkeler, güçlü firmalar, şirketler, kültür endüstrisi, medya ve markalar olarak sıralayabiliriz.

1.1.5.5. Liberalizm Türleri

Buraya kadar klasik liberalizm üzerinden genel bir şekilde açıklanan liberalizm, 19. Yüzyılın sonlarına doğru kendi içerisinde farklı anlayışlar doğurmuştur. Klasik liberal anlayıştan uzak bir tavra sahip yeni türlerin ortaya çıkmasında bir yandan klasik anlayışın ekonomi örneğinde olduğu gibi amaçlanan çözümlere ulaşamaması dahası yeni problemlerin ortaya çıkması, bir yandan da bazı düşünürlerin gelişen ve değişen dünya ihtiyaçlarının klasik liberal düşünce yapısı ile karşılanamadığını öne sürmeleri etkili olmuştur.

Kendi içinde farklı türlere ayrılan liberalizmi aslında bu muhtevaya sokan bir diğer durum, bazı kavramlara modern ihtiyaçlara ve problemlere de çözüm getirebilmek adına klasik liberal düşüncede kullanıldığından farklı anlamlar verilmesi olmuştur. Bunun yanı sıra son zamanlarda bazı düşünürler klasik liberal düşüncenin temel görüş yapısını yansıtan negatif özgürlükten uzaklaşarak, pozitif özgürlüğü liberal düşünce ile uzlaştırmıştır. Bazı liberal düşünürler ise herhangi bir liberalizm türünü temsil etmeden bireysel olarak oluşturdukları liberal düşünce sistemlerini ortaya koymuştur. Bu şekilde farklı liberal anlayışların ortaya çıkması zamanla tek bir liberalizmden bahsetmeyi de zorlaştırmıştır. Ayrıca ülke bazında da farklı liberalizm türleri farklı gruplarca temsil edilmeye başlanmıştır.

“Amerika’da sol eğilimli fikirleri savunanlara “liberal” denilmekte, klâsik liberalizmin görüşleri ise kısmen yeni muhafazakâr (neo-conservative) ve kısmen liberteryen kişiler tarafından benimsenmektedir. İngiltere’de de klâsik liberal temalara son yıllarda Muhafazakâr Parti daha büyük

ölçüde sahip çıkmaktadır. İlk liberallerin (Old Whig'ler) mirasçısı olan İşçi Partisi (Labour Party), içinde ılımlı ve radikal kanatlar barındıran, yakın zamanlardaki adımlarıyla sosyalist rengini azaltmaya çalışan bir partidir.”¹⁵³

Atilla Yayla'nın da belirttiği gibi liberalizm doğduğu, geliştiği ve en etkin olduğu yerlerde dahi ortak bir kavram olarak belirli kesimler tarafından temsil edilmez bir hal almıştır. Sol ya da sağ sosyal ya da muhafazakâr, birçok kesim kendi liberal anlayışlarını oluşturup liberalizmin yeni bir türünü ifade etmişlerdir. Öte yandan liberalizmin durağan bir yapıya sahip olmaması da yeni liberal anlayışların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dönemin getirilerine ve değişen koşullarına uygun olarak, bazı liberal kavram ve sistemler yenilenmekte ve yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yorumlanmaktadır.

Sanayi devrimi ile bazı kesimlerde artan yoksulluk nedeniyle zorlu yaşam şartlarına katlanmak zorunda olan toplumlar için, özgürlük, mülkiyet vb. liberal haklar, günlük hayatı idame ettirmek kadar önemli olarak değerlendirilmemeye başlamıştır. Liberallerin de bu yoksulluğu görmezden gelmeleri bazı liberal düşünürleri bu anlayıştan uzaklaşarak eşitsizliklere daha duyarlı bir liberalizm oluşturmaya itmiştir. Bu dönemde etkili olan sosyalizmin ve eşitlik yanlısı liberallerin de etkisi ile *modern liberalizm* ya da *reform liberalizmi* olarak ta anılan *sosyal liberalizm* klasik liberalizm ve sosyalizm arasında yerini almıştır.

Klasik liberalizm ile sosyal liberalizm arasında ekonominin piyasa ekonomisi modeli olması gerektiği ve sivil haklar ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunda bir ittifak söz konusudur. “Kapitalist sistemin yararlı olduğunu düşünen sosyal liberaller bu sistemin ortadan kaldırılmasını değil düzeltilmesini ve denetlenmesini savunurlar.

¹⁵³ Atilla Yayla, 'Liberalizm', www.libertedownload.com (12.03.2018) s.17.

Ekonominin kamusal ve özel sektörleri arasında değişmez bir ayrım çizgisi bulunmadığını, dolayısıyla hangisinin daha iyi sonuç vereceğine bakılarak bir karara varılması gerektiğini savunurlar.”¹⁵⁴

Birbirlerinden ayrıldıkları nokta ise sosyal liberalizmin devletin sağladığı sosyal adalet ve sosyal eşitlik kavramlarına vurgu yapmasıdır. Bu anlayışta devlet, gece bekçiliğinden çıkarak daha aktif olmaya davet edilmiştir. Eşitsizliklerin önüne geçebilmek için de sosyal güvenlik, sivil hakların genişletilmesi, sınıflar arası ekonomik farkların azaltılması, çalışanların işyerlerinde belli bir seviyede refah ve hak sahibi olması, ağır vergilerin kaldırıp vergilendirmenin gelir düzeyi göz önüne alınarak yapılması, eğitim ve sağlık gibi alanlarda devletin destekleyici olması gibi konuları savunulmuştur. Ayrıca sosyal liberal anlayışta daha fazla yetkiye sahip, bireylerin refahını artırmayı amaçlayan bir devlet anlayışı benimsenmiş ve negatif özgürlükten pozitif özgürlüğe bir geçiş sağlanmıştır.

Sosyal liberalizm klasik liberalizmin ekonomik sorunlara ve güncel konulara cevap veremediği iddiası üzerinden ortaya çıkmıştı. Liberalizm dinamik yapısı içerisinde, klasik liberal çizgiyi sosyal liberalizme ve klasik liberalizme yöneltilen diğer eleştirilere karşı savunan neoliberalizmi doğurdu. Neoliberalizm, klasik liberalizmin yeniden yorumlanmış bir formu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal liberal anlayışı, liberalizmin temeline aykırı olmakla ve devletin karşısında bireyi güçsüz bırakmakla suçlamış ve klasik liberal anlayışa geri dönmek gerektiğini savunmuştur. Klasik liberalizmin prensiplerini savunan neoliberalizm ekonomi de Adam Smith’in *ulusların refahı* kavramını tekrar gündeme getirmiş ve serbest piyasada ekonominin görünmez bir el tarafından sürdürülmesi gerektiğini savunmuştur. Ortaya çıkan bu iki

¹⁵⁴ Berktaş, “Liberalizm; Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, s.90.

farklı liberal anlayış son dönemlerde liberalizmin sağ ve sol kolu olarak adlandırılmaktadır. Sosyal liberalizm sol yaklaşım olarak anılırken, neoliberalizm sağ liberalizm ya da yeni sağ olarak adlandırılmıştır.

Sosyal liberalizmin devlete verdiği geniş alanın aksine neoliberalizm devleti gece bekçisi rolüne geri dönmeye davet etmiştir. Devletin yapması gereken sadece piyasa ekonomisinin işleyişini devam ettirecek gerekli koşulları sağlamaktır. Sosyal liberalizmde aralarında kesin bir ayrım olmayan devlet ve ekonomiyi yeniden yapılandırılmalı ve aralarına keskin bir ayrım getirilmelidir. Neo liberal anlayış bu çizgiyi oluşturabilmek için devletin alanını daraltıp piyasa ekonomisini güçlendirerek, ekonomiyi siyasetten uzaklaştırmış ve parlamentonun alanını küçültüp anayasal sınırlandırmaları artırmayı savunmuştur. Bu şekilde daraltılan devlet alanı ile bireysel alan ve özgürlüklerin artması amaçlanmıştır. Kısaca özetlenecek olursa, “kendisini yeni bir sistem olarak ortaya koymayıp, klasik liberalizmin mirasını güncelleyen neoliberalizm, sosyal liberal anlayışta yeni anlamlar kazanan kavramları neoliberal bir anlayışla tekrar gündeme getirmiştir. Bu bağlamda yeni sağ; birey/ toplum/ devlet/ kamu arasındaki ayrımları yeniden güçlendirmeye çalışan farklı bir iktidar tarzı olarak kendini kabul ettirmek istemektedir.”¹⁵⁵

Bireyin haklarında ve özgürlüğünde anlaşılan sol ve sağ liberal düşünce eşitsizlik konusunda özellikle de ekonomik eşitsizlikler üzerinde birbirlerinden ayrılırlar. “Liberal sol verili toplumsal şartlara ve bu şartlara özgün karakterini veren eşitsizliğe itiraz etme eğilimindedir. Liberal sağ içinse eşitsizlik doğal ya da faydalı bir

¹⁵⁵ Hüsamettin İnanç - Muhittin Demiray, “Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-Liberalizm”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 11, ss.163-184, (2004) s.165.

durumdur. Üretici bir ekonominin yan ürününü ya da mantıksal koşuludur eşitsizlik.”¹⁵⁶

Sol liberalizm mümkün olduğunca eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Fakat neo liberal düşünce Friedrich A. von Hayek’in de katkısıyla eşitsizliği rekabet ortamı sağlayarak piyasayı canlı tutan bir katalizör olarak kabul eder.

Hayek düşünce sistemini oluşturmaya egemen akıl kavramını sorgulayarak başlar. Özellikle aydınlanmacı felsefede ve modern düşüncede hâkim olan kurucu akıl (*constructive rationalism*) Hayek’e göre empoze edilen kadar sorunsuz ve eleştirilemez değildir. Belli bir sınıra sahip, yapay bir yapıdır. Dolayısıyla kurucu akılla oluşturulan kurum ve yapılarda bu özellikleri taşır. Hayek tüm bunların karşısına kendi düşünce sistemini de çevresine yerleştirdiği *kendiliğinden düzen* (*spontaneous order*)¹⁵⁷ kavramını koyar. Kendiliğinden düzenin en güzel örneği ise Hayek’in *catallaxy* adını verdiği piyasadır. “Hayek’e göre piyasa, bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirme peşinden koşarken, davranışlarını başkalarınınkini ile uyumlulaştırmaları sonucunda kendiliğinden ortaya çıkan düzendir.”¹⁵⁸ Düşünür piyasayı her ne kadar kuvvetli bir biçimde savunsa da olumsuzluklara neden olabileceğinin de farkındadır. Ona göre piyasa doğal bir yapı olduğu için ortaya çıkabilecek eşitsizlikler de doğal sonuçlardır ve piyasanın işleyişi için faydalıdır. Dolayısıyla özgürlükler için de önemlidir. Bu eşitsizliklerin giderilmeye çalışılması özgürlüklere de müdahaledir. Herkesi eşit bir zemine oturtmak totalitarizme sebep

¹⁵⁶ Öztürk, “İki Liberalizm Teorisi ya da Liberalizmin Bölen Metodolojik –İdeolojik Ayraçlar Üzerine Bir Soruşturma” s.320

¹⁵⁷ Kendiliğinden düzen bilinçli bir şekilde oluşturulmamış, herhangi bir akıl tarafından kavranamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olan ve belirli bir amaca hizmet etmeyen kendiliğinden işleyen doğal bir organizmadır. Bu düzende farklı kişiler kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla belirli bir sonuca hizmet etmeksizin faaliyette bulunurlar. Kendiliğinden düzenin bu sonuç odaksız işleyişi onun doğal iyiliğini gösterir. Fakat bu doğallık dolayısıyla da iyilik yapay bir yapı olan devlette yoktur.

¹⁵⁸ Ceren Kalfa Ataay, “Hayek ve Friedman’ın Devlet Anlayışı, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4:1, (2016), ss.129-151 s.135.

olacak kadar tehlikelidir ve insanın doğal yapısına aykırıdır. Piyasanın hâkim olduğu bir toplumda fakir ve özgür olmak bir diğer toplumda zengin olmaktan daha değerlidir.¹⁵⁹

Hayek'in doğal bir sonuç ya da özgürlüğün bir bedeli olarak kabul ederek teorik bir açıklama getirdiği eşitsizliklere Milton Friedman (1912-2016) devletin gerekliliğini savunarak daha rasyonalist ve pratik bir bakış açısı ile yaklaşır. Ona göre devlet piyasa işleyişini kontrol altında tutmalı, "...mülkiyet hakkının sınırlarını belirlemek ve korumak, sözleşmelere uymayı sağlamak, parasal bir düzen kurmak ve piyasa düzeninin devamını sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır."¹⁶⁰ Devlet bu görevler¹⁶¹ ile piyasanın ve bireysel özgürlüklerin neden olabilecek eşitsizlikler bertaraf edilebilir. Friedman Hayek'in aksine devlete daha fazla sorumluluk yüklerken yine de onu sosyal devlet çizgisinden de uzak tutmayı amaçlar. Aslında bu iki neoliberal düşünürün de amacı ekonomide ve toplumsal hayatta bireylerin mümkün olduğunca özgür olmasıdır.

Neoliberal düşüncede, bireye kapsamlı bir özgürlük alanı sağlandıktan sonra tartışılan konu, bireyin sahip olması gereken haklardır. Bireyin kendini geliştirip yetiştirebilmesi için ihtiyaç duyacağı bu haklar belli yasalar ile kanunlaştırılmalı ve geçerli hale getirilmelidir. Buraya kadar mutabık olursa da, hak üzerine üretilen fikirlerin genellikle mülkiyet hakkı ya da bireysel haklar etrafında şekillenmesi,

¹⁵⁹ Ataay, "Hayek ve Friedman'ın Devlet Anlayışı" ss.132-136.

¹⁶⁰ Ataay, "Hayek ve Friedman'ın Devlet Anlayışı" s.145.

¹⁶¹ Devletin tüm bu görevleri sağlayabilmek için yapması gereken Friedman için özgürlüğün bir garantisi olan kanunları hâkim kılmaktır. Düşünürün devlete yüklediği diğer iki önemli görev tekelleşmeyi engellemek ve geçinemeyecek durumda olan vatandaşları yardımseverler ya da özel kuruluşlar eliyle himaye etmesini sağlamaktır. Friedman himayeyi sağlayabilmek için negatif vergilendirme ve yardım kuponları seçeneklerini ortaya koyar. Negatif vergilendirme sisteminde devlet belli bir geçim sınırı belirler. Bu sınırın altında kalanlara özel kuruluşların ya da zengin ailelerin maddi yardımında bulunmasını sağlar. Bunun yanı sıra bu bireylerden vergi almaz.

liberalizm öncülüğünde değişen yaşam koşullarının gerektirdiği talep ve sorunlara karşı faydalı olmamıştır. Ayrıca yine bu dönemde adalet kavramının da genel geçer bir anlama sahip olmaması siyasi ve hukuki alanda karışıklıkların ortaya çıkmasına ve göreceliğin artmasına sebep olmuştur. Böyle bir ortamda teorisini ortaya koyan John Rawls bir yandan siyaset felsefesini tekrar canlandırırken bir yandan da uzun süre önce rafa kaldırılan toplum sözleşmesini yeniden gündeme taşımış, 1971’de uzun süren araştırmalarının ve çalışmalarının sonunda “*Adalet Teorisi*”¹⁶² (*A Theory of Justice* Belknap Press of the Harvard University Press)’ni ortaya çıkarmıştır.

Düşünür, *hakkaniyet olarak adalet (justice as fairness)* adını da verdiği teorisinde, Kantçı bir çizgiden ilerlemiş ve Kant’ın felsefesinden etkilendiğini göstermiştir. Kant gibi ideal bir ahlak anlayışı oluşturmayı amaçlayan düşünür, bu nedenle ahlaki ilkelerin rasyonel tercihlerin sonucunda elde edilmesi gerektiğini savunur. “Rawls, metodolojik olarak da Kant’ı takip eder; amacı sadece evrensel bir ahlak anlayışı yaratmak değil, aynı zamanda hem bireyin kendi çıkarlarını tatmin eden hem de diğerlerinin haklarını ve özgürlüklerini dikkate alan bir adalet hissi yaratmaktır.”¹⁶³

John Rawls adalet teorisi ile “.... kişilerin, adalet konusunda temelde aynı görüşlere sahip olmasa da bir arada yaşamalarına imkan veren (onların görüşlerini ve değerlerini eşit derecede saygıya değer görüşler ve değerler olarak gören) bir

¹⁶² *A Theory of Justice* Rawls’un çağdaş ahlak felsefesine ve siyaset felsefesine canlılık kazandıran, Isaiah Berlin’in 20. Yüzyılda etkili bir siyaset teorisinin ortaya konulmadığı iddiasını çürüttüğü savunulan, sadece siyaset felsefesinde değil ekonomi ve hukuk alanlarında da oldukça geniş yankı uyandıran bir eserdir. Sadece destekleyenleri değil, eleştirenleri tarafından da çokça konu edinilen eser, zamanla 20. Yüzyılın açık ya da örtük bir şekilde gönderim yapılmadan ya da değinilmeden yazı yazılamayan ana kaynaklarından biri haline gelmiştir.

¹⁶³ Mehmet Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2017) s. 24.

usül..”¹⁶⁴ ortaya koymaya çalışır. Rawls’un bunu yaparken göz önünde bulundurduğu temel husus toplumda var olan ahlaki, siyasi ve dini çeşitliliklerdir. Bunlar arasındaki farklılıkları ve ihtilafları tamamen çözmek mümkün olmasa da, düşünür için makul bir şekilde bir arada bulunmalarını sağlayacak hakkaniyetli adalet ilkeleri çevresinde oluşturulmuş bir anlaşma mümkün olabilir. Rawls’a göre;

“Hakkaniyet, bizim tözel farklılıklarımızı bir tarafa bırakıp salt usule ilişkin bir yol aramak konusunda işin başında bir anlaşmaya girmemiz demektir. Temel toplumsal kurumlar üzerinde bir anlaşma ya da uzlaşma doğurabilecek bir usul söz konusuysa eğer –herhangi bir tarafın sonul ahlaki değerlerinden yana bir tutum almaksızın- sağlanan anlaşma, farklı bölüntüler arasında uzlaşmaya yol açmasından ötürü, adil (hakkaniyetli) ve doğru bir anlaşma olacaktır.”¹⁶⁵

Rawls bu anlaşma ile uzun zaman önce siyaset felsefesi sahnesinden kalkmış olan toplum sözleşmesini modern bir çehre ile tekrar ortaya koymaya çalışır. Bunu yapmada ki amacını da “örnekleri Locke’da Rousseau’da ve Kant’da bulunan sosyal sözleşme teorisini genelleştirmek, benzer nitelikteki bu teorilerin yüksek düzeydeki soyutlamasına ulaşan bir adalet kavramı sunmak...”¹⁶⁶ olarak özetler.

Rawls’un teorisinin oluşmasındaki ilk basamak onun “orijinal pozisyon”¹⁶⁷ adını verdiği kavramdır. Aslında “...orijinal pozisyon düşünsel deneydir. Bu deney Kant’ın özerklik ve kategorik buyruk konseptinin bir yorumudur.”¹⁶⁸ Orijinal pozisyonda, “Rawls, muhataplarından bir düşünce deneyine girmelerini yani

¹⁶⁴ Jeffrey Abramson, *Minerva’nın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. İbrahim Yıldız, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2014) s.395.

¹⁶⁵ Abramson, *Minerva’nın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, ss.395-396.

¹⁶⁶ John Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, Çev. Vedat Ahsen Çoşar, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017) s. 39.

¹⁶⁷ Rawls bu pozisyonun gerçek tarihsel bir olgu olarak düşünülmemesi gerektiğini, bir adalet kavramının öncülüğünü oluşturan varsayımsal bir hal olarak görülmesi gerektiğini belirtir. Orijinal pozisyonu ortaya koyarak Tanrı’dan ve süregelen ahlaki değerlerden bağımsız olarak toplumda var olan özgür bireylerin bizzat kendilerinin çabası ve katılımı ile bir anlaşma sağlanmasını amaçlar.

¹⁶⁸ Kocaoğlu, ‘John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları’ s. 22.

rızalarını almak durumunda oldukları diğer insanlarla beraber toplumsal ve ekonomik kurumları düzenlemeye çalıştıklarını hayal etmelerini ister.”¹⁶⁹

Orijinal pozisyon toplum sözleşmelerinde kullanılan doğa durumu kavramı ile bir tutulabilir. Bu pozisyonun oluşmasındaki amaç tarafsız bir şekilde adalet ilkelerinin seçilmesine zemin oluşturmaktır. Rawls’a göre “ilkelerin seçiminde, sosyal durumlar ve doğal şanslar konusunda hiç kimsenin avantajlı ve dezavantajlı konumda olmaması kabul edilebilir ve bu genel olarak kabul de görür.”¹⁷⁰ Bu nedenle orijinal pozisyonadaki rasyonel bireyler, belli bir iyi kavramı üzerinde bilgisi olmayan, kendi sosyal, dini, ahlaki, ekonomik seviyelerini bilmeyen bireylerdir. Bu bireyler kendileri ile ilgili malumata sahip olmadıkları için tüm bireylerin yararını gözetir ve ortaya çıkabilecek her türlü ihtimali değerlendirirler.

Orijinal pozisyonun yanı sıra adalet ilkelerinin objektif bireyler tarafından tarafsız bir nitelikte oluşmasını sağlayacak diğer bir kavram *bilgisizlik peçesidir (veil of ignorance)*. Bilgisizlik peçesi adalet ilkelerini oluşturan bireylerin hiçbir şey bilmemeleri anlamına gelmez. Adil bir şekilde seçim yapabilmek için kendileri ile ilgili objektif olmalarını engelleyecek özellikleri bilmemeleridir. Seçim yapmak için gerekli olan genel bilgilere ise sahiptirler. “Yani taraflar siyaset ve ekonominin ilkelerini, sosyal organizasyonların temelini ve insan psikolojisinin kaidelerini bilmektedirler.”¹⁷¹ Orijinal pozisyonda ve bilgisizlik peçesi ardında rasyonel bireyler kendi şartlarını bilmeden tüm bireylerin faydasına olabilecek, alternatif adalet ilkeleri arasından seçim yaparlar ve herkesin kabul edebileceği şartlar oluştururlar. Rawls’un

¹⁶⁹ Selçuk Erincik, “John Rawls’un Siyasal Liberalizmde Din-Toplum İlişkisi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008) s.61.

¹⁷⁰ Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, Çev. Vedat Ahsen Çoşar, s. 47.

¹⁷¹ Kocaoğlu, “John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları”, s. 48.

nazarında bireylerin kendi yaşayışına uygun ilkeleri seçmesi Kant'ın da belirttiği gibi özerk davranışlarının bir sonucudur.

Ayrıca Rawls, orijinal pozisyon ve bilgisizlik peçesi ile Platoncu gelenek karşısında da bir argümana sahip olur. Platon'un devlet anlayışında olan devletin oturtulduğu önceden belirlenmiş iyi yaşam kavrayışı orijinal pozisyonda yoktur. Aksine kendisi için iyi olabilecek iyi yaşam ihtimallerini halk yine kendisi belirler.¹⁷²

Rawls'a göre her birey eşit temel özgürlüklere sahiptir. Özgürlüğün adil bir şekilde var olmasını ise demokratik eşitlik sağlayabilir. Yani toplumda özgürlük ve eşitlik birbirlerini tamamlayarak var olmalıdır. Bireyin özgürlüğü toplumun yapısında var olan haklar etrafında şekillenir. Bu nedenle Rawls ilk adalet ilkesini temel özgürlükleri tanımlayan herkes için aynı nitelikte olan, eşit ve geçerli kurallar olarak şekillendirir. Rawls bu kuralların bünyesinde toplandığı birinci ilkeyi şu şekilde tanımlar; “Herkes, başkalarının özgürlüklerinin sunulduğu şema ile yarışabilen en geniş temel özgürlükler şemasındakine benzer eşit haklara sahiptir.”¹⁷³ Yani birinci adalet ilkesine göre toplumda herkes eşit haklara ve temel özgürlüklere sahiptir. Bu ilke “özgürlüğün önceliği” ilkesi olarak ta adlandırılır. İkinci ilke ise iki alt ilkeyi de barındırır. “Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler şöyle düzenlenmelidir. Bunlar şu iki şeydir;

- a) Herkesin avantajının kabul edilebilir olduğu beklentisi ve
- b) Ekli pozisyonların ve görevlerin herkese açık olması”¹⁷⁴

¹⁷² Abramson, *Minerva'nın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, s. 397.

¹⁷³ Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, s.90.

¹⁷⁴ Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, s.90.

Bu ilkenin birinci maddesi *adil fark ilkesi (difference principles)* olarak, ikinci maddesi ise *fırsat eşitliği* olarak adlandırılır. Rawls ilkeleri lexical bir dizilişle açıklar; birinci ilkenin ikinci ilkeye önceliği vardır. Rawls için temel haklarda eşitlik ve özgürlük kesinlikle olmalıdır. Fakat özgürlüklerin sınırlandırılmasını gerektirecek durumlar ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda ikinci ilke devreye girmeli ve özgürlüğün sınırlandırılmasını alt ilkeleri ile bazı şartlara bağlanmalıdır. Bu şartlar göz önüne alındığında özgürlük sadece diğer temel özgürlüklerle çatıştığında ve daha fazla özgürlük söz konusu olduğunda sınırlandırılabilir.

Rawls'un teorisi ve özellikle de orijinal pozisyonda ortaya koyduğu birey anlayışı çeşitli çevreler tarafından yorumlanmış ve eleştirilmiştir. Aslında Rawls'un teorisinin bu denli dikkate alınması, ardından da teorinin yanlışlığını ortaya koymak ya da onu desteklemek amacıyla yeni çalışmalar oluşturulması siyaset felsefesinin de yeniden canlanmasını ve yeni gündemler ile gelişmesini sağlamıştır. Rawls'a katılanlar ve onu eleştirenler iki farklı cepheden yeni teoriler üreterek siyaset felsefesini de canlı tutmuşlardır.

Rawls'un teorisinden sonra çokça tartışılan ve bizim konumuz için de önem arz eden bir diğer tartışma, devletin iyi yaşam anlayışları karşısındaki tutumu üzerinedir. Kant ve Rawls haklarımızı dolayısıyla da yaşam alanımızı biçimlendiren adalet ilkelerinin belirli bir iyi yaşam anlayışına dayandırılmasını makul görmez.¹⁷⁵ Bu nedenle Charles Taylor, Alasdair MacIntyre (1929) Micheal Sandel (1953-) ve Micheal Walzer (1935-) gibi isimler adaletin belli bir iyi kavrayışından koparılabilceği düşüncesine itiraz etmişlerdir. Bu itirazlar özellikle 1980'lerden

¹⁷⁵ Micheal Sandel, *Liberalizm ve Adalet'in Sınırları*, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, (Ankara: Dost Kitabevi, 2014) s.219.

sonra artmış ve liberalizmin komüniteryan (cemaatçi) eleştirisi olarak adlandırılmıştır.¹⁷⁶

Komüniteryan olarak adlandırılan isimler çoğunlukla bu sıfatı kabul etmeseler de ortak eleştirileri genellikle hakların, değerlerin ve iyi anlayışlarının bireyin içinde yetiştikleri ve yaşadıkları kültür ve gelenekten koparılamayacakları düşüncesi üzerine kuruludur. Yani “komüniteryan felsefe bireylerin cematlerince vaaz edilen ortak bir iyiyi benimsemek suretiyle fiillerini icra etmeleri gerektiğini kabul etmektedir.”¹⁷⁷ Bu anlayışta bireyin kimliğinin oluşmasında içine doğduğu kültür, inanç ve çevre etkilidir. “Buna göre bireyin şahsi menfaatlerinden ve tercihlerinden önce birlikte yaşadığı diğer kişilerin menfaatlerini dikkate alması gerekir.”¹⁷⁸ Rawls’un ya da Kant’ın iddia ettiği gibi bireylere tüm bunlardan bağımsız bir hak, adalet ya da özgürlük sunmak kimliksel sorunlara ve kökten koparılmalara sebep olabilir.

Alasdair MacIntyre ise bir adım daha ileri giderek hak kavramını kabul etmez. Özellikle de evrensel hakların olmadığını savunan düşünür, hakları belirli toplumsal koşullarda ortaya çıkan kurallar dizisi olduğunu savunarak tarihselleştirir.

Komüniteryan eleştiri bireyin ahlaki fail olarak sadece kendi amaçları ve ilişkileri ile bir birey olmadığını, aksine kendisinin seçmediği fakat yetiştiği ve yaşadığı kültürün, inancın ya da geleneğin bir sonucu olarak ailesinin, tabiatın, inandığı

¹⁷⁶ Rawls’un karşısında onu eleştirerek farklı bir bakış açısı ile yaklaşan ilk isim Alasdair MacIntyre’dır. Bkz. Alasdair MacIntyre *“After Virtue; A Study in Moral Theory”* (Indiana; University of Notre Dame Press, 2007) Ayrıca Bkz. Solmaz Zelyüt Hünler *“Rawls ve MacIntyre; İki Adalet Arasında Liberal ve Komüniteryan Düşüncelerin Çatışma Alanı”* (Ankara; Vadi Yayınları, 1997)

¹⁷⁷ Salih Zeki Haklı, *Özgür Toplumda Birey ve Cemaat*, (Ankara; Liberte Yayınları, 2017) s.33.

¹⁷⁸ Haklı, *Özgür Toplumda Birey ve Cemaat*, s.33.

Tanrı'nın ya da dinin, mensubu olduğu toplumun görevlerini de yerine getirmekle yükümlü kılınabileceklerini savunur.

Sandel, komüniteryen eleştiriler tarafından bireyi köklerinden ve aidiyetinden soyutlamak olarak tanımlanan orijinal pozisyonu, Kantçı bir kişi kavrayışından yola çıkarak kabul edilebilir bir hale getirir. Yani düşünöre göre eğer benlik amaçlardan daha öncelikli bir hale gelirse, "... o zaman, adaleti izleyecekleri amaçlara ilişkin her türlü bilgiye öncel olarak müzakereye girişen kişilerin görüş noktasından düşünmek makuldür."¹⁷⁹ Fakat eğer Kantçı kişi tasavvuru reddedilirse o zaman adalet ve hak ile ilgili amaçları hiçbir anlayışa dayandırmamayı savunmak temelsiz kalacaktır. Bu nedenle Sandel burada "Neden ahlaki ve dini kanaatlerimizi, iyi yaşam anlayışımızı paranteze almak ya da bir kenara koymak zorunda olalım?"¹⁸⁰ diye sorar ve orijinal pozisyonun böyle bir kişi tasavvuru olmaksızın temelsiz bir hal aldığını gösterir.

Rawls adalet teorisi ile belli bir dönem sessizliğe bürünen siyaset felsefesini, yeniden felsefenin aktif bir alanı haline getirmiştir. Rawls'u destekleyenler, Rawls'a karşı yeni eleştirel teoriler oluşturanlar, adalet teorisinden yola çıkarak adalet, hak, özgürlük, ahlak gibi kavramları yeniden yorumlayanlar, ortaya koydukları eserlerle yeni tartışmaları ateşlenmiştir. Böylece siyaset felsefesi kitaplardan çıkarak aktif hayatın içine tekrar geri dönmüştür. Çağdaş problemlere cevap vermeyi ve insanın yaşamını yönlendiren yeni oluşumları anlamlandırmayı hedeflemiştir. Özellikle liberalizmin canlı ve çeşitli yapısının doğurduğu kavramlar ve yaşam biçimleri siyaset felsefesinin ana konuları haline gelmiştir.

¹⁷⁹ Sandel, *Liberalizm ve Adalet'in Sınırları*, s.225.

¹⁸⁰ Sandel, *Liberalizm ve Adalet'in Sınırları*, s.225.

II. BÖLÜM

JOSEPH RAZ'IN ÖZGÜRLÜK AHLAKI

Joseph Raz 21 Mart 1939'da İsrail'de doğmuş çağdaş bir düşünürdür. Oxford Hebrew Üniversitesinde eğitim almıştır ve yine bu üniversitede profesör olmuştur.¹⁸¹ Ahlak, hukuk ve siyaset felsefesi alanlarında çalışmış ve eserler vermiştir. 2006-2009 yılları arasında Oxford Üniversitesinde araştırmacı profesör olarak bulunmuştur. 2007'de Madrid'de Complutensa Üniversitesi'nde İngiliz-Hispanik Profesör seçildi. 1985'ten 2006'ya kadar, Raz hem Oxford'daki Hukuk Felsefesi Profesörü hem de bir Balliol Koleji üyesiydi. Rockefeller Üniversitesi, Avustralya Ulusal Üniversitesi, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley, Toronto Üniversitesi, Yale Hukuk Okulu ve Güney Kaliforniya Üniversitesi gibi üniversitelerde de misafir profesör olarak bulunmuştur. 1987'den beri İngiliz Akademisi üyesidir. Ayrıca 1992'den beri Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nin onursal bir yabancı üyesidir. Halen Columbia Law School'da Profesör olarak bulunmaktadır.¹⁸²

Çalışmanın da konusu olan The Morality of Freedom İngiltere Siyasi Araştırmalar Derneğinden W.J.M. Mackenzie Book ödülünü aynı zamanda da New York'ta Siyasi Düşünce Çalışması konferansından Elaine ve David Spitz Kitap Ödülünü almıştır. 2005 yılında da 2005 yılında Universidad Nacional Autonoma de Mexico'dan "Hector Fix-Zamudio" Hukuksal Araştırma için Birinci Uluslararası Ödülü'nü almıştır. The Morality of Freedom dışında *From Normativity to Responsibility*,

¹⁸¹ Raz, Joseph, The Practice of Value; Joseph Raz, (ed) R. Jay Wallace, (New York, Oxford University Press 2001) s.112

¹⁸² Joseoh Raz, Thomas M. Macioce Professor of Law (Çevrimiçi Kaynak)
<https://www.law.columbia.edu/faculty/joseph-raz>

Oxford University Press, (2011), *Between Authority and Interpretation*, Oxford University Press, (2009), *The Practice of Value*, Oxford University Press, (2003), *Value, Respect and Attachment*, Cambridge University Press, (2001), *Engaging Reason*, Oxford University Press, (2000) *Ethics in the Public Domain*, Oxford University Press, (1995), *The Authority of Law*, Oxford University Press, (1979), *Practical Reason and Norms*, Oxford University Press, (1975), *The Concept of a Legal System*, Oxford University Press, (1970) önemli eserleridir.¹⁸³

Kısaca Raz'ın hayatından bahsettikten sonra çalışmanın bu bölümünde, buraya kadar otorite birey ilişkisi bağlamında işlenen konunun otorite yönüne Raz'ın bakış açısından da katkıda bulunmak adına ilk olarak Raz'ın otorite anlayışı işlenecektir. Daha sonra da Raz'ın düşünce sisteminde bireyin otorite karşısındaki konumunu belirleyen özgürlük ahlakı adını verdiği tezini inşa ettiği mükemmeliyetçilik, değer, çoğulculuk ve özerklik konuları ele alınacaktır.

¹⁸³ Joseoh Raz, Thomas M. Macioce Professor of Law <https://www.law.columbia.edu/faculty/joseph-raz> (07.10.2017)

2.1.1.Otorite ve Joseph Raz’ın Otoriteye Yaklaşımı

Siyaset ve ahlak felsefesi alanlarında çokça rağbet gören kavramlardan biri olan otorite kavramı, bireyin özgürlüğünü tanımlamada ve sınırlarını belirlemede en çok başvurulan kavramlardan biridir. Bireyin özgürlüğünü en fazla otorite karşısında konumlandığı göz önüne alındığında, değişen özgürlük anlayışlarını ve sınırlarını ana hatları ile görebilmek adına çalışmanın birinci bölümünde, otorite-birey ilişkisinin geçirdiği değişimi ortaya koymak amaçlandı. Ayrıca bu yolla, bireyin devlet otoritesi ile tanışmadan önce daha metafiziksel bir anlam yüklediği özgürlüğün, modern dönem ve sonrasında daha pratik bir anlam kazanması saptanmış olacaktır. Birinci bölümde ortaya konulmak istenen, bu anlam kaymasında etkili bir zemin haline gelen otorite anlayışı üzerinde ortaya çıkan değişimler ve farklılaşmalardır. Bu noktaya odaklanılmasının nedeni değişim ve farklılaşmaların özgürlük kavramı üzerinde oldukça etkili olmasıdır.

Joseph Raz için de otorite kavramı özgürlük doktrini ile iç içe olan bir kavram olduğu için özgürlük kavramı üzerine tartışılmadan önce, etraflıca incelenmesi ve anlaşılması gereken bir kavramdır. Raz’a göre özgürlük sorununun doğması için öncelikle meşru siyasi bir otoritenin varlığına ihtiyaç duyulur. Çünkü düşünür için “hürriyet doktrini, devletlerin bireysel özgürlükleri korumasını ve yüceltmesini gerektiren siyasal ahlak ilkelerinden oluşur.”¹⁸⁴ Düşünür üzerinde durduğu bu ihtiyaca binaen *The Morality of Freedom (Özgürlük Ahlakı)* kitabının birinci bölümünü otoriteye ve otorite ile ilişkilendirdiği kavramların açıklanmasına ayırmıştır. Çalışmada da ilk olarak otorite anlayışı açıklanacak daha sonra özgürlük

¹⁸⁴ Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, Çev. Gürkan Özturan (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016) s.27

ahlakının asıl kurulduğu mükemmeliyetçilik, değer, özerklik ve çoğulculuk anlayışına geçilecektir.

Düşünür bireyin özgürlüğü için en uygun koşulların siyasi bir otoriteye tabi olduğu zaman ortaya çıkacağını savunur. Liberal ideolojinin de savunduğu üzere özgürlüklerin korunması ve devamlılığı için otorite sınırlandırılır. Böylece özgürlük ihlalinin siyasi otorite için problem oluşturması kaçınılmaz hale gelir. Bu durum da özgürlüğü, siyasi otoritenin meşruiyetini ve varlığını koruması adına önemli bir kavram haline getirir.¹⁸⁵ Bu açıklamaları ile Raz otorite ve özgürlük ilişkisini bir bakıma birbirlerinin devamlılığı ve selameti için gerekli olan iki kavram ilişkisi olarak okur.

Raz için otorite ne R.Sartorius'un¹⁸⁶ iddia ettiği gibi belirli ahlaki kabiliyetler, meşrulaştırma hakları ve talep hakkı tarafından gerekçelendirilmiş bir müelliflik, ne de R. Ladenson'un¹⁸⁷ tanımladığı şekliyle devletin gücünü elinde tutmak amacıyla normalde baskıcı görülen ahlak dışı davranışlara gerekçe oluşturabileceği bir yönetim hakkıdır.¹⁸⁸

Raz'a göre, Sartorius'un tanımında belirttiği meşru otoriteye sahip kişiye riayet edildiğinde yapılan, sadece onun yasal bağlayıcılık gücüne itaat etmektir. Böyle bir itaat sadece otorite emir ya da görev verdiği zaman geçerli olacaktır. Ayrıca Raz bu tanımı otoritenin yetkilerini açıklamadığı için eksik ve zayıf bulur. Öte yandan Ladenson'un tanımı ise normalde hoş karşılanamayacak eylemlerin devlet kanalıyla

¹⁸⁵ Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, (Oxford; Oxford University Press,1986) s.24, Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.27 ,

¹⁸⁶ Bkz. Rolf Sartorius, 'Political Authority and Political Obligation', *Virginia Law Review*, 67:1 (1981)

¹⁸⁷ R.Ladenson bu görüşüyle Hobbes'u eleştirir. Bkz.R. Ladenson "In Defense of a Hobbesian Conception of the Law", *Philosophy and Public Affairs*, 9 (1980)

¹⁸⁸ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.31

yapılmasını gerekçelendirir. Raz’a göre bu nokta da güç sahibinin gerekçelendirme olarak gördüğü durum her zaman yerinde olmayabilir. Bir taraf için gerekçelendirme olarak kabul edilen durum, diğer taraf için geçerli bir gerekçelendirme olmayabilir. Güç sahibi olmak her zaman otorite sahibi olmak değildir. Dahası bir bireyin davranışları üzerinde etkiye sahip olmak gerekçelendirilse dahi otorite sahibi olmak anlamına gelmeyebilir. Ladenson’un Hobbes’u takip ederek desteklediği bu tanımda ima edildiği gibi tüm fiili güce sahip otoriteler meşru değildir. Siyasi otoritelerin itaate zorlamak ve tehditten farklı olarak, hak ve görev vermek gibi işlev ve görevleri de vardır.¹⁸⁹ Tüm bu nedenlerden dolayı Raz için iki tanım da tam olarak otorite kavramının muhtevasını içermez yalnızca onun etrafında dolanırlar.

Raz’ın amacı ise bazı “....felsefe disiplinleri yani siyaset, hukuk ve ahlak felsefesi açısından geçerli olan bir pratik otorite analizi ortaya koymaktır.”¹⁹⁰ İnsanların kendi isteklerini ve yargılarını bir otorite figürüne teslim etmeleri, otorite kavramını Raz’a göre, genel tanımlamalarında yansıtılandan daha önemli ve kapsamlı hale getirir. Bu nedenle o, otoriteyi çok geniş bir alanı kapsayabilecek şekilde analiz etmeyi ve tanımlamayı hedefler. Raz, bunu yaparken “hukuk felsefesini de yeniden otorite kavramı çerçevesinde şekillendirir.”¹⁹¹ Düşünür, analizine meşru (*de jure*) ve fiili (*de facto*) otorite arasında ayrıma giderek başlar. Raz’a göre fiili otoriteyi savunanların “ilk standart açıklamaları bir şekilde fiili otoriteyi elde etmek ve devam ettirmek için gerekli ve yeterli koşulları belirtmektir. Fakat bu otoritenin doğasını hiçbir şekilde

¹⁸⁹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.29-33

¹⁹⁰ Halit Uyanık, *Hukukun Otoritesi: Joseph Raz’da Otorite Olarak Hukuk*, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık,2014) s.139

¹⁹¹ Murat Bayram, “Joseph Raz’da Hukukun Doğası,” *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4:3 (2017) ss.407-411 s.409

açıklayamamaktadır.”¹⁹² Raz için sosyal teorinin en önemli kısmı insanların hangi yetkileri alabildikleri veya tutabilecekleri, hangi koşullarda bir topluluğun bazı kişilerin otoritesini kabul edebileceğini açıklamaktır. Fakat bu açıklamaları ile fiili otoriteyi kısaca açıklayanlar koşulların ne olduğuna, otoritenin ya da otoriteye sahip olmanın ne olduğuna açıklamalarında yer vermedikleri için başarısızdırlar.¹⁹³

Ayrıca Raz fiili otoriteyi güç ya da iktidar ile özdeşleştiren anlayışa da sıcak bakmaz. Ona göre insanlar üzerinde ancak normatif güç ile otorite sahibi olunmalıdır. Düşünür için sadece fiili otoriteye sahip olmak tek başına yeterli değildir. Fiili otorite de bir meşruiyete sahip olmalıdır. “Fiili otoriteyi terör estirme ya da manipüle etme yoluyla salt güç uygulayan grup ya da kişilerden farklı kılan, salt fiili otorite sahiplerinde olmayan ve fiili otoritenin iddia ettiği iktidara tabi kılma hakkıdır. Onların iddiası meşruiyettir. Onlar meşruiyet kisvesi altında hareket ederler.”¹⁹⁴ Zaten Raz’a göre, gerçek bir otoriteye sahip olmak için ya meşru otoriteye sahip olduğunu kendisi iddia etmeli ya da birey yahut toplum tarafından meşru otoriteye sahip olduğuna inanılmalıdır.

Otorite ile ilgili “ikinci tip açıklama meşru (*de jure*) otorite sahipliği için gerekli ya da yeterli koşulları tanımlayarak otoritenin doğasını açıklamaya çalışır.”¹⁹⁵ Raz için bu tür bir açıklama, otorite hakkını talep etmenin nasıl gerekçelendirileceğini içerdiği için daha kabul edilebilir bir yapıya sahiptir. Fakat sadece otoriteye itaatin gerekçelendirilmesi üzerine yoğunlaşması onu tam bir otorite tanımı olmaktan uzaklaştırır. Açıklama otoritenin mutlaka gerekçelendirilebileceğine değil, nasıl

¹⁹² Joseph Raz, *Authority of Law: Essays on Law and Morality*, (New York Oxford University Press, 1979) s.5

¹⁹³ Raz, *Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s.5

¹⁹⁴ Joseph Raz, *Between Authority and Interpretation on the Theory of Law and Practical Reasoning*, (New York: Oxford University Press, 2009) s.129

¹⁹⁵ Raz, *Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s.5

gerekçelendirilmesi gerektiğine işaret eder. Bir eylemi otorite iddiasıyla gerekçelendirme ile diğer nedenlerle gerekçelendirme birbirinden farklıdır. Bu farklılık sadece gerekçelendirme üzerinden değil eylemin doğası üzerinden de gözlemlenebilir.¹⁹⁶

Raz otoritenin kurallara göre tanımlanması gerektiği ve otorite sahibinin yetkilerini, yetki veren bir kural sisteminden alması gerektiğini öngören otorite açıklamasına da eleştirel yaklaşır. Raz’a göre bu açıklama otoriteyi yalnızca bazı kurallar ve yetkiler verildiğinde mümkün kılar. Raz’a göre otoriteyi bu şekilde açıklamak eksik bir yaklaşım olacaktır. Fakat açıklamada ki asıl problem eksiklikten ziyade, hangi yetkilerin otoriteyi sağladığından bahsedilmemesi ve bu yetkileri saptamak için herhangi bir yol gösterilmemesidir. Bazı kuralların bağlayıcılık ve yetki içerdikleri doğrudur fakat yine de bu tanım kuralların anlamını ve etkisini aydınlatmaz.¹⁹⁷

Otoritenin tam olarak ne anlama geldiğinin ve neleri kapsadığının bilgisine Raz’a göre ancak meşru ve fiili otoriteyi kapsayan bir analiz sonucu ulaşılabilir. Kapsamlı bir analize meşru otorite üzerinde durarak başlayan Raz için “meşru otorite ya pratik ya da teoriktir.”¹⁹⁸ Raz’ın ayrımına göre bir kişi ya da kurumun pratik bir otorite ile yönelttiği direktifler, yöneltilen direktife göre eylemde bulunmanın nedenleri haline gelir. Aynı zamanda teorik otorite sahibi kurum ya da bireylerin tavsiyeleri de inançlar için neden teşkil eder.¹⁹⁹ Yani Raz’a göre “...pratik otorite eylemler için bir

¹⁹⁶ Raz, *Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s.6

¹⁹⁷ Raz, *Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s.9

¹⁹⁸ Joseph Raz, *Ethics in the Public Domain, (Authority and Justification)* (New York, Oxford University Press, 1994) s.195

¹⁹⁹ Raz, *Ethics in the Public Domain, (Authority and Justification)* s.195

neden oluştururken, teorik otorite inançlar için bir neden teşkil eder. Eylemler için diğer nedenleri dışarıda bırakan otorite daha çok önemlidir.”²⁰⁰

Raz pratik ve teorik otorite arasındaki ilişki ve farklılıkları daha açık gösterebilmek için *tanıma kavramına* başvurur. Bu kavrama göre “...bir sözü otoriter olarak kabul etmek onu, birinin söylendiği gibi hareket etmesi gerektiğine inanmak için bir sebep olarak kabul etmektir.”²⁰¹ Bu noktada Raz’ın belirtmek istediği husus birinin otorite olarak kabul edilmesinin ona itaati gerektirmediğidir. Raz’ın belirttiği gibi Rawls’a göre “...itaat sebebi hareket sebebidir.”²⁰² Yani otoriter sözler hareket için değil, sadece inanmak için nedenlerdir. Raz tanıma kavramının gereklerinin hem pratik hem de teorik otorite için uygulanabilir olduğunu savunur, fakat pratik otoriteyi teorik otoritenin özel bir türü olarak ele alarak, kavramı pratik otoriteyi açıklamada kullanır.²⁰³

Otoriter sözlerin doğrudan ve kuralcı olması gerektiğini savunanların aksine, Raz’a göre otoriter sözler pratik eylemlerde doğrudan etkili değildir, genellikle etkileri eylemlerin nedenlerine inanma ile ilgilidir. Otoritenin doğrudan ve kuralcı olması gerektiğini savunanlar, birinin otorite sahibi olması durumunda başka birine bir eylemi yapması gerektiğini söylemesini, o kişinin eylemi yapmasına sebep olarak kabul ederler. Raz bu anlayışı birçok otorite tanımının temelinde olan genel bir anlayış olarak görür ve eleştirir. Çünkü Raz için otorite görev verme hakkından daha fazlasıdır. Ayrıca Raz’a göre insanlar var olan nedenlerden çok, var olduğuna

²⁰⁰ Bayram, “Joseph Raz’da Hukukun Doğası,” s.410

²⁰¹ Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, s.27 Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.34

²⁰² Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.34

²⁰³ Raz’ın yanı sıra Max Weber’de farklı otorite türlerinden bahsetmiştir. Onun ayrımına göre, otorite hangi temel üzerine kuruluyorsa ve değer verdiği yaklaşım neyse ona göre de isimlendirilir. Geleneksel otorite, Karizmatik otorite ve Yasal/Ussal otorite olarak ayırdığı farklı otorite tanımları için Bkz. Max Weber *Bürokrasi ve Otorite* Çev. Bahadır Akın (İstanbul, Adres Yayınevi, 2018) Bkz. Max Weber *Bureaucracy and Legitimate Authority*.

inandıkları nedenlere göre hareket ederler. Tanıma kavramı da kendileri bir eylem için neden olmasa da, otoriter sözlerin pratik sorunlar hakkında hüküm verme sürecini nasıl etkilediklerini açıklama amacındadır. Bu şekilde “pratik otorite yükümlülük gerektiren önermelerle alakalı teorik otorite olarak yeniden adlandırılır.”²⁰⁴

2.1.2. Otoritenin Meşruiyeti

Raz yukarıda belirtildiği üzere otoriteyi kavramsal olarak açıkladıktan sonra, normatif bir analiz yöntemi ile otoritenin nasıl gerekçelendirileceğini araştırır. Araştırma boyunca da eylem talep etme gücünü içeren bir otorite kavramı üzerinden hareket eder. Böyle bir otorite kavramı belirledikten sonra, normatif analizini üç tez üzerinden yürütür. Birinci tez belli bir otoritenin meşruluğunu gerekçelendirme için gerekli sav ile ilgilidir. İkinci tez otoritelerin hangi tür eylemleri yönlendireceği ile ilgilidir. Üçüncü tez ise bağlayıcı otoriter bir yönergenin otoriteye tabi olan yurttaşlar üzerindeki etkileri ile ilgilidir.²⁰⁵

Otoritenin meşruiyeti bazıları için bir eylemin diğer nedenlere bakılmaksızın sadece otorite talebi üzerine yapılması durumunda mümkün olur. Burada otoritenin talebi diğer tüm sebeplerden daha baskın ve geçerlidir. Fakat Raz’a göre “bir otorite ancak onu kabul etmek için yeterli sebep olduğunda yani böyle bir davranışın ölçütlerine dair nedenler dengesine bakılmaksızın talimatları takip etmek için yeterli sebep olduğunda meşrudur.”²⁰⁶

²⁰⁴ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.35

²⁰⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.43

²⁰⁶ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.43

Raz bu durumu daha iyi açıklayabilmek için bir örneğe başvurur. Buna göre bir tartışmayı bir hâkime sevk eden iki kişinin durumuna bakılır. Hâkim tartışmayı bitirecek bir otorite sahibi olarak kabul edilir, çünkü iki tarafta hâkime tabi olma konusunda anlaşmıştır. Hâkim taraflar için harekete geçiren bir sebeptir. Fakat hâkimin kararı da olay ile ilgili diğer tüm sebepler ile de ilişkilidir. Raz bu bağı *bağımlılık tezi* adı altında inceler ve kavramlaştırır. Taraflar daha önceki gerekçelerini bir kenara bırakıp hâkimin kararına uyarlar. Raz tarafların önceki gerekçelerinden vazgeçip, hâkimin gerekçesini takip etmelerini ise *önleyici tez* olarak tanımlar. Önleyici tez ya da üstünlük tezi de diyebileceğimiz kavram ile anlatılmak istenen bireyin diğer tüm gerekçelerinden vazgeçip sadece otoritenin emrine uygun davranmasıdır.²⁰⁷ Tabii bu durumda Raz'ın tanımından hâkim/otorite tayin edildikten sonra her ne olursa olsun otoriteye itiraz etme hakkının olmadığı çıkarılamaz. Rüşvet ya da sağlıklı bir karar vermesine engel durumlarda itiraz etme hakkı her zaman vardır.²⁰⁸

Bu durumda Raz için sorulması gereken bir diğer soru hâkimin otoritesi altında ortaya konan hâkim olarak tayin edildikten sonra ona uyma zorunluluğu ve gerekçesini diğer gerekçelerden üstün tutma otoritenin genel özelliklerinden olup olmadığıdır. Raz'a göre bu özellikler tipik hüküm otoritesi olarak kabul edilebilir ve yasama otoritelerinden ayrılabilir. Yasama otoritesi insanlar için var olan nedenlerini yerinden etmeden yeni nedenler ortaya koymalıdır. Tüm pratik otoriteler ise yasama ya da hüküm yapma kapasitesine girmelidir. Ayrıca Raz'a göre pratik meşru

²⁰⁷ Bağımlılık tezi ve önleyici tez daha sonra detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

²⁰⁸ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.45-46

otoriteler bireylere eylemleri ve eylem sebepleri arasında bir bağ kurmada yardımcı olmaları gerektiğini savunur.²⁰⁹

Tüm bu iddiaları ile savını desteklemeye devam eden Raz, tanımı ve gerekçeleri üzerinde hassasiyetle durduğu ve normatif bir zeminde meşruiyetini açıklamayı hedeflediği otorite kavramını *Bağımlılık Tezi*, *Normal Gerekçelendirme Tezi* ve *Önleyici Tez* olarak adlandırdığı üç farklı tez ile kuvvetlendirmeyi ve anlaşılır kılmayı hedefler.

a) Bağımlılık Tezi

Raz’a göre yasama otoritelerinin alanı oldukça geniştir ve bu tür otoriteler önleyicilik emareleri taşırlar. Örneğin bir aile yasal olarak çocuğuna bakmak zorundadır. Fakat bu doğal düzen içerisinde de zorunludur. Öte yandan bu tür otoritelerin alanı sadece bireylerle sınırlı değildir. Bayram ilan etme kurum kurma, aforoz etme vs. gibi bir takım farklı görevleri de vardır. Yasal kişilik tanımı haklar ve vazifeler üstlenme kuvvetini içerir. Hak ve durumlar bir takım görevleri zorunlu kılabilir. Bu durumda yasal otorite dolaylı yollardan vazife dayatabilir duruma gelir. Bu tür bir dayatma durumuna rağmen Raz’a göre otoriter talimatlar sorgulanamaz bir doğaya sahip değildir. “...örneğin acil bir durum olduğunda ya da bir talimat temel insan haklarından birini ihlal ettiğinde otorite keyfî davrandığında...”²¹⁰ sorgulamaya açık bir pozisyon oluşur. Ayrıca bu talimatların geçerliliği olgu ya da mekâna göre farklılık kazanabilir. Raz’ın talimatlarla ilgili oluşturduğu ve tüm pratik otoriteler için geçerli olan asıl olan bağımlılık tezine göre ise “tüm otoriter talimatlar o talimatları uygulayacak kişilerin zaten talimatla belirlenmiş durumlar çerçevesinde

²⁰⁹ Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, s.43, Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.46-47

²¹⁰ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.50

davranışlarıyla uyumlu olacak şekilde bağımsız olarak uygulanabilir nedenlere dayanmalıdır.”²¹¹ Her ne kadar otoriteler her daim bağımlı nedenlere göre davranmasalar da Raz’ın beklentisi bu yöndedir.²¹²

Raz’ın bağımlılık tezinde ortaya koyduğu asıl savı “otoritenin her talebi karşısında bireylerin nasıl davranacaklarına karar verirken başvurdıkları ahlaki sebeplerin örtüşmesi...”²¹³ olarak anlamakda mümkündür. Fakat bağımlılık tezinin bu tanımlamasından otoritenin sadece sebepleri gösterdiğinde bağlayıcı bir nitelik kazandığı çıkarımı yapılmamalıdır. Aksine Raz’a göre otoriter talimatlar hatalı dahi olsalar bağlayıcıdır. Bağımlılık tezinde amaç bireylerin çıkarlarını gözetmek değildir.²¹⁴

b) Normal Gerekçelendirme Tezi

Bağımlılık tezi otoritenin kuvvetini nasıl kullanacağı hakkında ahlaki bir nitelik taşıırken, normal gerekçelendirme tezi otoritenin meşruiyetini sağlamak amacıyla hangi argümanları taşıması gerektiği ile ilgili ahlaki bir tezdır. Raz’ın tezde savunduğu otoriteye tabii olanların kendine uygun nedenleri kendisinin doğrudan takip etmesi yerine, otoritenin talimatlarını bağlayıcı olarak kabul edip takip ederek ona uygun düşen nedenlere uyum sağlamasıdır.²¹⁵

Raz bu tezi otoritenin meşruiyetini sağlamak için kullanılabilecek yolların normal bir türü olarak görür. Bir eylemin normal sebebi o eylemin doğasında bulunan normatif özelliği ile ilgilidir. Yani bir arkadaşın tavsiyesi üzerine bir eylemi o

²¹¹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.50

²¹² Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.48-50

²¹³ Bayram, “Joseph Raz’da Hukukun Doğası,” ss.407-411 s.409

²¹⁴ Halit Uyanık, *Hukukun Otoritesi: Joseph Raz’da Otorite Olarak Hukuk*, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık,2014) s.164

²¹⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı* ss.55-56

kırılmasın diye yapmak, o eylemi yapmak için bir sebep olsa da normal bir gerekçe olarak kabul edilmez. Asıl olan eylemin kendinde var olan normatif nedendir. Eylemin kendinde olan bu ana nedenleri Raz *birincil sebepler*, bu sebepler üzerinden ya da bu sebeplere ek olarak çıkan sebepleri ise *ikincil sebepler* olarak adlandırır. Raz normal gerekçelendirme ve bağımlılık tezlerini birbirlerini destekleyici şekilde oluşturduğu için, meşru otoriteyi de bu iki tez üzerinden kapsamlı bir şekilde ele almış olur.²¹⁶

c) Önleyici Tez

Daha önce de bahsedildiği üzere önleyici tez birden fazla nedenin olduğu durumda otoritenin isteğini diğer nedenlerden ayıran tezdur. Otorite bir eylemin yapılmasını istediği zaman oluşan bu neden, o eylemin yapılmasını gerektiren diğer tüm nedenlerin yerine geçer. Fakat yine de otoritenin insanlar üzerinde keyfi eylem ve görev emirleri verme hakkı yoktur, eylemlerine bağımlı nedenler sunması gereklidir. Ayrıca önleyici “tez otoritenin doğru bir şekilde yansıtması gerekip de yansıtmadığı önleyici nedenleri meşrulaştırmaz.”²¹⁷ Çünkü Raz’a göre ancak doğru bir şekilde yansıtılmış olan talimatlar geçerlidir ve otoritenin talimatı için bağlayıcı bir neden teşkil ederler.²¹⁸

²¹⁶ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.56-58.

²¹⁷ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.61.

²¹⁸ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.59-63.

2.1.3.Otorite ve Devlet

Raz otoriteyi kavramsal ve normatif tezler yoluyla açıkladıktan sonra devlet ile ilişkisi üzerinde durur. Devletin otoritesi üzerinden yürüttüğü bu ilişkiyi açıklarken devleti toplumun siyasi olarak örgütlenmesi, hükümeti devletin işleyişini sağlayan organ olarak ve yasayı da hukukun gücünün kullanılmasını sağlayan araç olarak tanımlar.²¹⁹

Raz'a göre bireyin devlet otoritesine tabii olmasının nedenlerinden biri de tek başına olduğundan daha başarılı ve tatminkâr olabileceğidir. Fakat bazen tüm nedenler bizim çıkarımıza olmayabilir. Örneğin bizim yararımıza olmayan bir sistemin, aynı otoriteye tabii olan başkaları için yararlı olduğu durumlar vardır. Raz böyle bir durumda hükümetin diğerlerinin yararı için destek istemesi gerektiğini ve hiçbir çıkarı olmayanlardan diğerlerinin yararı için destek alabildiği sürece otorite olduğunu savunur. Bu durum aslında Hobbes'un siyasi otorite ve ahlakı, mantıklı siyasi çıkarlara dayandığı savın bir türüdür. Yani, kamu otoritesi altındaki bireylerin birbirlerine borcu haline gelen ahlaki görevleri vardır. Raz, yukarıda verdiği örnekle bu savı destekler. Otoritenin bu şekilde çatı bir işleve sahip olması birey üzerindeki otoritesini, toplumun geneli üzerindeki meşru otoritesinden sağlamasına da yardımcı olur.²²⁰

Raz, bireyin otoriteyi kendisinden daha bilgili daha uzaman bir varlık olarak görülmesini de onun meşruiyetini sağlayan beş nedene bağlar;

1. Otorite bireye göre daha zekidir, bu özelliği de bireyi yönlendirmede onu daha kabiliyetli kılar.

²¹⁹ Raz, Özgürlük Ahlakı, s.69.

²²⁰ Raz, Özgürlük Ahlakı, ss.69-72.

2. Baskılara karşı daha dirayetlidir ve dış etkenlere karşı daha istikrarlıdır.
3. Bireyler otoritenin yönlendirmesi sayesinde doğru aklı takip etmede daha başarılı ve istikrarlı olabilirler.
4. Birey kendisi için karar verme de zorluklar çekebilir ya da zaman ve kaynak kaybına uğrayabilir. Otoriteyi takip ederek bunlardan uzaklaşır.
5. Meşru otorite sayesinde birey yapmak isteyip imkân bulamadıklarını yapmada ya da elde etmede kolaylık ile karşılaşır.

Thomas Hobbes ile başlayıp günümüze kadar gelen fiili otoritenin meşru otoriteye sahip olmak ile bir tutulması durumu Raz için uygun değildir. Siyasi bir otoritenin meşruiyetini sağlayabilmesi için sadece fiili otoriteye sahip olması değil, yukarıda sayılan nedenler ve daha fazlası gereklidir. Fiili güç sadece otoritenin görevlerini yerine getirebilmesinde yeterlidir.²²¹

Hobbes'un egemen olanın zalimlik yapsa da haksız olmayacağı yönündeki savunusu, çağdaş toplumlar için kabullenilemez görünse de, günümüzde birçok çağdaş toplum hukuku sınırsız otoriteye sahip bir kurum olarak tanımlar. Bireyler adil oldukları sürece yasalara da uymak zorundadırlar. Raz'ın oluşturduğu normal gerekçelendirme tezi ise bireylere böylesi zorunlulukların yüklenmesini reddeder. Raz'a göre otorite kişilikleri, bilgileri ve yetenekleri birbirinden son derece farklı olan bireyleri kapsayıcı olmalıdır. Fakat bu farklılıkları genelleştirmek ve devlet yönetmeliği yapmak olanaklı değildir. Yasalar dahi adil bir durumda bile kişileri genelleştirme ve farklılıkları görmezden gelme durumunda olabilir. Raz'a göre böyle durumlarda yasanın otoritesini reddetme hakkı mümkün olmalıdır. Çünkü devletler çok adil olsalar da gayri ahlaki yasaları geçirebilirler. Bunun sebebi onların kötü

²²¹ Raz, Özgürlük Ahlakı, ss.73-74.

niyeti değil cehaleti, bağlılığı ya da faydasızlığı olabilir ya da devletler gayri ahlaki ya da ahlaksız davranırsa da bunu yasalara uygun şekilde yapabilirler.²²²

Raz'ı rahatsız eden bir diğer genelleme otorite birey ilişkisinde birey için hayati öneme sahip olan siyasi yükümlülüğün sadece meşru otoriteye sahip yasalara uyma zorunluluğu olarak tanımlanmasıdır. Düşünüre göre siyasi yükümlülük, siyasi bir toplumda olmanın yükümlülüklerini ya da kurumlarını belirtme, siyasi düzen ve üyeliğin değerleri gibi yükümlülükleri gösteren kavramlardan en kapsamlısıdır. Bu yasalara uyma yükümlülüğünden daha fazlasını içerir. Çünkü iyi bir vatandaş olabilmek için yasaların sağlayabileceğinden daha fazlasına sahiptir. Örneğin oy vererek veya başka yollardan aktif olarak toplum adına adaletsizliklere tepki gösterilebilir ya da genel işleyişine katkıda bulunulabilir. Ayrıca bazı durumlarda yasanın siyasi yükümlülük ile herhangi bir alakası yoktur. Örneğin ben komşumun bahçesinden elma alıp yediğimde, yasal olarak suç işlemiş olsam da siyasi olarak herhangi bir zararım yoktur.²²³ Raz'ın bu konuda altını çizdiği en önemli savı ise “yasalara uyma yükümlülüğünün otoritenin meşruiyetine bağlı olmaya ihtiyaç duymadığıdır. Yasa yetkileri meşru olmayan bir ülkede yasaya uymak için ahlaki nedenler de dâhil olmak üzere çeşitli nedenler olabilir.”²²⁴

Tüm bu durumların ötesinde Raz'ın asıl üzerinde durmak istediği konu ise devletin bazı ahlaksızlıkları işleyebilmesi için otoritesinin olmamasıdır. Yani devletin vatandaşları üzerindeki keyfiyetinin kısıtlanmasıdır. Raz bu konuyu açıklığa kavuşturmak adına “bireysel hürriyeti korumak için şekillendirilmiş olan siyasi

²²² Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.75-77.

²²³ Joseph Raz, *Between Authority and Interpretation on the Theory of Law and Practical Reasoning*, (New York: Oxford University Press, 2009) s.128-129.

²²⁴ Raz, *Between Authority and Interpretation on the Theory of Law and Practical Reasoning*, s.128.

kurumların otoritesine, genel kısıtlamalar olduğu ihtimalini inceler.”²²⁵ Raz’ın incelemede kullandığı normal gerekçelendirme tezi devlet otoritesine kademeli bir şekilde yaklaşarak, otoritenin bireyden bireye farklılık gösterebileceğini ve bunun da devlet otoritesinin aslında iddia edildiğinden daha kısıtlı olabileceğini gösterebileceğini ortaya koyar.

Raz’ın devlet ve birey ilişkisinde üzerinde durduğu ve bireyin özgürlüğü konusu adına oldukça önemli olan bir diğer konu rızadır. Rızayı meşru otoritenin temeli olarak kabul eden iki gelenek vardır;

1. Hobbes ve Locke’dan yola çıkan bu gelenek rızayı mantıklı aydınlatılmış şahsi bir tür çıkar olarak kabul eder.²²⁶
2. Rousseau’dan kaynaklanan geleneğe göre ise rıza veren kişi için de, rıza sonucu oluşan toplum içinde kurucu bir niteliktedir.²²⁷

Raz bu iki geleneğin ışığında asıl sorulması gereken soruyu sorar; devlet otoritesine verilen rıza geçerli midir? Raz’a göre rıza bazı durumlarda geçerliken zorlama, tehdit ya da cezanın olduğu bazı durumlarda da geçersizdir. Bu nedenle tamamen geçerlidir sonucuna varılamaz. Fakat Raz’a göre Hobbes’un doğa durumunda tasvir ettiği durumda rıza insanların siyasi otoriteye maruz kalmak için iyi nedenleri olduğu için hem geçerli hem de bağlayıcıdır. Raz için rıza gösterilmesi gereken ve rızanın

²²⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.77.

²²⁶ Burada bahsedilen rıza anlayışı toplum sözleşmesinde geçen ve Hobbes ve Locke’un otoritenin varlığından sağlanacak yararlar nedeniyle verilmesi gerektiğini savunduğu rıza türüdür. Rıza bu yaklaşımda araçsal bir nitelik taşır.

²²⁷ Burada bahsedilen rıza anlayışında araçsallık ortadan kalkar. Rıza otorite için de birey içinde doğrudan kurucu bir güç haline gelir.

bağlayıcı nitelik kazanacağı olan en doğru devlet şekli normal gerekçelendirme teziyle oluşturulmuş olandır.²²⁸

Rızanın bir diğer işlevi ise yapıcı bir karakter ile topluma aidiyetin de bir yolu haline gelmesidir. Fakat Raz için bu ancak adil devletin yasalarına rıza gösterildiğinde geçerlidir. Çünkü birey adaletsiz bir devlete rıza gösterdiğinde kendisini toplumunun ahlaksız yönleri ile özdeşleştirmiş olacaktır. Ayrıca rıza tek seferlik bir eylem değildir. Bireyin otorite ile tüm ilişkilerinde ve karşılaşmalarında etkilidir.²²⁹

Rıza konusunda sorulması gereken bir diğer soru bireyin rıza göstermediğinde nasıl davranması gerektiği ile ilgilidir. Eğer otorite meşruiyetini gerekçelendirmişse²³⁰ Raz'a göre birey o otoriteye ait hissetmese de, otoriteyi tanımak zorundadır. Raz'ın sorguladığı bir başka durum otoriteye rızanın gösterilmeyeceği durumların olabileceği gibi yasalara da itaatsizliğin mümkün olup olmadığıdır. Yasaların bağlayıcılığı yüksek olsa da Raz'a göre bazı durumlarda itaatsizlik gerekçelendirilerek mümkün hale getirilebilir. Örneğin nefsi müdafaa her ne kadar başkasına zarar vermek gibi bir yasa ihlali olsa da, kişinin canını koruması ile gerekçelendirilerek meşru hale getirilir. Yasalara itaat edilmesi ya da edilmemesi Raz için otoriteye rıza göstermekle ilişkili değildir. Raz bunu bir başka ülkede bir üniversiteye gidildiğinde, üniversitenin adını küçültmemek için yasalara uyulmasının o ülkenin otoritesini kabul etmek olmayacağı gerçeği ile örneklendirir.²³¹

²²⁸ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.84-86.

²²⁹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.87-89.

²³⁰ Gerekçelendirme konusu günümüzde oldukça fazla tartışılan konulardandır. Fakat konunun dağılmaması adına bu konuya girilmemiştir.

²³¹ Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.94-95.

Raz'ın rıza ve yasalara itaat ile ilişkili olarak ortaya attığı bir diğer soru hükümetin yetkisini aştığı durumlarda bireyin tutumunun ne olması gerektiği ile ilgilidir. Raz'ın bu duruma önerisi böyle bir durumda dahi grev, boykot, iş yavaşlatma gibi hukuka uygun eylemler dahi olsa toplumsal yapının etkileneceği aşırı tepkilerin verilmemesi yönündedir. Bazı bireyler rıza göstermese dahi devletin gücüne tabii olmak zorunda kalabilirler. Devlet bireyleri;

1. Bağlayıcı talimatları sayesinde,
2. Fiziksel, ekonomik ya da sosyal olarak yönlendirerek, (yol, okul, kanal vs. yaparak)
3. Yasa ihlallerine ya da insan hakları ihlallerine çözümler sunarak itaati altına alabilir.

Devletin kullandığı tüm bu yollar, bireyin itaatsizlik²³² karşısında bazı zararlar ve yaptırımlarla karşı karşıya kalabileceğini gösterir. Özellikle yasalara itaatsizlik birey için faydadan çok zarar ile karşılaşır. Ayrıca çoğu zaman yasalara itaat ahlaki yönden de desteklendiği gibi, aynı zamanda yasalar ahlaki öğretileri güvenceye alabilir.²³³ Kısaca özetlemek gerekirse birey itaat ya da rıza gösterse de göstermese de yaşamları üzerinde devletin doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi oldukça fazladır.

Geçmişten günümüze kadar özgürlüğün tanımlanmasında, sınırlarının belirlenmesinde oldukça etkili iki taraftan biri olan otorite Raz tarafından yukarıda açıkladığımız gibi kapsamlı ve çok yönlü olarak ele alınır. Otoriteye açıklamada kullanılan geleneksel kavramsal açıklamalardan farklı olarak Raz otoritenin farklı

²³² Sivil itaatsizlik, sivil yönetim tarafından uygulanan yasaların özüne uyararak yasalara riayet etmeme, karşı koyma anlamına gelmektedir John Rawls Sivil itaatsizliği devlet politikasının değiştirilmesi için şiddete başvurulmadan aleni bir şekilde yapılan vicdana uysa da yasal olmayan politik eylem olarak tanımlar.

²³³ Raz, Özgürlük Ahlakı, ss.93-98.

karakterlerine dikkat çeker ve kavramsal zeminde meşru, fiili, meşru pratik ve meşru teorik otorite ayırımına gider. Fakat Raz'ı geleneksel otorite açıklamalarından ayıran asıl nokta otoriteyi ve otoritenin meşruiyetini bağımlılık tezi normal gerekçelendirme tezi ve önleyici tez olarak adlandırdığı üç farklı normatif tez ile açıklamasıdır.

Özgürlük konusunda otoritenin karşısında olan ve asıl temayı oluşturan birey ise Raz için otoritenin meşruiyeti, bağlayıcılığı ve gerekçelendirilmesi adına yegâne ögedir. Bu nedenle Raz otoriteyle ilgili tüm bu konularda sürekli birey ile olan ilişkiye başvurur. Bireyin otoriteye itaati, otoriteyi kabul etme nedenleri, otoriteye rızası çok önemlidir. Aslında Raz'ın üzerinde durduğu asıl mesele otoritenin meşruiyetini sağlayabilmek ve varlığını devam ettirebilmek için bireye duyduğu ihtiyaçtır. Raz bu nedenle bireyin rızası ve itaati gibi konuları da etrafıca ele alır.

Ayrıca Raz otorite ve birey ilişkisi başlığı altında bireyin devlet ve yasalar arasındaki bağı araştırdıktan sonra devlet otoritesi ve yasalar karşısında bireyin haklarını ve görevlerini de inceler. Yasa ve devlet otoritesinin bireyin özel alanı ve ahlaki yapısı üzerindeki etkisi özgürlük adına oldukça önemli bir konudur. Bu nedenle Raz devletin müdahale sınırlarını, değerler karşısında ki tutumunu ve tarafsızlık durumunu araştırmanın ana hattını oluşturan *Morality of Freedom* kitabının *Mükemmeliyetçilik Karşıtlığı* bölümünde detaylı bir şekilde inceler. Aynı zamanda ilerleyen konularda değerler üzerine de yoğunlaşarak değerlerin *kıyaslanamazlıklarını* ve toplum ile olan ilişkilerini de sorgular.

2.2.3. Joseph Raz'ın Mükemmeliyetçilik Yorumu

Liberalizmin ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar geçirdiği değişim çoğunlukla devletin/otoritenin bireyin hayatına müdahalesinin sınırları üzerinden

olmuştur. Klasik liberal düşüncenin bireye tanıdığı geniş özgürlük alanına rağmen, sosyal liberalizm ve eşitlikçi liberalizm gibi liberalizmin daha sonra oluşan varyantları bireyin hayatında devletin bu kadar etkisiz kalmasını doğru bulmaz. Negatif- Pozitif özgürlük anlayışı açıklanırken bahsedildiği üzere, pozitif özgürlük anlayışını destekleyen liberaller iyi anlayışı konusunda bireyi desteklemeyi ve bireye kendisini geliştirecek uygun ortam sağlamayı devletin bir görevi olarak kabul ederken, negatif özgürlük yanlıları böylesi bir desteği bireyin hayatına ve özgürlüğüne müdahale olarak kabul ederler. Rawls'un tekrar siyaset felsefesi gündemine getirdiği mükemmeliyetçilik kavramı da bu doğrultuda oluşmuş bir kavramdır. Devletin bir taraf olarak iyi kavramını desteklemesi gerektiğini savunan bu kavramın karşısında ise, devletin iyi anlayışları karşısında nötr olması gerektiğini ve belirli bir iyi kavramını desteklemesinin uygun olmayacağını savunan anti-mükemmeliyetçi zihniyet durur. Robert Nozick ve Robert Dworkin (1931-2013) gibi isimler anti-mükemmeliyetçiliği takip eder. Genel liberal çizginin de çoğunlukla takip ettiği anlayış anti-mükemmeliyetçiliktir.

Raz mükemmeliyetçiliği özellikle de anti-mükemmeliyetçiliği siyasi tarafsızlık ve ideallerin dışlanması başlıkları altında her iki tarafın da görüşlerini ortaya koyarak ele alır. Daha sonra da kendisinin savunduğu devletin sınırlama hakkına belirli şartlarda izin veren ve *zorlayıcı olmayan* mükemmeliyetçilik anlayışını ortaya koyar.

2.2.1.Mükemmeliyetçilik

Mükemmeliyetçilik daha önce başka alanlarda kullanılsa da siyaset felsefesi alanına John Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* adlı eseri ile dâhil olmuştur. Birçok konuda olduğu gibi bu konuyu da tekrar gündeme taşıyarak öncülük eden Rawls'tan sonra kavram başka çevreler tarafından da ele alınmaya ve tartışılmaya başlamıştır. Yine de “genel olarak mükemmeliyetçilik ahlaki ve politik teorilerle ilişkilendirilir.”²³⁴ Mükemmeliyetçilik kavramını siyaset felsefesi sahasında tartışmaya açan ve “öncelikle teleolojik doktrinlerin iyunin belirlenmesine yönelik bir ilkesi olarak gören Rawls, iyi düşüncesinin insan erdeminin gerçekleştirilmesi olarak değerlendirilmesi halinde bunun mükemmeliyetçilik olarak isimlendirilebileceğini belirtir.”²³⁵ Bu tanımından hareketle Rawls iki tür mükemmeliyetçilik anlayışı oluşturur;

1. Bu anlayışa göre mükemmeliyetçilik; siyasi otoritenin “...toplumu, kurumları düzenlemeye, bireylerin ödevlerini ve taahhütlerini tanımlamaya ve böylece sanatta, bilimde ve kültürde insani mükemmelliği başarmaya yönlendirmesidir.”²³⁶ Rawls'a göre bu tür aslında Goethe ve Socrates'in de desteklediği cinstendir.
2. Geliştirilen diğer anlayışa göre ise devlet faaliyetleri bu alanda etkin olmadan, insanın iç dünyasını geliştirip güzelleştirecek durumların artırılması ve yüksek erdemin devletten bağımsız desteklenmesidir.²³⁷

Aslında siyaset teorisinde ele alınan mükemmeliyetçilik genellikle ilk tanımda açıklanan türdür. Tartışılan ana mesele ‘iyi’ başlığı altında özetlenen erdem ve

²³⁴Fernando Berdún Palacios “Joseph Raz on Perfectionism and the Harm Principle” <https://www.academia.edu> (10.04.2018) s.2

²³⁵ Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2009) s.21.

²³⁶ Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, s.353.

²³⁷ Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, s.21.

değerlerin devlet tarafından desteklenip desteklenemeyeceğidir. Bu konunun özgürlük ile bağlantısı tam da bu noktada başlar. Buna göre ortaya konulan ana sorular şu şekildedir; ilk olarak devlet (otorite) herhangi bir iyi anlayışını destekleyici olursa bu diğer bireyler adına bir özgürlük ihlali veya baskı anlamına gelir mi? Rawls’a göre “mükemmelliğin gereklilikleri güçlü özgürlük taleplerini bastırır”²³⁸ niteliktedir. Fakat Raz bu konuda Rawls’u desteklemez.

Diğer bir soru bireyin yararına dahi olsa devletin bireyi ahlak ve erdem ile ilgili konularda destekleme hakkına sahip olup olmadığıdır. Aslında bu noktada konu daha önce de bahsedildiği gibi, negatif ve pozitif özgürlük kavramları üzerinden de tartışılabilir. Negatif özgürlük savunucuları Rawls’un makul ve makul olmayan olarak ikiye ayırdığı herhangi bir iyi kavramının yüceltilmesini ve devlet tarafından desteklenmesini bireysel alana müdahale olarak gördükleri için böyle bir desteğe karşı duracaklardır. Fakat pozitif özgürlük taraftarları için bireyin ahlaki ve iyi yönde geliştirilmesi ve bunun için bir ortam sağlanması devletin görevleri arasındadır. Buna karşın Hayek ve onun çizgisinden devam edenler devletin ekonomiye desteğini dahi bir tür kölelik yolu olarak görürler.

Özellikle anti-mükemmeliyetçilerin savunduğu bu iki sorunun ardından mükemmeliyetçi taraf devletin bireyi tamamen özgür bırakması sonucunda ortaya çıkabilecek sorunların soruşturmasını yapar. Bu soruşturmayı açıklığa kavuşturmada Charles Taylor’ın içine kapanık, apolitik, duyarsız ve narsist bireylerin varlığına dikkat çekmesi aydınlatıcı olabilir. Taylor daha önce de açıklandığı gibi kendi alanına çekilmiş özgür bireylerin toplumdan kopuşlarını ele alarak, devletin ve toplumun tamamen el çekmesinin neden olduğu birey profilini gözler önüne serer.

²³⁸ Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, s.354.

İki farklı kutbun ve karşılıklı yöneltlen soruların arasında Raz ise, çoğulcu bir mükemmeliyetçilik anlayışı geliştirir.

Rawls mükemmeliyetçiliği iki farklı şekilde yorumlayıp siyaset felsefesi alanına tekrar kazandırdıktan sonra, bazı farklı mükemmeliyetçilik tanımları da ortaya atılmıştır. Bu tanımları *duruma göre mükemmeliyetçilik* ve *evrensel mükemmeliyetçilik*, *aşırı mükemmeliyetçilik* ve *ılımlı mükemmeliyetçilik*, *Marksist Mükemmeliyetçilik* ve *Sosyal mükemmeliyetçilik* olarak sıralayabiliriz.²³⁹ Fakat Raz'ın konumunu görebilmek adına bizim için asıl önemli olan *duruma göre mükemmeliyetçilik* ve *evrensel mükemmeliyetçilik* tanımları arasında yapılan ayrımıdır.

George Crowder'ın yaptığı bu ayrıma göre duruma göre mükemmeliyetçilik için iyi, belirli kültürel ve tarihsel şartlar içerisinde uygundur. Öte yandan buna karşı çıkan evrensel mükemmeliyetçiler iynin evrensel olarak üstün olduğunu savunurlar. Crowder evrenselci anlayışın öncüsü olarak William Galston'u görürken, duruma özgü mükemmeliyetçilik anlayışının değer çoğulculuğunu savunan Raz tarafından geliştirildiğini öne sürer.²⁴⁰ Kitabında çokkültürlülük ve çoğulculuğu araştıran Crowder'ın kendisi de "liberalizme uygun bir şekilde çoğulcu bir perspektiften çok kültürlülüğü savunmanın imkânını araştırır"²⁴¹

Postmodern felsefenin, meta anlatıları evrensel söylemlere herşeyi açıklayan hakikatlere sıcak bakmadığı olgusu ise aslında bu meseleyi daha çetrefilli hale getirir. Zira Rawls'un kendisi bile süreç içerisinde teorisini zamanın çoğulcu

²³⁹ Bkz. Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik* (Ankara: Liberte Yayınları, 2009), ss.25-31.

²⁴⁰ Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, ss.25-26.

²⁴¹ Jason Ferrel, "Book Review: Theories of Multiculturalism: An Introduction by George Crowder", *Political Studies Review*, 13:3 (2015). s 398.

koşularına uymayan, Kantçı bir evrensel iyi teorisi olduğunu kabul ederek salt metafizik kapsamlı daha pratik sosyolojik bir gerçekliğe kaymaktadır. Raz'ın hem mükemmeliyetçi hem de değer çoğulculuğunu desteklemesi de benzer bir durumdur.

2.2.2. Anti-Mükemmeliyetçilik

Genel bir tanımı yapılacak olursa “anti-mükemmeliyetçilik devletin ne yapılması ya da yapılmaması gerektiği ile ilgili tartışmalı konularda, ahlaki olarak iyi yaşam fikrinde ve ahlaki iyilik ideallerinin içerdiği yasak davranışlar konusunda tarafsız kalması gerektiğini savunan görüştür.”²⁴² Ayrıca anti-mükemmeliyetçilik için devletin iyi yaşam fikirlerini desteklemesi ve iyi yaşam fikirlerinin geliştirilmesi için ortam hazırlaması özgürlüğün kısıtlanması ve diğer iyi yaşam fikirleri adına haksızlık olarak görülür. Fakat burada sadece devletin değil düşünürlerin de böyle bir teori geliştirmesinin makul olup olmadığı sorgulanabilir.

a) Tarafsızlık İlkesi

Anti-mükemmeliyetçi görüş, devletin iyi yaşam fikirleri konusunda nötr olması gerektiği fikrini tarafsızlık siyaseti ile uygulamaya çalışır. “Siyasi tarafsızlık doktrini, iyyinin geçerli ve geçersiz idealleri arasında tarafsızlığı savunduğu için bir kısıtlama doktrinidir.”²⁴³ Bu doktrine göre belirli bir iyi yaşam anlayışının diğer bireylere dayatılması onlara yapılan bir haksızlıktır.

Raz'a göre siyasi tarafsızlık doktrininin iki ilkesi arasında ayırım yapıldığında doktrin daha anlaşılır hale gelecektir. İlk ilke “kişinin sahip olduğu iyilik idealini

²⁴² Robert P.George, “Unorthodox Liberalism of Joseph Raz”, *The Review of Politics* 53: 4 (1991) , ss.652-67 s.654.

²⁴³ *Özgürlük Ahlakı*, Çev. Gürkan Özturan) s.101.

uygulama ihtimaline karşı her bireye tarafsızlıktır.”²⁴⁴ Diğer ilkede ise ilk ilkede bahsedilen tarafsızlığın yanı sıra bireylerin iyilik kavramlarını birbirine tercih edebileceği göz önüne alınmalıdır. Raz’a göre ilk tarafsızlık ilkesi daha bireysel bir alan ile ilgilidir. Bireyler kendi alanlarında bazı iyilik ilkelerini yüceltebilir, bazılarını ise zorlaştırabilir. Örneğin bir mahalleyi satın alıp onun üzerinde kısıtlamalara gidebilir. Bunlar için yasal düzenlemelere ihtiyaç yoktur. Yani daha çok siyaset dışı bir alandan bahsedilir. İkinci ilke ise siyaset ile iç içedir ve anayasa etrafında şekillenir.²⁴⁵

Raz için tarafsızlık iki şekilde mümkündür; ya tüm taraflara aynı mesafede durulur ya da iki taraf ta eşit şekilde etkilenir. Siyasi tarafsızlık savunucuları tarafsızlığın adil bir duruş olduğunu savunsa da, Raz bu savın her zaman geçerli olmadığı konusunda ısrarcıdır. Güçlü ve güçsüz iki taraf arasında kalındığında tarafsız davranmak güçlü taraf için faydalı ve adilken, güçsüz taraf için adaletsizlik olacaktır.

Kendi siyasi tarafsızlığını oluşturan ve savunan Robert Nozick’e göre herhangi bir siyasi eylem, örneğin bu ekonomik menfaatler amacıyla uygulanmış bir eylem olabilir, bir iyilik idealini desteklediği için meşru kabul edilemez. İyilik idealini desteklemek meşruluk şartlarını yerine getirmede yeterli ve anlamlı değildir. Ayrıca bir tarafı desteklemek diğer iyilik idealleri için haksızlık anlamına gelecektir. Nozick, liberal bir düşünce ile minimal devlet anlayışını destekler. Minimal devlet ekonomi ile ilgili anlaşmaları, bazı iyilik anlayışlarını destekleyen yasaları ve siyasi örgütlenmeleri içerdiği için tarafsız olmadığı yönünde eleştirilir. Nozick bu

²⁴⁴ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.103.

²⁴⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.102-103.

eleştirilere cevaben sözleşmelerin ve yasaların haksızlıklara, hırsızlığa ve saldırganlığa karşı oluşturulduğunu, bu yaptırımlar olmazsa insanların gasp, kamulaştırma ya da adaletsiz dağıtım gibi nedenlerden dolayı çok daha zor durumlara düşeceğini savunur.²⁴⁶

Ayrıca Nozick için “insanlara farklı menfaatler getiren yasak uygulaması devleti taraflı kılmaz.”²⁴⁷ Nozick’in örneğine göre tüm erkeklerin potansiyel olarak tecavüzcü olduğu, tüm kadınların ise böyle bir potansiyele sahip olmadığı varsayıldığında, tecavüze getirilecek yasaklama taraflı olmayacaktır. Çünkü insanlara farklı menfaatler getirmiş olsa da, kadınların vücut dokunulmazlığını korumuş olacaktır. Bu nokta da Nozick’e göre iki tarafın farklı etkilenmesi taraflı bir tutum olarak değerlendirilmemelidir.²⁴⁸ Her ne kadar Nozick, bağımsız bir nedenle hareket edildiğini savunsa da Raz’ın ve Nozick’in tarafsızlık tanımı ve ilkesi arasında tam anlamıyla bir uyum yoktur.

Bir diğer tarafsızlık anlayışına göre hiçbir siyasi eylem tüm diğer iyilik ihtimalleri üzerinde oluşabilecek muhtemel etkiler geçersiz kılınmadan üstlenilmemelidir. Bu anlayış Nozick’in örneğini yorumlarken tecavüzün yasaklanmasının taraflı bir yaklaşımıdır. Çünkü yasaklamada amaç mağdurun kendi iyilik anlayışının korunması ve yüceltilmesidir. İki tarafsızlık anlayışından farklı olarak tanımlanan bir diğer tarafsızlık anlayışına göre ise devlet tarafından tüm iyilik ideallerini yüceltilebilmesinin garantiye alınmasıdır. Raz bu tarafsızlık anlayışını

²⁴⁶Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015) s.344.

²⁴⁷Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, s.345.

²⁴⁸Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, s.345.

mükemmeliyetçilik karşıtı bir ilke dahi olsa tam tarafsız bir ilke olarak kabul etmez.²⁴⁹

Raz’a göre tarafsızlık genellikle bir tarafa yardım etmek veya bir tarafı engellemek ile ilgilidir. Yardım etme ya da engelleme söz konusu olmadığında sessizdir. Mükemmeliyetçilik ise bu konular olmasa da bir ayrım gözetir. Raz bu konuyu Etiyopya ve Somali arasındaki savaşta Uruguay’ın durumuna bakarak açıklar. Genel tarafsızlık anlayışına göre Uruguay’ın taraf olması için herhangi bir ülkeyi desteklemesi gerekir. Fakat Raz’ın sorguladığı durum Uruguay’ın iki tarafın birinde yeterli diğerinde yetersiz olacak bir şekilde mal sağlaması durumunda, yetersizlikten yakınan ülkeye mal sağlamadığında tarafsız kabul edilmesinin doğruluğu üzerinedir. Raz bu gibi durumları örnek göstererek tarafsızlığın her zaman mümkün olmadığını savunur. Ayrıca Raz’a göre “...bir kişinin tarafsız olarak hareket edip etmediği davranışının, nispi olarak yargılandığı temel çizgiye dayanır ve çelişen yargılara yol açan farklı temel çizgiler her zaman vardır.”²⁵⁰ Bu nedenle tarafsızlık dar ve kapsamlı olarak iki başlıkta incelenebilir. Kapsamlı tarafsızlık tüm taraflara eşit derecede yardım ya da engeli içerirken, dar anlamda tarafsızlık iyilik anlayışı veya faaliyetlerin oluşturulmasını sağlayan kaynaklara eşit derecede yardım edilmesi ya da engel olunmasıdır. Raz’a göre Rawls kapsamlı bir tarafsızlık ilkesini destekler. Özgürlükçü anlayışa sahip olanlar ise dar anlamda tarafsızlıktan yanadır.²⁵¹

Raz mükemmeliyetçiliğe ve özellikle de siyasi tarafsızlık üzerinden şekillendirilen anti-mükemmeliyetçiliğe dair görüşlerden bahsettikten sonra Rawls’un adalet teorisi üzerinden ahlaki çoğulculuğa değinir.

²⁴⁹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.105-107.

²⁵⁰ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.111.

²⁵¹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.112.

Daha önce de bahsedildiği üzere Rawls, Kant'ın özerklik anlayışından etkilenecek ortaya koyduğu, ardında bireylerin tüm dışsal etkilerden uzak olduğu ve tüm ihtimallere aynı mesafede bulundukları bir durum olarak cehalet perdesini tasarlar. “Bu durumda olan tarafların, özel bazı olguları bilmedikleri varsayılır.”²⁵² Yani ne kimse buradaki kişilerin yerini, sosyal statüsünü, iyilik anlayışını bilir ne de kişi kendisi bunun farkındadır. Yine Rawls'a göre “Kişiler orijinal pozisyonda oldukları sürece başka hiçbir kimsenin çıkarlarına ilgi duymazlar.”²⁵³ Rawls cehalet perdesini adalet ilkelerine uygulasa da Raz'a göre bu durum genel olarak ahlak için de geçerli olmalıdır. Fakat Rawls için cehalet perdesi ardında bireyler ahlaki ve dini inançlardan uzaktır. Raz ise aksini iddia eder. Orijinal pozisyonda henüz kimse ahlaka sahip olmadığı için ahlak dışarıda bırakılmış değildir. Cehalet perdesi ardında siyasi bir tarafsızlık sağlanamaz. Çünkü cehalet perdesinin asıl amacı adalet ilkesinin kabulü için temel oluşturma iddiasıdır. Rawls'a göre ise “eğer mükemmellik standardı yeteri kadar açık ise, tarafların, mükemmelliğin azamileştirilmesinin en yüksek amacından önce, taleplerinin olmayacağını bilmeleri mümkün değildir.”²⁵⁴ Yani orijinal pozisyondakileri anlayabilmek için herkesin eşit özgürlüğe sahip olması gerekir.

Raz, Rawls'un ahlakı, kişinin kendi kaderini tayin etmesi olarak anlamlandırdığını savunur. Ortak bir ahlaki anlayışta birlik sağlanamayacağından, devlet tarafından tüm iyi yaşam anlayışlarına aynı mesafede olan bir anayasal düzen sağlanmalı ve devlet tüm iyi yaşam anlayışlarını sağlamada destekleyici olmalıdır. Raz, Rawls'tan yaptığı bu çıkarımları göz önünde bulundurarak bu açıklamaların

²⁵² Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, s.163.

²⁵³ Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, s.356.

²⁵⁴ Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, s.356.

Rawls'un iddia ettiği gibi siyasi bir tarafsızlığa temel oluşturmadığını aksine *ahlaki çoğulculuk* anlamına geldiğini savunur. "Ahlaki çoğulculuk, çelişkili ama ahlaken değerli yaşam şekillerinin çokluğunun varlığını ileri sürer. Özerkliğin bir savunması ile birleşmiştir. Doğal olarak bireylerin kendileri için hayatta takip etmek isteyecekleri iyilik şekillerini bulmaları için özgürce yetişmeleri görüşü ile birleşir."²⁵⁵ Raz'a göre Rawls ve siyasi tarafsızlığı savunanlar tezlerini temellendirmede özerklik ve tarafsızlık arasındaki ilişkiyi basitçe ele aldıklarından dolayı başarısız olmuşlardır.²⁵⁶

b) İdeallerin Dışlanması

Tarafsızlık ilkesinden sonra Raz için anti-mükemmeliyetçiliği destekleyen bir diğer doktrin *ideallerin dışlanmasıdır*. Bu doktrine göre devlet bütün iyi ideallerine karşı duyarsız olmalıdır. Diğer yandan bu başlık altında bazıları devletin insanların hedeflerini ahlaki olarak ayırım yapmadan savunması gerektiğini düşünür.. *Siyasi refahçılık* olarak adlandırılan görüşü takip edenler, devletin herhangi bir ahlaki ölçütü ayırmaksızın dayanmaksızın insanların hedeflerini yüceltmelidir. Raz' a göre aslında siyasi refahçılık "istem ilişkili düşüncelerin bir eylemi değerlendirmek için ilgili olan tek yol olduğunu iddia eden"²⁵⁷ *ahlaki refahçılık* ile karıştırıldığını savunur. Ahlaki refahçılığa göre ideal ilişkili ilkeler geçerli değildir, bu nedenle siyasi eylemler değerlendirilirken istek ilişkili ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır. Raz ahlaki bir refahçılık anlayışını öncelediği için tarafsız bir ilke olarak kabul etmez.²⁵⁸

²⁵⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.121.

²⁵⁶ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.118-121.

²⁵⁷ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.127.

²⁵⁸ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.123-128.

Raz için takip edilmesi gereken düstur, devlete araçsal bir görev atfeden yaşa ve yaşat idealidir. Ahlaki ya da gayri ahlaki tüm yaşantılar mümkün olarak kabul edilmelidir. Burada siyasi otoriteye düşen görev refahçı bir zeminde hareket ederek ve ideal ilişkilerden sakınarak, insanlara hedeflerine ulaşabilmeleri için ortam sağlamaktır. Bu noktada tartışılan konu devletin yanlış arzularını da destekleyip desteklememesi gerektiğidir. Ya da devlet iyi anlayışlarını gerçekleştirebilecek araçlar mı sunmalıdır?²⁵⁹ Pozitif özgürlük yanlılarına göre devletin bireyi erdem ve ahlak yönünden geliştirmesi ya da en azından bireyin bunu kendisinin sağlayabileceği bir ortam hazırlaması gerekir. Bu durumda devletin onların yanlış arzuları desteklemesi ve geliştirmesi pozitif özgürlük yanlıları için kabul edilemez bir nitelikte olacaktır. Negatif özgürlük savunucuları ise bireyin yaşamına müdahale olabilecek her türlü yaklaşıma karşı oldukları için iyi yahut kötü yönde devlet müdahalesini kabul etmezler

2.2.3. Joseph Raz'ın Mükemmeliyetçilik Anlayışı

Raz'ın *The Morality of Freedom* kitabını üzerine inşa ettiği temel teori mükemmeliyetçi bir siyasettir. Genel olarak “mükemmeliyetçi politik teoriler hükümetlerin iyi yaşam anlayışını teşvik etme yetkisini inkâr edeceği gerekçesiyle Mill'inki gibi sınırlı devlet anlayışlarını reddederler.”²⁶⁰ Raz'ın iyi teorisinin temel fikri ise kendiliğinden bir değere sahip olan bireysel özerkliktir. Raz'a göre bu özerklik hem toplum hem de devlet tarafından desteklenmelidir.²⁶¹ Raz mükemmeliyetçi bir bakış açısı ile oluşturduğu özerklik teorisi ve anti-

²⁵⁹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.131

²⁶⁰ Fernando Berdún Palacios “Joseph Raz on Perfectionism and the Harm Principle” <https://www.academia.edu> (10.04.2018) s.2

²⁶¹ Palacios, “Joseph Raz on Perfectionism and the Harm Principle” s.2

mükemmeliyetçilere yönelttiği eleştiriler nedeniyle bazı kesimler tarafından mükemmeliyetçi liberal olarak adlandırılır. Aynı zamanda Raz mükemmeliyetçilik karşıtları tarafından da eleştirilmiş ve liberal bir duruş sergilemediği iddia edilmiştir. Ancak onun teorisinde bireysel özerkliğe yaptığı vurgunun liberal bir bakış açısı olduğu da savunulmaktadır.

Raz anti-mükemmeliyetçiliğin temel iddiasında var olan mükemmeliyetçiliğin özgürlük karşıtı olduğu eleştirisini kabul etmez. Raz’a göre “mükemmeliyetçilik karşıtlığının aktığı kaynak, bir kişinin iyilik kavramını insanların üzerine bastırmanın, onların onuruna hakaret ettiği ve onlara saygıyla davranmadığı hissidir.”²⁶² Fakat bu görüşü kabul etmeyenlere göre asıl saygısızlık ahlakı bir kenara bırakmaktır. Bir kesim devletin iyilik kavramını anayasal bir şekilde gerekçelendirerek dayatmasının kabullenilebilir olduğunu savunur. Fakat devletin bağlayıcı gücünün olması iyilik ideallerini desteklemesi durumunda, doğru ya da yanlış herhangi bir iyilik idealinin de dayatılması anlamına gelir. Raz bu ihtimalleri kabul etse de tüm mükemmeliyetçi anlayışların baskı ile bir yaşam tarzını kabul ettirme üzerine kurulu olmadığını altını çizer. Mükemmeliyetçilik bazen iyi bir davranışı cesaretlendirme bazen de kötü bir davranıştan uzaklaştırmadır.²⁶³

Raz’ın mükemmeliyetçilik anlayışı birden fazla yaşam tarzının bir arada olmasına izin veren, ahlaki çoğulculukla uyumlu bir anlayış olma iddiasındadır. Raz kıyaslanamazlık konusunda detaylı bir şekilde incelenecek olan toplum kaynaklı değer anlayışını, mükemmeliyetçilik anlayışına da yansıtır. Buna göre mükemmeliyetçiliğin desteklenmesi gerektiğini öngören değerler ve iyi anlayışları

²⁶² Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.143.

²⁶³ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.143.

ancak toplumsal yapı içinde gelişebilir.²⁶⁴ Genel olarak komüniteryanların savunduğu bu anlayışa göre tüm değerler evrensel niteliklere sahip değildir. Çoğu ortaya çıktıkları toplumun ürünüdür ve genellikle o topluma ait izler taşırlar.

Raz'ın mükemmeliyetçilik anlayışında hem pozitif özgürlük anlayışını hem de negatif özgürlük anlayışını destekleyen argümanlar görmek mümkündür. Bu anlamda Raz'ın mükemmeliyetçiliği hem insanların yüksek erdemli kişiler olmasını sağlamak hem de zorbalıktan kaçınan ve liberal değerlerden vazgeçmek istemeyen bir doğaya sahiptir. Bu nedenle mükemmeliyetçilik anlayışı *zorlayıcı olmayan mükemmeliyetçilik* olarak da adlandırılmıştır. Bu anlayışta devlet bireyi zorlayıcı ve dayatmacı bir şekilde değil, mali yardım, vergi muafiyeti ve eğitim gibi yollarla destekler. Fakat yine de Raz hiçbir sınırlandırma olmadan bireyi desteklemenin teorikte mümkün olsa da pratikte işlemeyeceğini savunur ve belirli koşullarda devletin sınırlama hakkını kabul eder.²⁶⁵

Raz'ın mükemmeliyetçilik anlayışında devletin sınırlama hakkının yanı sıra paternalistik zorlama hakkına da dikkat çekilir. Fakat Raz devletin sınırlama durumunda olduğu gibi paternalistik zorlama²⁶⁶ durumunda da bazı koşulları şart koşar. Raz'a göre paternalistik zorlama birbirine bağlı iki durumda meşrulaştırılabilir. İlk durum kişilerin özgürlüklerinde bir takım kayıplara neden olsa da, buna değecek kadar iyi bir nedenin olmasıdır. İkinci durumda ise zorlama zorlanan kişinin güvenilir bulduğu birinden gelmesidir.²⁶⁷ İkinci durum göz önünde

²⁶⁴ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.147.

²⁶⁵ Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, ss.86-87.

²⁶⁶ Bkz. Sir Robert Filmer, *Patircha*, (London, Liberty Fund, Inc, 2004) Filmer bu eserde sıkı bir paternalizm savunusu yapar ve John Locke'un *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme* eserini doğrudan hedef almıştır.

²⁶⁷ Joseph Raz, "Liberty and Trust", (ed) Robert P.George, (USA, Oxford University Press, 1996) içinde s.122.

bulundurulduğunda, devlet- birey ilişkisinde devletin böyle bir zorlamayı uygulayabilmesi için bireyin devlete güven duyması, kendini vatandaş olarak görmesi ve devleti benimsemesi gerekir. Raz’a göre devlet vatandaşlardan bu güveni kazanana kadar onlara zorlayıcı paternalizmi uygulamamalıdır. Devletin dikkat etmesi gereken bir diğer husus ise vatandaşların zorlayıcı paternalizme gönüllü olarak izin vermelerinin, her türlü zorlamayı kabul edecekleri anlamına gelmeyeceğidir.²⁶⁸

Raz’ın devlete haklı sebepler çerçevesinde, güven ortamında ve vatandaşların gönüllü olduğu durumlarda zorlayıcı paternalizmi uygulama hakkı vermesi *moral paternalizm* olarak adlandırılır. Mükemmeliyetçi devlet anlayışı ile birleştirildiğinde daha fazla önem kazanan bu kavram, bir yandan özerk bireyin devlet tarafından karar ve tercihlerinde serbest bırakılmasını, bir yandan da isteklerini karşılayabilmeleri için bireylere uygun ortamı hazırlamasını destekler.²⁶⁹ Devlet bireyi kötü değerlerden uzaklaştırmalı ve bireye iyi olan değerleri oluşturup yüceltebilmesi içinde fırsatlar ve ortam sağlamalıdır. Fakat Raz’ın burada zorlama ya da uzaklaştırma adı altında kastettiği politik veya fiziksel şiddet ya da baskı değildir. O Raz vergilendirme, sübvansiyon²⁷⁰ ve bazı hukuki düzenlemelerle ahlaka aykırı eylemlerin azaltılabileceğini savunur.

Pozitif özgürlük anlayışının da ana temasını oluşturan bu görüş, Raz için otorite-birey ilişkisinin devamı ve gelişmesi için oldukça önemlidir. Çünkü Raz’a göre otorite-birey ilişkisi hem bireyin özerkliğini ve karşılıklı olarak otoritenin bireye,

²⁶⁸ Raz,” Liberty and Trust”, ss.127-128

²⁶⁹ Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, ss.88-89.

²⁷⁰ Sübvansiyon ya da destekleme, devletin kişi ya da kurumlara mal, para veya hizmet biçiminde yaptığı karşılıksız yardımları ifade eder.

bireyin otoriteye karşı belli vazifeleri olduğunu savunan hem de belirli şartlar altında otoritenin bağlayıcılığının ve gücünün altını çizen bir ilişkidir. Daha sonra incelenecek olan Raz'ın özerklik ve özgürlük anlayışı bu konunun daha iyi açıklanmasına ve anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Raz'ın düşünce sisteminde devletin paternalistik yaklaşımı özerkliğe zarar veren bir nitelik taşımaz. Ona göre paternalistik yaklaşım “eğer etkisi güvenliği iyileştiriyorsa, bu sayede faaliyetleri etkilenenlerin amacını gerçekleştirmesini daha muhtemel hale getiriyorsa özerkliğe müdahale etmez.”²⁷¹ Geleneksel dünyada da *devlet baba* olarak adlandırılan bu devlet tipinde devlet reisi bir hanenin reisi olan babaya benzetilir. Böyle bir benzetme “...geleneksel dünya görüşüne göre hane ile ülke arasında mahiyet değil çap farkı olduğunu belirtir.”²⁷² Bu anlayışta devletin bireylere karşı hem maddi hem manevi görevleri vardır. Adil olması ve adaleti sağlaması beklenen devlet, ayrıca tüm bireylerin refahını sağlamalı ve bunun için gerekli olan ortamı oluşturmalıdır. Devlet sınırları içinde elde edilen geliri adil bir şekilde tüm vatandaşlara dağıtmalıdır aynı zamanda “...gerektiğinde tebaasının geçimini ve bakımını da üstlenmek zorundadır.”²⁷³ Bedri Gencer devletin adil olmasının dışında, gerektiğinde bireylerin geçim ve bakımını da üstlenmesini devletin *kerim devlet* olma özelliğinin bir sonucu olarak değerlendirir.

Bu özellik postmodern liberal dünyada ise, pozitif özgürlük kavramı ile dile getirilir. Özellikle sosyal liberallerin ve mükemmeliyetçilerin desteklediği bu anlayışa göre devlet bireyi maddi ve manevi geliştirmek için uygun ortamı sağlamalı

²⁷¹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.376.

²⁷² Bedri Gencer, “Sosyal Devletten Kerim Devlete”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19:2 (2009) ss.1-18 s.4.

²⁷³ Gencer, “Sosyal Devletten Kerim Devlete”, s.5.

ve gerekli desteği vermelidir. Klasik ve neoklasik liberallerin çokça desteklediği negatif özgürlük anlayışına göre de devletin bireyin asgari ihtiyaçlarını karşılama görevi olsa da, bu durum pozitif özgürlük kadar geniş bir alanı kapsamaz. Bireyin özgürlük alanını daha geniş tutan ve devleti birçok alanda sınırlandırmayı amaçlayan negatif özgürlük bu nedenle bireyin kendi hayatını kendi imkânları ile kurmasını daha değerli bulur.

2.2.4. Joseph Raz'ın Mükemmeliyetçilik Anlayışı Işığında J. S. Mill'in Zarar

İlkesini Yeniden Yorumlaması

John Stuart Mill birinci bölümde açıklandığı üzere bireysel özgürlük, ifade özgürlüğü ve zarar ilkesi (*harm principle*) gibi konularda yaşadığı dönemde ve sonrasında oldukça etkili olan açıklamalar yapmıştır. Kendisinden sonra klasik liberalizm içinde kaynak değerinde olan bu açıklamalar, günümüzde birçok düşünür tarafından tekrar ele alınmış ve etraflıca incelenmiştir. Düşünürlerin çoğu²⁷⁴ ilkeyi Mill'in tanımladığı şekliyle ele alıp günümüz toplum ve otoritelerine uygun halde yorumlasa da, komüniteryan olarak adlandırılan Raz ilkeyi tamamen farklı bir bakış açısıyla tekrar ele alır ve mükemmeliyetçi bir zeminde yeniden yorumlar.

Özgürlük Üzerine adlı eserinde açıkladığı zarar ilkesinde Mill bireylerin özgürlüğünün sınırı olarak başkalarına verilebilecek zararı gösterir. Buna göre bireyin özgürlüğünde “yarar ya da zararın ancak kendilerine kalması durumu, kuşkusuz, olmazsa olmaz bir koşuldur.”²⁷⁵ Mill’e göre bireyin özgürlüğünün sınırı eylemleri diğer bireylerin zararına yol açtığı zaman başlar. “Başkalarına haklı bir neden olmaksızın zarar veren eylemler, hangi türden olursa olsun, bunları

²⁷⁴Bkz. Robert Nozick ‘in *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, kitabında açıkladığı minimal devlet anlayışı, Thomas Paine ve John C. Rees’in n zarar ilkesi tanımları.

²⁷⁵ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.78.

desteklemeyen duygularca ve gerektiğinde, insanlığın eylemli karışmasıyla denetim altına alınabilir; daha önemli durumlarda ise mutlaka denetim altına alınması gerekir.”²⁷⁶ Yani Mill’e göre birey başka bireylerin alanına girip onlara zarar vermediği sürece özgürdür. Başkalarına bir zarar verdiği zaman özgürlük kısıtlanmalıdır. “Birey özgürlüğünün bu kadarlık kısıtlanmasına ihtiyaç vardır; birey kendini başkalarının başına bela etmemelidir.”²⁷⁷

Raz zarar ilkesini dar ve geniş olarak iki yönden açıklar. Dar anlamda zarar ilkesi özerkliği korumayı amaçlar. Fakat bireyin özerkliğini geliştirmesine yardımcı olmamak da bireye verilen bir zarardır ve Raz bu tür bir zararı geniş anlamda yorumlar.²⁷⁸ Mill’in kullandığı anlamda zarar ilkesini sadece bireylere verilen zarar ile kısıtlandırmak Raz için yeterli değildir. Ona göre zarar ilkesi özerklik temelli özgürlükçü bir ilke olarak ele alınmalıdır. Yani “ilkeyi değerli gören bir ahlaki bakış açısından yeniden yorumlanır.”²⁷⁹ Raz’a göre bir bireyi fırsatlardan mahrum bırakmak, malını kullanımdan ya da değerinden mahrum bırakmak, seçeneklerini sınırlamak ya da seçeneklerden mahrum bırakmak zarar verme çeşitleridir. Yani “birine zarar vermek, onun beklentilerini azaltmaktır, onun olanaklarını kötü etkilemektir.”²⁸⁰ Pozitif özgürlük anlayışının ve mükemmeliyetçiliğin de desteklediği şekliyle, devletin bireyin ahlaki hayatını geliştirmek ve istediği hayatı kurabilmesi için ortam sağlaması gerektiğini savunan Raz, zarar ilkesini de “...kişilerin iyi bir hayata sahip olma yeteneğini geliştirmek yerine onu zedeleyecek veya azaltacak

²⁷⁶ Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss.78-79.

²⁷⁷ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.79.

²⁷⁸ F. İrem Çağlar, *Joseph Raz’ın Zarar İlkesi Yaklaşımı*, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V” Sempozyum İstanbul Barosu – HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul) <http://www.ankahukuk.com/joseph-razin-zarar-ilkesi-yaklasimi/> (12.04.2018)

²⁷⁹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.369.

²⁸⁰ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.369.

şekilde davranması olarak...”²⁸¹ açıklar. Bu nedenle ahlaki olarak kötü olan eylemler başkalarına zarar vermese de devlet tarafından desteklenmemelidir.

Raz zarar ilkesini bu şekilde açıklayarak moral bir zorlama yaptığı ve ahlaki devlet kanalıyla bireylere zorla yerine getirtmeyi desteklediği yönünde eleştirilmiştir. Raz bu eleştiriye kabul eder fakat ona göre zaten bireylerin ahlakını yüceltmek devletin görevidir. Bu da onun Platon, Aristoteles ve Orta Çağ ahlak ve siyaset kavrayışına yaklaştığını gösterir. “Eğer devletin insanların özerkliğini yüceltme vazifesi varsa, zarar ilkesi, devlete hem insanların diğer insanların özerkliğini azaltacak davranışlarını durdurmak hem de insanların seçeneklerini ve imkânlarını iyileştirmek için gerekli eylemleri yapmaya zorlamak için zorlayıcı baskı kullanma izni verir.”²⁸² Bu noktada Raz’ın zarar ilkesini farklı bir şekilde yorumlamadaki amacı, devletin ahlaki amaçlarla ilgili bir sınırlama getirmesi değil, ahlaki uygulamanın bir yolunu oluşturmaktır. Raz’ın ahlakının temeli ise özerkliği iyi bir yaşam için gerekli gören bir öğretiyi benimsemektir. “Dolayısıyla devletin uygulamakla izinli ve hatta yükümlü olduğu ahlak anlayışı özerkliği ilke olarak kabul etmelidir. Özerkliğin ilke olarak kabul edilmesi tüm insanlara ve devlete özerkliğin koşullarının korunması gibi bir pozitif görev yüklemektedir ki bunlar Raz’a göre ahlakın temel ilkeleri olarak kabul edilmelidir.”²⁸³

Raz’ın zarar ilkesini açıklarken iki farklı toplum yapısına da değinir. İlki aşırı özgürlükçü toplumlardır. Bunlar devletin yararları için olan uygulamalarını dahi özgürlüklerine müdahale olarak algılayıp reddetme meylindedirler. Raz bu aşırı

²⁸¹ Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, s.89.

²⁸² Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.371.

²⁸³ F. İrem Çağlar, *Joseph Raz’ın Zarar İlkesi Yaklaşımı*, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V” Sempozyum İstanbul Barosu – HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul) <http://www.ankahukuk.com/joseph-razin-zarar-ilkesi-yaklasimi/> (12.04.2018)

liberal yaklaşımın, liberal düşünce içerisinde de farklı şekillerde ele alındığının altını çizer. Raz için emniyet kemeri takmayı, güvenlik kontrollerini, ürün kontrolünü vs. reddeden bu grupların iddiasının aksine devletin bu uygulamalarla amacı baskı uygulamak değildir. Amaç insanların bazı durumları tercih etmemelerinin kendi iyiliklerine olduğu için bunların seçimini azaltmaktır. Fakat aşırı liberaller bunu paternalistik bir davranış olarak görür ve kabul etmezler. Diğer grup ise aşırı özgürlükçülerin aksine çocuklarını kendi yaşayışları, inanışları ve geleneklerine göre yetiştirmek isteyen dinsel gruplar, yerli toplumlar veya göçmenlerdir. Raz'a göre böyle gruplar çocuklarının özerk gelişimini engellediği için onlara zarar verirler. Fakat yine de eğer bu toplumlar başkalarına zarar vermiyorsa ve fertlerini tatmin eden bir kültürde yaşıyorlarsa yani gelişebilir nitelikteyse bunlara hoşgörüyle davranmak gerekir. Fakat eğer bir liderin baskısı altında, özerk olmayan ve gelişmeyen, çocuklara eğitim fırsatı vermeyen toplumlarsa bunlar asimile edilebilir.²⁸⁴

Raz'ın kültürlerle ilgili bu yorumlarına rağmen daha sonraki yazılarında çok kültürlülüğü, ve değer çoğulculuğunu savunması, düşünce yapısındaki değişimi gösterir niteliktedir. İlerde açıklanacak çoğulculuk anlayışına göre, kültürel farklılıkların yok edilmesi bireyin seçebileceği iyi yaşam modellerini de yok etmek olacağından, bireyin özerkliğine zarar verecektir.

Raz daha sonraki bölümlerde daha detaylı bir şekilde açıklanacak olan özerklik anlayışını mükemmeliyetçi bir zemine oturtmuştur. Bu nedenle özerklik ve özgürlük anlayışını açıklamadan önce mükemmeliyetçiliğini anlamak ve anti-mükemmeliyetçilerin eleştirilerine verdiği yanıtları tahlil etmek önemlidir. Özellikle

²⁸⁴ Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.376-377.

Mill'in zarar ilkesinin yeniden yorumlanması olarak adlandırılan zarar ilkesi açıklaması, bireyin özgürlüğü konusunda otoriteye verdiği imkânlar yönünden büyük önem arz eder. Ayrıca otorite ve birey arasında karşılıklı bir bağ ve işleyişi öngören zarar ilkesi açıklaması ve mükemmeliyetçilik anlayışı pozitif özgürlük anlayışı ile de büyük ölçüde uyumludur.

2.2.5. Joseph Raz'ın Değer Anlayışı

2.3.1. Sonuçculuk (Sonuçsalcılık)

Sonuçsalcılık olarak da adlandırılan sonuçculuk (Consequentialism) genellikle eylemin değerini, doğruluğunu ya da yanlışlığını sonucu üzerinden değerlendiren düşünce sistemlerine verilen isimdir. Sonuçculuk eylem sonucu insanların esenliğinin ne derecede arttığı ile ilgilenir. Joseph Raz'a göre son zamanlarda liberal düşüncede özgürlük kişisel özerklik ve değer çoğulculuğu üzerinden açıklanır vaziyettedir. Fakat araçsalcı ve sonuçcu ahlak teorilerin giderek artması Raz'a göre liberal düşüncenin özgürlük açıklamasının daha iyi anlaşılmasına engel olmaya başlamıştır. Bu nedenle Raz için bu teorilerin esasını bilmek liberal özgürlük tanımlarını anlama adına faydalı olacaktır.

Raz'a göre sonuçcu teoriler arasında faydacılık en kapsamlı incelenen teoridir. Birden fazla farklı tanımı ve farklı tarzlarda anlaşılması ve uygulanması faydacılığın farklı şekillerde anlaşılmasına sebep olmuştur. Ayrıca faydacılığın devlet müdahalesinin artması ve bu müdahalelerin bireysel özgürlük alanını ihlal etmesi ile birlikte anılmaya başlanması, onu anti liberal bir kimliğe bürümüştür. Raz bu düşünceyi analiz etmek için eylem sebebi bakımından *katı sonuçculuk*, *kıyaslanabilirlik*, *aktör tarafsızlığı*, *en üst düzeye çıkarma (maksimizasyon)*, *şeffaflık*,

olumsuz sorumluluk I ve olumsuz sorumluluk II olarak adlandırdığı gruplar üzerinden açıklar;²⁸⁵

1. *Katı Sonuçculuk*: Bir eylemin lehine ya da aleyhine olan nedenler eylem yapıldığında ya da yapılmadığında ortaya çıkacak sonuçlardır. Burada eylemin nedeni sonucun bir işlevi olarak vardır.
2. *Kıyaslanabilirlik*: Bütün nedenlerin ağırlıkları ya da önemleri kıyaslanabilir.
3. *Aktör Tarafsızlığı*: Muhtemel sonuçlar değerlendirilirken aktörlerin hepsi iki durumu da eşit derecede kıyaslanabilir bulur.
4. *En Üst Düzeye Çıkarma*: Bir eylem ancak değeri en üst seviyeye çıkarıyorsa yapılmalıdır.
5. *Şeffaflık*: İçsel bir değer amaçlanır. Yani bir eylemin yapılması bazı failer için içsel olarak iyiye değerlidir.
6. *Olumsuz Sorumluluk I*: “Bir eylemin önceden görülen ve kast edilen sonuçları, değerlendirilmesiyle eşit derecede ilişkilidir.”²⁸⁶
7. *Olumsuz Sorumluluk II*: Bir eylem değerlendirilirken, eylemi gerçekleştiren bireyin ihmallerinin sonucu olarak kabul edilir.

Yazara göre Şeffaflık ve Olumsuz Sorumluluk I ve II sonuçculuğun kişiselleştirilmesine ait olmayabilir. Raz’a göre katı sonuçculuk kavramı sonuçculuğun genel açıklanmasında diğer kavramlara göre daha başarılıdır. Fakat sonuçculuğu savunanlar Raz ile aynı fikirde değildirler. Onlar bir eylemin başka bir eylemin sonucu değilken de içsel olarak değerli olabileceğini savunurlar. Ayrıca

²⁸⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.240.

²⁸⁶ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.241.

eylemi maksimize etmekte sonuçcuların kabul etmediği bir durumdur. Eylem değeri her zaman en üst seviyeye çıkarılabilir nitelikte değildir.²⁸⁷

Bir kişinin iyiliğini diğer kişinin iyiliğine karşı dengelemek doğru olsa da, iyi kişinin bir şeylerden mahrum edilerek zarar ettirilmesi yanlıştır. Nozick'e göre ise "...faydacılığın yanlış olan tarafı, iyi kavramını çok dar bir çerçevede ele almasıdır."²⁸⁸ Diğer yandan Kantçı ilkenin de söylediği gibi insanlar birer araç değil aynı zamanda amaçtır. "Rızaları olmadan başka amaçların gerçekleştirilmesi için kurban edilemezler ya da kullanılamazlar."²⁸⁹ Kişi ancak gönüllü olarak fedakârlık yapabilir çünkü kişi ancak kendi hayatını şekillendirebilme kapasitesine sahip olduğunda anlamlı bir hayata sahip olur. Raz'a göre ise böyle anlamlı bir hayata sahip bir bireyin yaptığı fedakârlık, aynı derecede anlamlı hayata sahip olanların lehine olur. Fakat Raz için de fedakârlık konusunda gönüllülük esas kabul edilmelidir.²⁹⁰

Sonuçculuk konusunda tartışılan bir diğer konu aktör tarafsızlığıdır. Sonuçcular bazı durumlarda eylem aktör-ilişkili gibi görünse de aslında böyle olmadığını savunurlar. Bunun sebebi görünen nedenlerin bir yansıma olmasıdır. Bunlar genellikle ya aktör-tarafsız ya da aktör tarafsızlıkla uyumludur. Thomas Nagel (1937) aktör-tarafsız ve aktör ilişkili eylem ve değer arasındaki anlaşmazlığı, bireylere çalışmaları için gerekli ortamı sağlanması gerektiğini savunur. Bu savunu pozitif bir özgürlük anlayışını gerektiren bir görüş içerir.

²⁸⁷ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.241-243.

²⁸⁸ Robert Nozick, *Anarşi, Devlet, Ütopya*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2015) s.61

²⁸⁹ Nozick, *Anarşi, Devlet, Ütopya*, s.64.

²⁹⁰ Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.245.

Raz’a göre ise sonuçculuk bir ayrışma ölçütü gerektirir. “Birçok kişi arasından kaynaklar üzerindeki iddiaları diğer iddialarla çatışabilecek, diğerlerine kişinin kendi seçimi olmayan vazifeler de dâhil olmak üzere vazifeler borçlu olan bir kişi olarak kendimizi düşünmemizi gerektirir.”²⁹¹ Raz sonuçculuğa karşı olan eleştirileri ele alıp ve etraflıca değerlendirse de iddialı bir sonuçculuk savunusuna girişip kendisini sonuççu bir düşünür olarak da adlandırmaz.

2.3.2. Kişisel İyilik

Joseph Raz için kişisel iyilik “kişinin yaşamının önemli bir değerlendirmesini kavrar.”²⁹² Birey içten ya da dıştan kişisel iyiliğini geliştirmek için hedef ve nedenlere sahiptir. Bu durumda ahlakta kişisel iyiliği geliştirme ile ilgili olmalıdır. Kişisel iyilik üzerinde kişisel hedefler oldukça etkili olduğu için ve Raz özellikle bu hedeflerin nedenleri üzerinde durur.

Practical Reason and Norms (Pratik Akıl ve Normlar) adlı eserinde eylem sebepleri ile ilgili detaylı bir araştırma ortaya koyan Raz’a göre “sebepler insan davranışlarını açıklamada, değerlendirmede ve yönlendirmede kullanılır.”²⁹³ Raz eylemler üzerinde böylesi önemli bir etkiye sahip olan eylem sebeplerini Raz dört başlık altında açıklar; *tam (complete) –eksik sebepler, etkin (operative)-yedek (auxiliary) sebepler, açıklayıcı (explanatory) – normatif (yönlendirici) (guiding) sebepler ve birincil (first order)- ikincil (second order) sebepler.*²⁹⁴

Raz’a göre bireyler eylemlerinin sebeplerini açıklarken genellikle ana sebebin bir parçasını ifade ederler. Bu şekilde davranmalarının çeşitli nedenleri vardır; bireyin

²⁹¹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.256.

²⁹² Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.258.

²⁹³ Joseph Raz, *Practical Reason and Norms*, (London; Hutchinson &Co, 1975) ss.15-16

²⁹⁴ Uyanık, *Hukukun Otoritesi Joseph Raz’da Otorite Olarak Hukuk* ss.88-89 .

kendisi için faydayı gözetebilir, karşıdakinin duymak istediği şeyleri söyleyebilir ya da kibar davranma vs. gibi sebepleri gözetebilir. Fakat açıkladığı bu sebepler eylem için tam eylem sebebi değildir. Tam (complete) eylem sebebi eylem için yeterli sebeplerin varlığını gösterir. Eylemin sadece bir kısmı için sebep olduğunda ise bu sebepler eksik sebepler olarak adlandırılır.²⁹⁵ Ayrıca Raz bir tam sebebin etkin (operative) ve yardımcı (auxiliary) olarak ikiye ayrılabilirliğini savunur. “Etkin sebepler geçerli hedefleri belirtir. Yardımcı sebepler ise hedefi gerçekleştirmenin bir yoluna işaret ederler.”²⁹⁶ Yani etkin sebepler ana sebeplerken, etkin olmayan sebepler yardımcı sebepleri ifade eder.

Açıklayıcı (explanatory) ve normatif (guiding) sebepleri tanımlarken Raz amaç ve arzu konusu üzerinde durur. Amaç kelimesini geniş bir anlamda kullanırken, arzuyu kendiliğinden oluşan ya da bir sebebe bağlı olmayan gibi dar anlamlarda kullanır.²⁹⁷ “Arzu hem açıklayıcı hem de normatif bir sebeptir. Birinin hedeflerinin olması açıklayıcı bir sebeptir fakat çok da yol gösterici bir sebep değildir. Normatif sebepler hedeflerin benimsenmesini haklı kılan gerçekler tarafından sağlanır.”²⁹⁸ Raz’a göre bazen bu iki sebep türü arasındaki ilişkiyi belirtmek için iyi ya da kötü sebeplere başvurulabilir. İyi bir açıklayıcı sebep yol gösterici bir akla karşılık gelir. Kötü bir açıklayıcı sebep ise hiçbir yol gösterici sebebe karşılık gelmez.²⁹⁹ Yani Raz’a göre genel olarak açıklayıcı sebeplerin iyiliği normatif sebeplerin varlığına bağlıdır. Normatif sebepler eylem üzerinde yönlendirici bir etkiye sahiptir, açıklayıcı sebepler ise yönlendirilen amacın gerçekleşip gerçekleşmediğini açıklar.

²⁹⁵ Joseph Raz, *Practical Reason and Norms*, (London; Hutchinson & Co, 1975) ss.22-25.

²⁹⁶ Raz, *Practical Reasoning*, s.15.

²⁹⁷ Raz, *Practical Reasoning*, s.17.

²⁹⁸ Raz, *Practical Reasoning*, s.17.

²⁹⁹ Raz, *Practical Reasoning*, s.17.

Raz'ın birincil (*first order*) ve ikincil (*second order*) sebep ayrımına göre ise önemli olan birincil sebeplerdir. Birincil sebepler "...bir eylemi gerçekleştirme veya bir eylemden kaçınma sebepleridir."³⁰⁰ Birincil sebepler ile eylem arasında direk bir ilişki vardır. İkincil sebepler ise "...bir sebepten dolayı hareket etmek için veya bir sebepten dolayı hareket etmekten kaçınmak için var olan herhangi bir nedendir."³⁰¹ Yani sebeplerin yanında var olan sebeplerdir.

Raz'ın sebepleri bu şekilde bu sınıflandırması aslında sadece kişisel iyilik konusu için değil özerklik ve otorite-birey ilişkisi gibi konular için de oldukça etkili olan bir çalışmadır. Çünkü Raz'a göre sebepler ve eylemin değeri arasında oldukça önemli bir ilişki vardır. Sebeplerin sınıflandırılması bir sonraki başlıkta açıklanacak sebep ve eylem değeri konusu için bir mukaddime olarak kabul edilebilir. Ayrıca yukarıda açıklanan sınıflandırmanın yanı sıra Raz için sebep ve hedefin değeri de önemli bir konudur.

Raz'a göre kişi bir hedefi bir ya da birden fazla sebep dolayısıyla kabul eder. Sebeplerin de kişisel iyiliğe katkıda bulunması için bir sonuca hizmet etmesi ve olanakları geliştirmesi gerekir. Eğer birey kötü sebeplere dayanan hedefler geliştirdiyse bunların tatmin edilmemesi daha iyidir. Daha sonra onlara acı çektirecek yanlış ve kötü hedeflerin gerçekleştirilmesinde bireylere destek olmak onlara iyilik değil kötülük olacaktır.³⁰² Raz için kişisel esenliği sağlayacak olan tüm arzuların tatmini değil, sadece değerli olan amaçların gerçekleştirilmesidir. Bu görüş özerklik ve mükemmeliyetçilik anlayışının da temelinde bulunan ayırt edici bir özelliktir. Bu

³⁰⁰ Uyanık, Hukukun Otoritesi Joseph Raz'da Otorite Olarak Hukuk,(İstanbul; On İki Levha Yayıncılık,2014) s.92.

³⁰¹ Joseph Raz, *Practical Reason and Norms*, (London; Hutchinson &Co, 1975) s.39.

³⁰² Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.267-270.

doğrultuda Raz tarafından otorite değerli olan amaçları gerçekleştirmede destekleyici, kötü arzular içinse caydırıcı olmakla görevlendirilir. Raz'ın bu görüşü klasik liberal düşüncenin görünmez el ve bekçi devlet tasvirinden tamamen uzak bir yaklaşımdır.

Ayrıca Raz'a göre devletin yanı sıra toplum da bireyin hedefleri ve kişisel iyiliği için destekleyici niteliktedir. Yani "...bir kişi kapsamlı bir hedefe yalnızca var olan toplumsal şekillere dayalı olduğu zaman sahip olabilir."³⁰³ Burada Raz'ın savunduğu asıl görüş, kapsamlı hedeflerin birey tarafından onaylansa da onaylanmasa da sosyal yapılara dayanmasıdır. Bir sonraki konuda detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere hedeflerin ve değerleri anlamlı hale getiren yine toplum ve sosyal yapıdır. Zaten bazı kapsamlı hedeflerde sosyal yapı olmadan gerçekleşemezler. Bazı kurum ve yapılara ihtiyaç duyarlar. Birey ortak kültürden faydalanır, beslenir, etkilenir ve zaman zaman hedeflerini gerçekleştirmek için ortak kültürün araçsal değer ve hedeflerine ihtiyaç duyar. Fakat Raz bu görüşü ile bireyselliğin önünü tamamen kapamaz ve bireyin kendi çeşitliliği ve birleşimleri ile bazı noktalarda toplumsal yapıyı aşabileceğini de savunur.

Raz'ın hedeflerin ve kişisel iyinin gerçekleşmesini devletin ve toplumun varlığına ve desteğine bağlantılı olarak ele alması cemaatçi bir düşünür olarak değerlendirilmesine neden oldu. Fakat görüşünü savunurken toplumun ve otoritenin yanı sıra bireye ve birey haklarına da önem veren Raz, liberal bakış açısını da bu yolla muhafaza etmeye çabalar. Kişinin refahını kendi belirlediği hedeflere bağlı kılan Raz, hedeflerin gerçekleşmesinde de toplumun desteğini gerekli görür. Fakat yine ona göre ahlaki olarak kötü olan hedefler için devlet tarafından caydırıcı bir

³⁰³ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.275

politika izlenmelidir. Kişisel iyilik açıklanırken, hedefler ve sebepler üzerinde bu denli detaylı bir şekilde durulmasının ardındaki asıl neden Raz'ın liberalliğini tamamen kaybetmemiş fakat klasik veya neo klasik liberalizmden farklı olarak bireyi toplumdan tamamen izole etmeyen, değerler, sebepler ve hedefler konusunda toplumdan bağını koparamayan birey anlayışını ortaya koymaktır.

2.3.3.Kıyaslanamazlık

Raz'a göre kıyaslanamazlık kavram olarak iki değerli seçenek arasında seçim yapılamaması, iki seçeneğin de birbirinden iyi olmaması, birinden iyi iken diğerinden iyi olmayan bir seçeneğin olması gibi birçok durumda ortaya çıkar. Yani bu noktada durum aklın seçeneklerin değeri ile ilgili bir yargıya varamamasıdır. Ya da kıyaslanamaz seçenekler eşit değerde de olabilir. Kararsızlık, belirsizlik ve keskin sınırların olmaması gibi durumlar kıyaslanmazlığın olduğu durumlarda vardır.³⁰⁴

Kıyaslanmazlığın sebepleri arasında insanların karşılaştırma yapmayı reddetmesi, duygusal nedenlerle karşılaştırmaktan kaçınması gibi durumlarda vardır. Raz bu durumları irdeler ve insanların değerleri kıyaslamaktan kaçınsa da, başka davranışları ile kıyaslanamayacak kadar değerli bulmadıklarının altını çizer. Örneğin bireyler vergi ya da bir başka nedenle resmi olarak evlenmekten kaçınır, ya da para kazanmak için eşinin kendisinden ayrı başka bir ülke veya şehirde aylarca kalmasına sıcak bakar. Fakat evliliğinin, bekar bir kişinin yaşamı ile kıyaslanmasını doğru bulmaz. Bu durum Raz için bir tür değer sapmasıdır yahut kıyaslamadan kaçındıkları bir durumda bir baskı söz konusu olduğunda, seçeneklerin karşılaştırılması sonucu

³⁰⁴ Raz, Özgürlük Ahlakı, ss.288-295.

oluşması muhtemel görüşler beslemeye başlar.³⁰⁵ Yani “çoğu zaman seçim yapmak için baskı oluşturmak, karşılaştırmalı değer yargısı oluşturmaya yol açar. Aktör bir seçeneğin diğerinden daha iyi olduğunu düşünmeye başlayacaktır.”³⁰⁶

Tüm bu durumların ötesinde Raz karşılaştırmının gerçek anlamda mümkün olmadığı durumlardan da bahseder. Örneğin Raz için kişisel hedefler kapsamında olan meslekler kıyaslanamaz niteliktedir. Her mesleğin kendinden sahip olduğu bir değeri vardır. Kıyaslama yaparak bir mesleği diğerinden üstün tutmak yanlıştır. Kişi kişisel iyiliğini ve başarısını sağlamak için kendini değerli ve yeterli hissedeceği alanlara yönelmelidir. Aynı zamanda farklı yaşam tarzları aynı başarı ve mutluluğa sahip olsa da onları karşılaştırmak için de birinin içsel olarak daha iyi olduğunu ilan etmek gerekir fakat bu pek mümkün bir durum değildir. Raz bu noktada insanların kıyaslama ölçütlerinin toplumsal adetlere de dayandığına dikkat çeker. Fakat yine de toplumsal adetler de şartlara tabi olduğu için ve sonlu oldukları için kıyaslanabilecek alan sınırlıdır.³⁰⁷

Raz kıyaslanamazlık ve değer konusunda toplumsal yapının önemine vurgu yapar. Değerler konusuna değerlerin sosyal pratikler ile olan ilişkileri üzerinden yaklaşır. Sosyal bağımlılık (social dependence) tezi adını verdiği teze göre “değerler ve iyi anlayışlar sosyal pratikler tarafından oluşturulur ya da devam ettirilir, toplumda paylaşılan inançlar ve anlayışlar ise onların parçasıdır.”³⁰⁸ Yani bazı değerler sosyal pratiklere dayanır ve pratikler onları devam ettirdiği sürece vardırırlar. Bu değerler bazen tezin öznesi bazen de bu özneye bağlı değerlerdir. Tüm değerler için şart

³⁰⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.299-303

³⁰⁶ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.302-303

³⁰⁷ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.303-307

³⁰⁸ Joseph Raz, *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action*, (Oxford: Oxford Press, 2001) s.146

olmasa da bazı değerler için pratiğin devam etmesi şarttır. Fakat yine de bazı durumlarda pratik devam etmese de değer varlığını sürdürür. Sosyal bağımlılık tezinde amaç bir grubu ya da kültürü yüceltmek değildir. Tez, toplum bir pratiği değerli kabul etse de, değer taşıyıp taşımadığını belirlemek için kapsamlı bir araştırma yapılmasını öngörür. Raz’a göre sosyal bağımlılık tezi rölativist bir bakış açısı değildir dese de benzer tenkitler bunun gibi teorilerin her zaman yüzleştiği itirazlardır. Rölativizmde olduğu gibi sosyal pratiklere bir limit koymaz ya da onların geçerliliğini sorgulamaz.³⁰⁹

Raz’ın değerleri sosyal bağımlılık tezi ile sosyal pratiklere dayandırması onun da değerlerin kıyaslanmaz olduğunu desteklediğini gösterir niteliktedir. Raz bir toplum içerisinde yaşayan insanın çoğu eyleminin ve değerinin kıyaslanamaz nitelikte olduğunu savunur. Değer çoğulculuğunu da savunan Raz, birden fazla iyi yaşam fikrinin olabileceğini desteklediği için, bunların kıyaslanmasını doğru bulmaz. Farklı kültürler içerisinde değerler farklı şekillerde anlamlandırılabilir. Farklı değer anlayışları farklı insanların iyi anlayışlarına hizmet edebilir. İnsanlar için iyi olan tek bir yaşam şeklinin var olduğunun kabulü Raz için imkânı olan bir durum değildir. İnsanlar için birden fazla değerli yaşam biçimi mevcuttur. Fakat mükemmeliyetçi ve paternalistik bir anlayışta bu düzlemde kalmak çelişkili görünen bir durumdur.

Raz’ın birden fazla yaşam biçiminin ve değer anlayışının varlığını öngören sistemi, tüm bunların bir arada nasıl bulunacağı sorusu ile eleştirilir. Raz bu soruyu özerklik tanımı ile cevaplar. Raz’ın özerklik anlayışı, Raz’ın cemaatçi yönünü tartışmak, liberal bakış açısına sahip olup olmadığını görmek ve daha önce açıklanan

³⁰⁹ Hanoch Sheinman, “Raz on the Social Dependence of Values”, *Journal of Moral Philosophy*, 3:1 (2006) ss.77-87 ss.77-78

otorite anlayışı karşısında nasıl bir birey profili inşa ettiğini tespit etmek için önemli bir kavramdır. Bu nedenle araştırmanın sonuna doğru özerklik konusu üzerinde kurulmuştur.

2.3.4.Özerklik Ve Çoğulculuk

2.4.1. Kişisel Özerklik

Liberal toplumlarda devletin müdahale edebileceği alan, bireyin özerk alanına geçmeyecek şekilde sınırlandırılmıştır. Otorite- birey ilişkisinin taraflarından olan otoritenin Raz'ın felsefesinde ortaya koyduğu meşruiyet şartları ve etkin olduğu alanının kapsamı daha önce açıklanmıştı. Bir sonraki adım olarak özerklik anlayışını açıklamak Raz felsefesinde otorite-birey ilişkisini tam bir çerçeveden görmek ve otorite karşısındaki bireyi tanımlamak için son basamak olacaktır.

Raz siyaset teorisinin merkezine özerklik düşüncesini koymuştur ve özerklik anlayışını mükemmeliyetçi bir zeminden açıklamıştır. Buna göre özerk bir yaşam değerli ve kabul edilebilir hedefleri takip etmelidir. Ancak o zaman özerklik değerli bir nitelik kazanacaktır. Ayrıca Raz devleti de ahlaklı fırsatlar oluşturma ve değersiz olanları da azaltmakla görevlendirmiştir. Yani Raz'a göre "çağdaş liberalizmin nötrlüğü bir ideal olarak kabul etmesi boşuna bir çabadır. Bu düşünceyle Raz devlet nötr olmamalıdır görüşünü savunmamakta, devletin nötr olma kabiliyetinden yoksun olduğunu belirtmektedir."³¹⁰ Bu bakımdan Raz'ın özerklik anlayışı, son dönemde iki ana yaklaşım olarak kabul gören pozitif ve negatif özgürlük anlayışlarından farklılaşır.

³¹⁰ F. İrem Çağlar, *Joseph Raz'ın Zarar İlkesi Yaklaşımı*, "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V" Sempozyum İstanbul Barosu – HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul) <http://www.ankahukuk.com/joseph-razin-zarar-ilkesi-yaklasimi/> (12. 04.2018)

Negatif özgürlük anlayışı özgürlüğü sadece zorlamanın olmadığı bir alan olarak gösterdiği ve bu alanda bireyin neler yapabileceğini söylemediği yönünde eleştirilir. Fakat özerklik için müdahalenin olmaması da gerekli unsurlardandır. Bu nedenle özerkliğe tamamen uzak denebilecek bir özgürlük anlayışı değildir. Pozitif özgürlük ise özerklikle devletin desteği ve fırsatlar oluşturmaları gibi konularda uzlaşmaktadır. Özerkliğin pozitif özgürlük anlayışından ayrılan yanı ise, subjektif tercihlerin tamamen devlete bırakılmasını değil, hedefleri gerçekleştirmek için ortam ve fırsat sunacak kurumlar talep edilmesini öngörmesidir. Yani kısaca özetlemek gerekirse “zorlama ve manipölasyon yapmaktan sakınmak negatif görevler arasında yer alırken, özerkliğin koşulu olan kapasitenin geliştirilmesine yardımcı olmak ve özerkliğin gerçekleşmesi için gerekli, yeterli derecedeki ahlaken iyi seçeneklerin uygunluğunun sağlamak gibi pozitif görevler de söz konusudur.”³¹¹

Yani Raz için özerklik ne sadece hedefler konusunda desteklenmek ne de sadece zorlama ve baskıdan muaf olmaktır. Özerkliğin sağlanabilmesi için iki durumunda beraber var olması gerekir. John Gray (1951-) için de özerklik sadece zorlamanın olmaması anlamına gelmez. Gray’in bu düşünceleri ile takip ettiği düşünür Raz’dır. Ayrıca Gray’in mükemmeliyetçiliği takip etmesi de Raz ile aynı düşünce yapısını paylaştığını gösterir niteliktedir.³¹²

Raz’ın Gray’e de yol gösterici olan özerklik anlayışına göre, “özerk kişi kendi yaşamının (kısmen) yaratıcısıdır.”³¹³ Burada Raz özerkliğin gençken belli hedefler koyup onları gerçekleştirmek olmadığına, yayılmacı bir şekilde hayatın tüm

³¹¹ Çağlar, *Joseph Raz’ın Zarar İlkesi Yaklaşımı*, (12.04.2018)

³¹² Norman P.Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin,(Ankara: Liberte Yayınları, 2004) s.234.

³¹³ Joseph Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.329.

alanlarına hâkim bir anlayış olduğuna dikkat çeker. Bu görüşünü de J. L. Mackie (1917-1981)'nin onsuz sayıda çeşitli hedeflerin varlığına yaptığı vurguyu hatırlatarak destekler. Yani Raz için “özerk bir kişinin iyiliği kendi seçtiği hedefler ve ilişkilerin başarılı takibinden oluşur.”³¹⁴ Bu hedefleri hayatın akışı içerisinde değişebilir ya da yenilenebilir fakat yine de ilk hedeflerini takip edenler kadar özerk olma durumu devam eder. Özerk birey seçme hakkına sahip olan, bu hakkın bilincinde olan ve seçeneklere sahip olan bireydir. Bu bakımdan Raz'ın kişisel özerklik tasarısı çok kapsamlı bir tasarıdır. Ayırt edici bir özellik olarak sadece belli bir birikime sahip olan entelektüel kesimi değil, yaşam içerisinde var olan tüm hayat tarzlarını kapsar.³¹⁵

T.H.Green de özgürlüğü ‘kişinin kendi yaşamını yönetmesi olarak tanımlamıştır.’’ Ona göre özgür yaşam insanın gerçek benliğinin dürtü ve tutkularını yönettiği yaşamdır.³¹⁶ Green'in bu özgürlük anlayışı kadim dünya da Platon ve Aristo üzerinden örneklendirilen özgürlükle bir tutulabilir.³¹⁷

Raz için özerklik uygun zihinsel yetenekler, yeterli seçenek çeşidi ve bağımsızlık gibi üç önemli koşulun bir araya gelmesi ile mümkün olur. Yani, bir kişinin kendi yaşamının yaratıcısı olabilmesi için kendi hedeflerini belirleyip onları uygulamaya koyabilecek zihinsel yeteneğe sahip olması gerekmektedir. Hedefler edinebilmesi ya da hedeflerini gerçekleştirebilmesi için aralarından seçim yapabileceği yeterli seçeneğe sahip olması gerekir. Son olarak ise seçimlerini ve hedeflerini özgürce

³¹⁴ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.330.

³¹⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.329-331.

³¹⁶ Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, Çev. Nihal Akderess.154-155.

³¹⁷ Bkz. Timothy, Hinton, “The Perfectionist Liberalism of T.H.Green”, *Social Theory and Practice*, 27 (2001), 473-99

sağlayabilmelidir.³¹⁸ Baskı yoluyla seçim yapmak ve diğer seçenekleri kaybetmek Raz için diğer sebeplerden daha büyük bir özerklik kaybıdır. “Baskı ve tahrif, bir kişinin iradesini bir diğerine tabi tutar. Bu onun bağımsızlığını ihlal eder ve onun özerkliği ile tutarsızdır.”³¹⁹ Bu noktada Raz’ın özerkliği ahlaki özerklikten de ayrılır. “Ahlaki özerklik kişinin kendi kendine objektif ahlâki prensiplerin buyruğu altına girmesini ifade etmektedir. Yani ahlâki özerklik, kişinin içinde bulunduğu durumun özel koşullarına bakılmaksızın eylemin doğru yönünü belirlemeyi gerektirmektedir. Bireysel özerklik ise iyi bir hayat yaşamak için gereken koşulları sağlayan kendiliğinden bir değerdir.”³²⁰ Bireysel özgürlüğe sahip bireyler kendi kararlarını tüm baskılardan uzak verebilme yetisine sahiptirler.

Raz’ın baskıdan kastı sadece bireyi belli bir duruma zorlamak veya onu engellemek değildir. Manipülasyon da bireyi etkileyen ve özerkliğe müdahale eden bir kavramdır. “Zorlamada bir insana çekici gelebilecek seçenekler katlanılmaz bedellerle birleştirilerek, seçenekler kasti olarak azaltılmaktadır. Manipülasyonda ise insanın seçeneklerine karışılmamakta fakat bireyin kararına ulaşma yolu saptırılmaktadır.”³²¹ Bu durumda da bireyler hedeflerine ulaşmada ya başarısız olmakta ya da zorlanmaktadır ve bu şekilde özerklik negatif yönde etkilenmektedir. Raz’a göre hem zorlama hem de manipülasyon bireye karşı devletin uzak durması gereken kavramlardır. Ayrıca bireyin özerkliğini daha verimli bir şekilde yaşayabilmesi için devlet tarafından iyi koşullar yaratılmalı ve özerkliği

³¹⁸ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.336.

³¹⁹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.337.

³²⁰ F. İrem Çağlar, Joseph Raz’ın Zarar İlkesi Yaklaşımı, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V” Sempozyum İstanbul Barosu – HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul) <http://www.ankahukuk.com/joseph-razin-zarar-ilkesi-yaklasimi/> (12.04.2018)

³²¹ F. İrem Çağlar, Joseph Raz’ın Zarar İlkesi Yaklaşımı, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V” Sempozyum İstanbul Barosu – HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul) <http://www.ankahukuk.com/joseph-razin-zarar-ilkesi-yaklasimi/> (12.04.2018)

desteklenmelidir. Bazı durumlarda iyi koşullar ve fırsatlar oluşturmamak bireye dolaylı yönden zarar vermek anlamına gelmektedir. Raz bunu mükemmeliyetçi bir şekilde yeniden yorumladığı zarar ilkesi ile mümkün görür. Devletin Raz tarafından ahlaki olarak değerli fırsatları oluşturmakla ve geliştirmekle görevlendirilmesi Raz'ın özgürlük ahlakı adını verdiği teorisinin eleştirilen yanlarından. Özellikle liberaller böyle bir görevin devletin bireyin özgür alanına girmesine ve müdahale etmesine sebep olacağını savunurlar.

Raz'ın özerklik için ortaya koyduğu koşullardan birisi olan seçeneğe sahip olma basitçe birden fazla seçeneğin olması değildir. Raz'a göre özerklikten bahsedebilmek için hem çeşitli seçenekler sunulması hem de seçim yapacak bir ortam sağlanması gerekir. Tek çeşit seçenek olduğunda ya da seçim yapacak ortam sağlanmadığında özerklik koşulu da yerine getirilmemiş olur. "Açıkça, sayı değil, çeşit önemlidir. Yüzlerce birbirinin aynı olan ve aynı konumlandırılmış ev arasında tercih yapmak tercih değildir..."³²² Bu nedenle sadece seçeneğe sahip olmak değil, birden fazla farklı seçeneğe sahip olmak önemlidir. Özerk kişi bu seçenekler arasından seçim yaparak kendini gerçekleştirebileceği bir yaşam kurar. Özerklik kendini gerçekleştirmenin kendisi değildir fakat unsurlarından biridir.³²³

Raz'ın özerklik anlayışını kavramın diğer tanımlarından ayıran bir diğer nokta koşullardan çok, Raz'ın özerklik ile iyi arasında kurduğu bağıdır. Raz için "...özerklik, iyilerin tercihini gerektirir. İyilik ve kötülük arasında bir tercih yeterli değildir."³²⁴ Fakat yine de Raz'ın ulaşmak istediği sonuç tüm kötü seçeneklerin ortadan kaldırılması değildir. Kötü seçeneklerin varlığı, kötüler arasında iyi olanı

³²² Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.334.

³²³ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.333-335

³²⁴ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.338

seçerek insanların kendilerini kanıtlamaları, iki tür seçeneği de görerek ahlaki yüceltmeleri ve belli ahlaki erdemleri geliştirmeleri adına yararlı olarak dahi kabul edilebilir. Zaten Raz için özerklik adına önemli olan kötü seçeneklere rağmen iyi olanın seçilmesidir. Çünkü “ahlaki olarak iyi olanlar, yaşamlarının koşulları daha az cazip olsa bile, yalnızca kendi toplumlarında normal olan ayartıcılar ve baskılarla başa çıkabilmek anlamında, ahlaki bir yaşam sürenlerdir.”³²⁵ Fakat yine de Raz ahlaki olarak kötü olan durumların devlet tarafından azaltılmasını bireyin özerkliğine katkı olarak görür. Özerklik iyilik için kullanıldığında değerlidir. “Özerklik düşüncesi, yalnızca ahlaki olarak kabul edilebilir seçeneklerin mevcudiyetini gerektirir.”³²⁶ Raz’ın bu görüşü özerklik anlayışının mükemmeliyetçi ve ahlaki bir zeminden kaynaklı olduğunu gösterir niteliktedir çoğulcu bir görüşü destekler. İnsanlar ahlaki yönden iyi olan istedikleri hayat tarzını özgürce seçip, devam ettirebilirler.

Raz özerk bir hayat sürmek için bilinçli bir şekilde eylemde bulunmayı gerekli görür. Sorumluluk almaktan uzak, tercihte bulunamayan bireyler Raz’a göre özerk bireyler değildir. “Özerk bir kişi kendi tercihlerinin farkındadır ve onlar kaybolana dek sürüklenip kendisi için karar verilmesindense, onlar arasından kendi tercihini yapan kişidir.”³²⁷ Düşününün özerklik anlayışı sadece seçim ve tercihlerle ya da otorite karşısında ki bireyin durumu ile ilgili değildir. Bireyin karakterini ve tüm yaşam alanlarını kapsayan geliştirici bir kavramdır. “Diğer bir deyişle birey özerklik kapasitesi olmasına rağmen bunu yaptığı seçimler doğrultusunda uygulamaya geçiremiyorsa yani özerklik değerini gerçekleştiremiyorsa burada özerklikten

³²⁵Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.339.

³²⁶Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.340.

³²⁷Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.341.

bahsedilemez.”³²⁸ Hiçbir birey diğer bireyler tarafından özerkleştirilemez. Ancak özerk birey seçim yaparken seçimlerle ilgili diğer bireyler tarafından etkilenebilir. Ya da toplumun veya devletin oluşturabileceği koşullara ihtiyaç duyabilir.

Kısaca özetlemek gerekirse, Raz için özerk birey kendisi ile ilgili fikre sahip, başarısızlıklarının ve geçmişinin farkında olan, hedeflerini gerçekleştirmek için doğru tercih ve hedeflere sahip, bu tercih ve hedefleri takip eden, planlarını ilerletmek için gerekli mantık ve fikir sahibi olan bağımsız bir profildir.

Otorite ve toplumun bu profil için yapabilecekleri ise sadece onu seçimlerinde özgür bırakmak ile sınırlı değildir. Raz bundan çok daha fazlasını talep eder; bireyin toplum ve otorite tarafından desteklemesini ayrıca gelişimi ve hedefleri için uygun ortam ya da fırsatların oluşturulmasını gerekli görür. Özerklik otoriteden, toplumdan ve kültürden bağımsız olma anlamında bir bağımsızlık değildir. “Kişinin çevresi ve kültürünün genel yapısına dayanır. Özerkliği destekleyen bir çevrede yaşayanlar için özerk olmaktan başka bir tercih yoktur; böyle bir toplumda var olmanın başka bir yolu da yoktur.”³²⁹ Eğer özerklik toplum ve kültür tarafından desteklenirse, bireyler de toplumda değerli olanaklara ve değerli bir yaşam anlayışına sahip olacaklardır. Özerkliği tercih etmeyenler ise tüm bu iyiliklerden mahrum olacaktır. Ayrıca Raz’ın sosyal formlar olarak adlandırdığı kurum ve gelenekler birey için ahlaki açıdan iyi olan seçeneklerin oluşmasını sağlayacağı için yararlıdır. Bu görüş Komüniteryan düşüncenin sosyal yapıyı önceleyen görüşüne yakın olarak yorumlanmıştır.

³²⁸ Çağlar, Joseph Raz’ın Zarar İlkesi Yaklaşımı, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V” Sempozyum İstanbul Barosu – HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul) <http://www.ankahukuk.com/joseph-razin-zarar-ilkesi-yaklasimi/> (12.04.2018)

³²⁹ Joseph Raz, s.349.

Raz'ın özerklik anlayışı, kendisinin özerklik tanımında bireyin yaşadığı hayatın (kısmen) yaratıcısı olduğu iddiası üzerinden eleştirilir. Eleştiri doğduğu andan itibaren sürekli öğrenme içerisinde bulunan ve tercihleri değişen bireylerin içinde hayatını gerçekten seçen birinin olup olmadığını sorgular. Yani bu kendini yaratma durumunun ne zaman olduğu ya da fark edildiği sorgulanabilir niteliktedir. Ayrıca çoğunlukla birey bir toplumun içinde yetiştiği için, o toplumun dini ve düşünsel yapısından kişiliği etkilenir.³³⁰ Raz'ın değer açıklamasında da üzerinde durduğu nokta budur. Yani onun için kültürden etkilenme normal bir durumdur.

Raz özerkliğin otorite ve kültür ile alışveriş içerisinde kalarak, toplumsal yaşamın bir parçası olan değerli bir yaşam tarzı haline geldiğini savunduğu için, özerkliği özgürlüğün katı bir şekli olarak kabul eden klasik düşünceden ayrılır. Düşünür için özgürlükte bağımsız ayrı bir düşünce değildir, aksine o da değerli yaşam şekillerinin ve değerinin takibidir.³³¹ Komüniteryan düşüncenin genelinde de evrensel değerlerden çok her kültürün kendi yapısına özgü değer ve iyi anlayışlarının olduğu kabulü ile karşılaşılır. Raz'ın özerklik tanımı komüniteryan düşüncenin bu savı ile örtüşür.³³² Ayrıca özerklik ve değer çoğulculuğu arasında kurduğu bağ da onun özerklik anlayışını klasik özerklik anlayışlarından başka bir noktaya götürür. Bu nedenle değer çoğulculuğu anlayışını incelemekte faydalı olacaktır.

³³⁰ Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, s.156.

³³¹ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.351.

³³² Komüniteryan düşüncenin liberal düşüncenin değerleri evrenselleştiren görüşünü eleştirileri için bkz.

2.4.2. Değer Çoğulculuğu

Değer çoğulculuğu günümüzde siyaset ve ahlak felsefesinde sıklıkla konuşulan doktrinlerindendir. Doktrin bir tür rölativizme yol açtığı yönünde eleştirilse de, liberaller tarafından rölativizm olmadığı yönünde savunulur. Onlara göre değerler arasında objektif ve rasyonel olarak farklılıklar saptanabilir. Ayrıca değerlerin sosyal pratiklerle de ilişkileri vardır. Bazı değerler insanlar için daha hayati değerde iken bazıları ikincil sırada olabilir. İnsanlar arasındaki farklılıklarda karar alırken oluşabilecek farklılıkların göstergesidir. Ayrıca değer çoğulculuğunun olduğu saha değerlerin toplumla arasındaki bağ üzerindendir. Raz bu bağlamda daha önce değerler konusunda açıklanan sosyal bağımlılık tezine başvurur.³³³

Çoğulculuğunu sosyal bağımlılık tezi üzerinden savunan Raz'a göre değerler sosyal pratiklere bağımlı olduğu için kıyaslanamaz niteliktedir. Bu nedenle de Raz'a göre birden fazla farklı değerden türetilmiş iyi yaşam olması mümkündür ve bunlar kıyaslanamazdır. Kıyaslanamazlık konusunda da oldukça detaylı bir şekilde ele alındığı üzere değerler farklı kültürlerde farklı ahlaki anlayışlara dayanabilirler, bir değer farklı kültürlerde farklı şekillerde yorumlanabilir bu nedenle onları kıyaslamak, Raz'a göre doğru değildir.

Özgür ve özerk bireylerden oluşan toplumlarda bireyler kendi yaşam şekillerini ve değerlerini takip ettikleri için birden fazla yaşam tarzı bir arada bulunmak zorundadır. Özellikle liberal devletlerde çokça karşılaşılan bu durum birbirinden farklı ve kimi zaman zıt yaşamların nasıl birlikte bir toplumda var olacağı problemini ortaya çıkarır. Bazı akımlar ya da düşünürler bu problemi çözmek için yaşam

³³³ Raz, Joseph, *The Practice of Value; Joseph Raz*, (ed) R. Jay Wallace, New York, Oxford University Press 2001 ss.133-139.

biçimlerini ahlaki olarak kabul edilebilir ya da edilemez olarak sınıflandırır. Ahlaki çoğulculuk yahut değer çoğulculuğu gibi görüşler ise tüm yaşam biçimlerinin bir arada bulunabileceği tezini desteklerler. Ahlaki çoğulculuk ve değer çoğulculuğu birbirinden farklı yaşam şekillerinin bir arada bulunmasını yeterli bulmaz. “Ahlaki çoğulculuk, yalnızca uyumsuz yaşam şekillerinin ahlaki olarak kabul edilebilir olduğunu iddia etmekle kalmaz, ayrıca her biri kendi uğruna takip edilebilen ayrı erdemler gösterdiğini de iddia eder.”³³⁴ Değer çoğulculuğunda ise savunulan birden fazla üst düzeyde yaşam şeklinin olduğudur. Raz’ın özerklik anlayışı değer çoğulculuğuna zemin hazırladığı için, onun savunduğu özerkliği desteklemek değer çoğulculuğunu da desteklemektir.

Raz’a göre birden farklı yaşamı bir arada tutmanın yolu hoşgöründen de geçer. Fakat onun için hoşgörü sadece bir kimsenin bize yanlış ya da uygunsuz görünen davranışlarını hoş görmek değil, onun sınırlarını da hoş görmektir. Yani hoş görülen durumun yanlış ya da kötü olma zorunluluğu yoktur. Fakat kişisel özerkliğe saygı rahatsız eden eylemlere de hoşgörü göstermeyi gerektirir. Ayrıca değer çoğulculuğunu kabul eden biri engelleri de hoş görebilmelidir. Bu engeller bireylerin sahip olduğu diğer erdemlerin bazı yönleri olabilir. Dahası ilk bakışta oluşturulan kanaatler ve ön yargılı kararlarda insanları hoşgörüsüzlüğe götürebilir. Bazen ilk bakışta gerçek görülemeyebilir. Bu nedenle bir eyleme ya da değere karşı tavır alırken bunlar göz önünde bulundurulmalıdır.³³⁵

Değer çoğulculuğunun olduğu bir ortamda ortaya çıkabilecek değer çatışmaları için ise Raz özerklik anlayışını öne sürer. Buna göre akıl ile değerler arasında seçim

³³⁴ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.358.

³³⁵ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, s.359.

yapılamadığında başvurulması gereken özerkliktir. Zaten özerklik de değerini değerleri akıl ile veya başka şekilde karşılaştırılamayan durumlarda seçim yapma hakkını bireye tanıdığı için değerlidir.

Özerklik ve ahlaki yaşam ancak toplum içerisinde mümkün olduğu için toplum tüm bireylerin özerkliğini kapsayabilecek şekilde geliştirilmelidir. Bu da çok geniş bir çeşitliliğin bir arada bulunmasını gerektirir. Raz rekabetçi değer çoğulculuğu olarak adlandırdığı görüşü ile hem ayrı ve uyumsuz ahlaki erdemlerin hem de bunlara hoşgörüsüzlüğü cesaretlendirme niyetinde olanların geçerliliğini kabul eden bir görüş ortaya atar. Bu görüşü ile hem özerkliğe saygıyı hem de hoşgörü gerekliliğini oluşturabileceğini savunur.³³⁶

Raz'ın özerklik anlayışı otorite ve toplumdan bağımsız olmayan, seçenek, ortam ya da fırsatlar için otoritenin desteğini gerekli gören, ayrıca bireyi toplumdan ve kültürden bağımsız düşünmeyen bir anlayıştır. Bu nedenle çoğunlukla pozitif özgürlük anlayışından ve cemaatçi bakış açısından izler taşıdığı düşünülür. Fakat Raz bu iddiaları doğrulamaktan kaçınır. Her ne kadar değer anlayışında dahi toplumu ve kültürü öncelese, bireyin gelişimini ve karakterinin toplumdan ve toplumun değerlerinden bağımsız düşünmese de kendisini cemaatçi olarak tanımlamaktan imtina eder. Aynı zamanda bireyin özerk bir şekilde oluşturduğu hedefleri gerçekleştirebilmek için bireyin ortam ve fırsatlar açısından özellikle otorite tarafından desteklenmesi gerektiğini savunur. Bu görüş daha önce de bahsedildiği üzere pozitif özgürlük savunucularının da desteklediği bir görüştür. Fakat Raz kendisini pozitif özgürlük yanlısı olarak tanımlamaktan da imtina eder. Özerklik

³³⁶ Raz, *Özgürlük Ahlakı*, ss.360-362.

anlayışını çeşitli seçenekler arasından seçim yapabilmeyi öngören, birden fazla yaşam tarzının bir arada bulunmasını hoş gören çoğulcu bir yaklaşım olarak tanımlar.

Joseph Raz, özgürlük ahlakı adını verdiği tezinde mükemmeliyetçi aynı zamanda da çoğulcu bir özerk birey profili çizer. Mükemmeliyetçilik ile çoğulculuğu aynı anda savunması eleştirilse de daha önce de bahsedildiği üzere onun için birden fazla ahlaken değerli tez uyumsuz da olsa bir arada bulunabilirler. Zaten Raz'ın özerk bireyinin, özerk olabilmesi ve otorite tarafından desteklenebilmesi için de ahlaki olarak kabul edilebilir hedefler oluşturması ve bunları takip etmesi gerekir. Bu nedenle özgürlük ahlakı, birden fazla özerk bireyin kendi seçimleri ile oluşturduğu ahlaken kabul edilebilir farklı hedeflerin otorite tarafından desteklenmesi ve geliştirmesi ile bireylerin kendi toplum ve kültürlerinde gelişmesi ve iyi yaşam seçenekleri olarak var olmasıdır.

SONUÇ

Genel kabul gören bir tanım oluşturulamasa da özgürlük kavramı, insanların sorguladığı ve tanımlamaya çalıştığı bir kavramdır. Anlamlandırma sürecine birçok alan kendi terim ve anlam dünyası ile katkıda bulunmuştur. Felsefi olarak ise anlamlandırma süreci genellikle belirli bir ethos içinde yapılmaya çalışılmıştır.

Nitekim çalışmamızın ilk bölümünde ele aldığımız Atik Yunan'da özellikle Platon ve Aristoteles felsefesinde metafizik bir alanda anlamlandırılan özgürlük, kişinin felsefe ve bilgi ile kendine hâkim olması ve özellikle Platon tarafından ethosn değerleri sorgulama ve düşünme ile keşfedebilme olarak tanımlanmıştır. Modern dönemde ise özgürlüğün anlamı daha çok pratik alanda aranmıştır. Bu ayrım Constant'ın karşılaştırmaları ile de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Constant antik dönemde pratik alanda uygulanan özgürlüğe eleştirel yaklaşp, onu günümüz koşullarına uygun bulmamıştır. Fakat her ne kadar bire bir benzerlikler olmasa da özgürlüğün modern zamanlarda, Antik dönemdekine benzer özellikler gösterdiği yahut postmodern dünya da bu özellikleri gösterme ihtimaline sahip olduğu savunulabilir. Constant'ın övgü ile bahsettiği modern yapı kendisi o dönemde yaşamasa da kapitalizm ve getirisi olan ham madde savaşları, buhranlar ve evrenseli yıkmayı amaçlayan yeni arayışlara neden olmuş ve postmodern anlayışları doğurmuştur. Buradan hareketle Constant'ın daha olumlu yaklaştığı modern özgürlüğünde bir dönem sonra modern yaşamın gereklerini farklı şekilde yorumlamak isteyen ve evrensel değerleri kabul etmeyen postmodern bireylerin ihtiyaçlarını karşılamadığı savunulabilir.

Antik – modern karşılaştırmısından sonra çalışmada Hobbes, Locke ve Mill üzerinden otorite-birey ilişkisi ele alınmıştır. Buna göre Hobbes ile gönüllü bir şekilde otorite karşısında bireyin sınırlanan özgürlüğünün, Locke’un kuvvetler ayrılığı ve Mill’in liberalizme kaynaklık eden özgürlük anlayışı ile tekrar arttığı gözlemlenmiştir. Liberalizmin bireye tanıdığı geniş özgürlük alanının bazı sorunları da beraberinde getirmesi, hem liberalizmin farklı türlerinin ortaya çıkmasına hem de otorite birey ilişkisinin getirdiği özgürlüğün Berlin’in kavramlaştırması ile oluşan negatif- pozitif özgürlük anlayışlarından tartışılmasına sebep olmuştur. Klasik liberal düşünceyi takip edenler negatif özgürlüğü birey için faydalı görürken ve savunurken, özerklik savunucuları ve devleti bireyi geliştirmekte görevli olarak kabul edenler ise, pozitif özgürlük yanlısı olmuşlardır.

Tüm bu tartışmalar aslında John Rawls’un *Adalet Teorisi*’ni ortaya koyarak siyaset felsefesini özellikle özgürlük, adalet, hukuk alanlarında canlandırmasının ardından olmuştur. Komüniteryan ve liberal yönlerden meselelere yaklaşan düşünürler, siyaset felsefesinin aktifleşmesine sebep olurken bir yandan da bir kutuplaşmanın zeminini oluşturmuştur. Toplumu ve kültürü bireyin kimliğinin oluşmasındaki ana etken olarak savunan komüniteryan düşünce, kendi alanına sahip özgür bir birey profili çizen liberalizmi narsisizme ve toplumsal parçalanmalara sebep oldukları yönünde eleştirmiştir. Özellikle Taylor’ın içine kapanık bireyler olarak tanımladığı çağdaş bireyler, komüniteryan düşünceye göre mutsuz, dünyaya ilgisiz ve narsist bir neslin oluşmasına neden olmaktadır. Bunun karşısında liberal savunuya göre ise, komüniteryanların pozitif özgürlük ve özerklik adı altında devlete fırsat oluşturma ve destek verme görevi biçimleri, devletin amacını aşarak bireyin

özgür alanına müdahale etmesine ve bireyler üzerinde baskı kurmasına yol açacaktır. Hali hazırda bu iki görüş arasında devam eden tartışmalar bu minvaldedir.

Joseph Raz ise böyle bir ortamda otoritenin meşruiyeti konusunu ele alarak otorite konusunu tartışmış ardından da mükemmeliyetçi özerklik anlayışı ile otorite- birey konusunun birey kanadı hakkında görüşlerini ortaya koymuştur. Raz, otoritenin anlamını meşru ve fiili olarak iki kısma ayırdıktan sonra meşruiyet kazanabilmesi için bireyin ön planda olduğu bağımlılık tezi, önleyici tez ve normal gerekçelendirme tezleri gibi tezlerden bahseder. Bu tezler otoritenin birey üzerinde mutlakiyetçi olamayacağını gösteren tezlerdir. Ayrıca bu tezler ile otorite varlığını ortaya koyabilmek için bireyin rızasına ihtiyaç duyacaktır.

Otoriteyi tanımladıktan sonra Raz, mükemmeliyetçi bir özerklik anlayışı savunusu yapar. Buna göre devlet bireyin gelişimi ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için gerekli ortamı hazırlamakla ve fırsatlar oluşturmakla görevlidir. Fakat Raz, bu hedeflerin ahlaka uygun olması gerektiğinin altını çizer. Devlet bireyi iyi hedeflere yöneltmeli, kötü olanlarsa alıkoymak için önlemler almalıdır. Bazıları için bu devletin özgürlüğe müdahalesi olarak anlaşılsa da Raz için bu, devletin özerkliğe katkısıdır.

Ayrıca Raz, sosyal bağımlılık tezi ile değerlerin çoğunu topluma ve toplumdaki pratiklere bağımlı olarak yorumlamıştır. Özerk bireylerin topluma bağımlı değerlerinin bir arada barınmasını da değer çoğulculuğunu savunarak mümkün görmüştür. Birden fazla değer ve özerk hedefin ise hoşgörü ile ve sosyal pratiklere bağlı değer anlayışı ile bir arada bulunabileceğini savunur. Raz hoşgörüyü ahlaki

olarak kötü hedef ve değerler için mümkün görmez. Bir değerın kötü olup olmadığı ise akıl ile yapılacak olan değerlendirmelere dayandırabilir.

Sosyal değer tezi ile de değerler sosyal pratiklere dayandığı için bu değerler kıyaslanamazdır. Çünkü değerlerin kültür ile derinden bir bağı vardır ve farklı kültürlerde farklı şekillerde değerlendirilebilirler. Kültürlerin farklılaşması değerlerinde farklı şekillerde yorumlanmasını sağlayabilir. Yahut aynı değer farklı kültürlerde farklı şekilde yorumlanabilir. Bu nedenle çatışma adı altında değerleri kıyaslamak doğru olmayacaktır.

Fakat yine de bir değerlendirme yapıldığında değerler arasında akıl ile ayırım yapılamıyorsa, bu durumda Raz için özerkliğin asıl değeri ortaya çıkacaktır. O bu noktada ayırımın özerk bireyler tarafından yapılması gerektiğini savunur. Yani özerklik akıl ile dahi ayırlamayan değerler arasından seçim yapacak kadar önemli bir özelliktir.

Joseph Raz'ın özgürlük ahlakı tezi onun otoriteyi meşrulaştırma da önemli role sahip mükemmeliyetçi özerk bireylerin ahlaki açıdan kabul edilebilir olan farklı hedef ve değerler geliştirebileceği ve çoğulcu bir değer anlayışı ile bir arada yaşayabileceği bir felsefi sistem sunar. Mükemmeliyetçilik ve değer çoğulculuğunu bir arada tutan ise birbirinden farklı da olsa bir arada bulunabilecek ahlaken değerli yaşam biçimleridir. Yani Raz'a göre hedef ve değerlere ahlaken değerli olma şartını koymuş olması, bu değer ve hedeflerin otorite tarafından desteklenmesi gerektiğini savunan mükemmeliyetçiliğin ve bir arada bulunmalarını öngören çoğulculuğun gelişmemesini sağlamaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse, ahlaki olarak değerli olan hedefler oluşturabilen, toplum, kültür, sosyal pratikler ve otoritenin desteği ile bunları geliştirebilen özerk bireylerin farklı hedeflerinin bir arada barınmasını sağlayan tez özgürlük ahlakıdır.

KAYNAKÇA

Abramson, Jeffrey, **Minerva'nın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev.

İbrahim Yıldız, Ankara, Dipnot Yayınları, 2014

Adugit, Yavuz “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**,

Sayı:16, Güz, (2013) ss. 63-93

Ak, Gökhan (2015), “John Stuart Mill’in Düşününde Bireyin Özgürlüğü”, **LAÜ**

Sosyal Bilimler Dergisi, ss.149-165

Aristoteles, **Nichomacos’a Etik**, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say Yayınları, 2014

Ataay Ceren Kalfa, “Hayek ve Friedman’ın Devlet Anlayışı”, **Marmara**

Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 4:1, 2016, ss.129-151

Bayram, Murat “Joseph Raz’da Hukukun Doğası,” **Journal of Social and**

Humanities Sciences Research , 4:3 2017 ss.407-411

Berktaş Fatmagül, “**Liberalizm; Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir**

İdeoloji”, **19.yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**,” (Der.) H.Birsan

Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016

Berlin, Isaiah, “**Two Concepts of Liberty**”, Four Essays on Liberty, Oxford, Oxford

University Press, 1969

Berlin, Isaiah, “**Two Concepts of Liberty**”, (ed.) Henry Hardy, Liberty:

Incorporating Four Essays on Liberty, New York, Oxford University Press, 2002

Constant Benjamin, “**Principles of Politics Applicable to All Governments**” Çev.

Dennis O’keeffe, USA, Liberty Fund, 2003 (12.04.2018)

Çağlar, F. İrem, “**Joseph Raz’ın Zarar İlkesi Yaklaşımı**”, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V” Sempozyum İstanbul Barosu – HFSA Bildiriler / 2 13-17 Eylül 2010, İstanbul

Barry Norman P, “**Modern Siyaset Teorisi**” Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Ankara, LiberteYayınları, 2004

Ebeling, Richard M. “**Did The Ancient Greeks Believe In Freedom?**” (Çevrimiçi Kaynak) <https://fee.org/> (03.11.2017)

Erfidan, Yavuz Selim, “**Klasik Liberalizmde Özgürlük Anlayışı ve Eleştirileri**” (Çevrimiçi Kaynak) <http://www.academia.edu/> (20.12.2017)

Elma Fikret, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, **Journal of Qafqaz University**, Number: 2002, 9: ss.173–183.

Erincik, Selçuk, “**John Rawls’un Siyasal Liberalizmde Din-Toplum İlişkisi**” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008

Erincik Selçuk, “Charles Taylor’da Modernliğin Sıkıntıları Olarak Üç Mesele” **Toplum Bilimleri Dergisi**, 11:6 2012 ss.147-168

Eroğlu, Müzeyyen, “John Locke’un Devlet Teorisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, **Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:21, 2010 ss.1-15

Ferrel, Jason “Book Review: Theories of Multiculturalism: An Introduction by George Crowder”, **Political Studies Review**, 13:3 2015

Gaus F.Gerald, “**Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları**”, Çev. Nihal Akdere, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2016 s.142

Gencer, Bedri, “**Sosyal Devletten Kerim Devlete**”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 19:2 2009 ss.1-18

George, Robert P. “**Unorthodox Liberalism of Joseph Raz**”, The Review of Politics 53: 4, 1991

Friedrich. A.Hayek, “**The Constitution of Liberty**”, Chicago, The University of Chicago Press, 1978

Haklı, Salih Zeki, **Özgür Toplumda Birey ve Cemaat**, Ankara, Liberte Yayınları, 2017

Hayek, Fredrich August von, “**Liberalizm**”, Cennet Uslu (ed.) Liberalizmin El Kitabı, Ankara, Liberte Yayınları, 2017

Hobbes Thomas, “**Leviathan**” Çev. Semih Lim İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018

Hobbes, Thomas **On the Citizen**, (ed) Thomas Hobbes, Richard Tuck, Cambridge, Cambridge University Press, 2016

Höffe Otfried, “**Felsefenin Kısa Tarihi**” Çev. Okşan Nemlioğlu Aytolu, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2008

Hünler, Solmaz Zelyüt, “**Rawls ve MacIntyre; İki Adalet Arasında Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı**”, Ankara, Vadi Yayınları, 1997

İnanç Hüsamettin - Muhittin Demiray, “Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-Liberalizm”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004 ss.163-184

Karagöz Yıldız, “Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 2002 Cilt:22, ss. 267-295

Kocaoğlu Mehmet, “**John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları**”, Ankara, İmaj Yayınevi, 2017

Kuyurtar Erol, ”**John Locke**”, (ed.) Ahu Tunçe - Kurtul Gülenç, Siyaset Felsefesi Tarihi Platon’dan Zizek’e, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013 ss.249-263

Locke John, “**Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**”, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara, Eksi Kitaplar, 2016

Müftüoğlu Aydın, “**Siyaset Felsefesi Tarihi Platon’dan Zizek’e**”, Ahu Tunçe Kurtul Gülenç Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013 ss. 804-816

Mill John Stuart, “**Özgürlük Üzerine**”, Çev. Tuncay Türk, İstanbul, Oda Yayınları, 2015

Nozick, Robert, “**Anarşi, Devlet ve Ütopya**”, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015

Öztürk, Armağan, “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 33, 2015 ss.1-17

Öztürk Armağan, “Isaiah Berlin Düşünüşünde Özgürlüğün Sınırları”, **Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi**, 10:2, 2017 ss.157-168

Öztürk, Armağan “**İki Liberalizm Teorisi ya da Liberalizmin Bölen Metodolojik – İdeolojik Ayraçlar Üzerine Bir Soruşturma**” (Çevrimiçi Kaynak) <http://www.academia.edu.com> (25.12.2017)

Palacios, Fernando Berdún **“Joseph Raz on Perfectionism and the Harm Principle”** <https://www.academia.edu> (10.04.2018)

Platon, **“Devlet”**, Çev. Ersin Türkdönmez, İstanbul, Divan Kitap, 2012

Rawls John, **“Bir Adalet Teorisi”**, Çev. Vedat Ahsen Çoşar, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2017

Raz Joseph, **“Authority of Law: Essays on Law and Morality”**, New York Oxford University Press, 1979

Raz, Joseph **“Between Authority and Interpretation on the Theory of Law and Practical Reasoning”** New York, Oxford University Press, 2009

Raz Joseph, **“Engaging Reason: On the Theory of Value and Action”**, Oxford: Oxford Press, 2001

Raz Joseph, **“Ethics in the Public Domain,”(Authority and Justification)** New York, Oxford University Press, 1994

Raz, Joseph, **“The Morality of Freedom”** Oxford, Oxford University Press, 1986

Raz Joseph, **“Liberty and Trust”**, (ed) Robert P. George, New York, Oxford University Press, 1996

Raz, Joseph, **“Özgürlük Ahlakı”** Çev. Gürkan Özturan, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016

Raz Joseph, **“Practical Reason and Norms”**, London, Hutchinson & Camp;Co, 1975

Raz, Joseph, **The Practice of Value; Joseph Raz**, (ed) R. Jay Wallace, New York, Oxford University Press 2001 s.112-150

Raz , Joseph, **Thomas M. Macioce Professor of Law**, (Çevrimiçi Kaynak)
<https://www.law.columbia.edu/faculty/joseph-raz> (07.10.2017)

Sandel Micheal, “**Liberalizm ve Adalet’in Sınırları**” Çev. A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2014

Satıcı Murat, “Liberalizm ve Çokkültürlülük Bağlamında Charles Taylor’ın Tanınma Politikası”, **Ethos; Felsefe ve Toplum Bilimlerinde Diyaloglar**, 2016 9:1, ss.173-191

Sheinman Hanoch, “**Raz on the Social Dependence of Values**”, Journal of Moral Philosophy, 3:1 2006

Silier, Yıldız ‘**John Stuart Mill**’ (ed.)Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Siyaset Felsefesi Tarihi Platon’dan Zizek’e, (Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ankara) ss.406-425

Taylor Charles, “**Modern Toplumsal Tahayyüller**” Çev. Hamide Koyukan, İstanbul, Metis Yayınları, 2016

The Declaration of Independence, (Çevrimiçi Kaynak)
<http://www.ushistory.org/declaration/document/> (01.12.2017)

Topakkaya Arslan, Özyürek Şahin Bengü, “Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon-Aristoteles Örneği” **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı: 20, Güz 2015 ss. 191-210

Tüysüz Zekeriya, “**Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik**”, Ankara, Liberte Yayınları, 2009

Uyanık, Halit, “**Hukukun Otoritesi: Joseph Raz’da Otorite Olarak Hukuk**”,
İstanbul, On İki LevhaYayıncılık, 2014

Yayla Atilla, ‘**Liberalizm**’, www.libertedownload.com (12.03.2018)

Yaylı Hasan, Çınar, Emel “Klasik Liberalizmde Özgürlük Ve J.S.Mill’in Yerel
Yönetimlere Bakışı”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:32, 2012

Weber, Alfred “**Felsefe Tarihi**” Çev. Vehbi Eralp, İstanbul, Pulhan Matbaası

ÖZET

EROĞLU Zehra, *Joseph Raz'ın Özgürlük Ahlakı*, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Erincik), Ankara Üniversitesi, 2018. 168 sayfa

Özgürlük Antik dünyada daha metafizik bir şekilde anlamlandırılmıştır fakat modern dönemde politik ve sosyal değişimlerle birlikte pratik bir anlam kazanmıştır. Antik dönemden sonra asıl değişim Thomas Hobbes'un devleti bir toplum sözleşmesi etrafında meşrulaştırması ile gözlemlenir. Bununla birlikte birey özgürlüğünü çıkarları için kısıtlamanın ilk adımını atmıştır. Ardından Locke ile birlikte otorite de birey karşısında sınırlandırılmaya başlar. Mill ve Klasik Liberalizm ile ise bu sınırlandırma arttı. Özgürlük pozitif ve negatif yönlerden konuşulmaya başlanmıştır. Ardından, John Rawls, adalet teorisi ile hem siyaset felsefesi adına hem de otorite-birey ilişkisi adına oldukça verimli tartışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Rawls'tan sonra ortaya çıkan tartışmalarda, Joseph Raz otoriteyi meşrulaştırmak için oluşturduğu tezlerle otoritenin meşruiyet kazanabilmek için bireye olan ihtiyacının altını çizmiştir. Ardından mükemmeliyetçilik, ahlak, özerklik ve değer çoğulculuğu anlayışlarını içinde barındıran ve toplumdan kopmadan özerk bir hayat sürebilmenin yolunu gösteren bir özgürlük ahlakı tezi ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Özerklik, Ahlak, Otorite, Birey, Mükemmeliyetçilik,

ABSTRACT

EROĞLU Zehra, *Joseph Raz's Morality of Freedom*, Master's Thesis (Supervisor: Associate Professor. Selçuk Erincik), Ankara University, 2018. 168 pages

Freedom has been understood more metaphysically in the Ancient World, but it has gained practical meaning with social and political changes in Modern times. After the antiquity, the real change is observed with Thomas Hobbes legitimizing state with social contract. However, the individual has taken the first step in restricting his freedom for his benefits. Then, with Locke, authority is also limited by the individual this limitation has increased with Mill and Classical Liberalism. Also freedom has been spoken from positive and negative (freedom) sides. With the theory of justice, John Rawls led to fruitful discussions both in the name of political philosophy and in the name of authority-individual relations. In the discussions following Rawls, Joseph Raz underlined the need of authority to individual with for legitimizing authority with legitimizing thesis. Then, he presented a morality of freedom thesis which consists notions of perfectionism, morality, autonomy and value pluralism and shows that the path of autonomous life without being disconnected from the society and culture.

Key Words: Freedom, Autonomy, Morality, Authority, Individual, Perfectionism